

30к-3

6382

7

МАМАЯК

9

1925₂

75

Пролетары ўсіх краёў, зл

30к-3
6382

МАЛАДНЯК

ШТОМЕСЯЧНАЯ ЛІТАРАТУРНА - МАСТАЦКАЯ
і ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧНАЯ ЧАСОПІСЬ
ЦК ЛКСМБ

Год выдання трэці

Сшытак дзевяты
жнівень-верасень

XVIII

7437 (VI)

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
М Е Н С К—1925

ЖИВДАЛАМ

1-я Дзяржаўная друкарня.

Б. Д. В. № 138.

Заказ № 905.

У ліку 3.000 экз.

Галоўлітбел № 11764.

Алесь Дудар

Шанхайскі шоўк

Поэма

Прыгнечаным народам Усходу і Захаду прысьвячаю

Вандравалі гора з бядою,
вандравалі ня год і ня два...
Пралілося віно дарагое
На вузорны пэрсідзкі дыван.

Ад Марока да Гімалаеў
дражняць неба жоўтыя скалы:
ой, ня раз там зубы ламалі
аб белыя косьці шакалы;

ой ды шмат дзсяткаў стагодзьдзяў
прапаўзла над сівымі гарамі,—
і цяпер яшчэ там карагодзяць
магомэты, будды і брамы...

А сягонья ўздым лятуценняў
векавечны сон пакарыў
і наўкола імені—

Ленін—
сабіраюцца бунтары...

Вандравала гора з бядою,
вандравала ня год і ня два...
Не пральецца віно дарагое
на вузорны пэрсідзкі дыван.

Сённяя кроў яшчэ можа льецца,
але заўтра—
вялікі паход...

Вось зачым на роднай жалейцы
граю я пра бунтуючы ўсход.

Можа ня кожны чытае,
ня кожны чуе балючы крык...
Недзе там, на палёх Кітая,
абвясцьціў дыктатуру штык.

Кітай—
гэта жоўтая такая краіна...

Кітай—
увесь у мінулым.

А мінулае—
багдыханы й мандарыны,
ды чатырыста міліёнаў кулі.

Быльлём зарасьлі мінуўшчыны тропы
і няма ні кос ні мандарынаў...
Праз гарматы бабулька Эўропа
з Кітаем загаварыла.

На палёх Кітая сьвішчуць кулі,
на палёх Кітая вытаптаны рыс:
моцна селі на плечы пакорных кулі
нязьлічаныя гаспадары.

Ах, як ньюць балючыя раны!..
Павучыньне гвалту апляло Кітай.
Толькі броняносаў чорнай зграяй
ўпіўся ў сэрца белы капітал...

З сіні таемнай,
з узгор'яў Цібету
пырснула новая рань—
веюць з Кантону новыя ветры,
будзіць
байцоў
Гоміндан...

Гэй,
паднімаюцца сонныя кулі...
Цешся да часу, Гонг-Конг!..
Бачыш,
сьцяг Гоміндана ўзьмятнула
сівая крыўда вякоў.

Чуеш,
фанфары грываць пад Шанхаем,
пачырванела вада ў Хоан-Хо—
рвецца
зары на спатканьне
кітайскай вясны лёдаход...

Блізка ўжо, блізка дзень доўгажданы.
Грай перамогу, вецер!..

Дзень,
што запаліць агонь Гоміндана,
сонцам інакшым засьвеціць.

Выткалі неба буйным узорам
гнеўныя выбухі сталі...

Новае раньне
кулямі ўзора
гніль эўропэйскіх кварталаў.

I

Праз жоўтыя прасторы
імкнецца Хоан-Хо...
Блішчыць трубой над морам
ангельскі параход.

Вясною голаледзьдзе
згубіла гаолян...
На бацькаўшчыну едзе
з Амэрыкі Чы-Ванг.

Раве і стогне мора,
дзьме хвалямі у мол
і белаю разорай
пас пены за кармой.

Каб меў, здаецца, крыльлі,
рвануўся-б цераз борт!..
Ах, гэта хвалі ўзмылі—
яшчэ далёка порт!..

Шанхай—вялікі горад.
Фабрычных труб пятля...
Знашоў Чы-Ванг праз горы,
знашоў знаёмы шлях.

2

Ах, як роўна шуміць гаолян,
сонца тчэ залатую пражу!..
З сэрцам гарачым Чы-Ванг
вяртаецца ў родную фанзу.

Дваццаць гадоў, як адзін мамэнт
(недароды выгналі з поля).
А сягонья бостонскі студэнт
вярнуўся да родных раздольляў...

Дар чужыны—халодны колыт
і чырвоны білет у кішэні.
О, Чы-Ванг навекі расколе
жоўтыя чары жэнь-шэня.

Да маткі, да бацькі—толькі дзень,
праца на бераг кліча—
не забыць, не забыць нідзе
мінулых трывог аблічча!..

Пырскае пылам сталёвы конь—
жвава ходзяць пэдалі..
Ах, як лёгка з такім ездаком
рвацца ў жоўтыя далі!

Ў думках па полі ўжо зазвінеў
плуг, а за ім і трактар..
Жоўтых рабоў пазнае гнеў
місіёнэр-сабака!..

Помніць Чы-Ванг..
Яшчэ не забыў,
не забудзе ніколі зьдзеку—
пастар-ангелец так моцна біў
баяў бамбукавым стэкам.

Помніць..
Залілася крыўдай душа,
калі мора заслала бераг..
Пастараў гэткіх ён бачыў шмат
ў банках, у трэстах Амэрыкі.

Першыя веды з засаленых кніг,
першая школа вячэрняя:
не загасіць імкненьняў агні—
што ім жыцьцёвыя церні!..

Рвіся, рвіся, сталёвы конь!..
Мэта бліжэй, што хвіля!..
Ах, як лёгка з такім ездаком
мерыць ангельскія мілі!

Пачырванела вада ў Хоан-Хо,
сонца зламала праслы—
ноч недалёка,
імгла над ракой
сьцеле свае перавяслы.

Эх, недалёка:
абгонім туман,
мне хіба верыць казкам!..

Як у тумане
убачыў Чы-Ванг
попел згарэўшай фанзы.

Круціцца жоўта-зялёны ліст.
Ноч—для ўсіх адпачынак...
Чы-Ванг—комуністы...
Чы-Ванг—
ізноў на машыну.

Зубы на хвілю сьціснуў Чы-Ванг...
А далей...
Справа чакае!..
Ах, як сумна шуміць гаолян!..
Ах, як нуду навявае!..

3

Ня шуміць над ракою трысьцё,
ня сінеюць лугі дыванамі;
і балот глухі прастор
каменьнямі ў зямлю загнаны.

Толькі выгляне сонца з-за гор—
ажывае бяздушны камень,
і ад флагаў
стракаты порт,
і паветра
звініць
гудкамі...

Ўздох сутарэньяў—
на покліч гудкоў:
змору змагаюць людзі.
Вуліц сутоньне
людзкою ракой—
на фабрыку нельга марудзіць.

Колькі іх, колькі!..
і ўсе, як адзін,
і ўсе—
толькі здань чалавека:
з голай сьпіны гэтак страшна глядзіць
сьлед ангельскага стэка...

Зубы расчэпіць кіпучы завод,
мяса глыне жывога...

Тым,
што жылі і жывуць без забот,
што ім сьмерці загоны?..

4

Беднае сонца! Ангельскіх львоў
сонца Шанхая ня спаліць...
Перад пасольствам сінее ствол
на белым плячы сіпая.

Насупроць, на дубовым шчыце—
зоркі вялікай Амэрыкі,
краіны, дзе крыўда так буйна цвіце,
дзе гора людзкое ня зьмерана.

Грозна глядзіць чужаземны квартал
у цемру шанхайскіх завулкаў...

Чуць што —
кулямёт запяе: тра-та-та...
Застогнуць гарматы гулка.

Дзе ты, дзе ты, грозны дракон?..
Не дракон ты—старая жаба:
бачыш, Кітаю дыктую закон
голос Эўропы ржавай!..

5

Выходзіць месяц
з-за жоўтых гор.
На варце крэйсэр
„Кароль Георг“.

Даўно матросам
уэлец Джон.
Шэсьць футай росту
і дужы ён.

Ў начных прытонах
п'яніць танго...
Ўжо стукнуў Джону
дваццаць год.

Ня ціхне мора—
б'е ў бераг белью;
Джон помніць добра,
што ён ангелец.

Джон вельмі горды
сваёй айчынай—
гатоў заўсёды
дапамагчы ёй.

І Джон ня відзеў
ніколі кніг—
яго дэвізам—
„God save the king!..“

6

Цела—ня камень.
 Камень, і той—
 ударыш—можа рассыпацца.
 А завод разрывае нутро
 мільёнагалосым хрыпам.

Дванаццаць гадзін—цярпець няма сіл:
 думкі—ў жалезным угары—
 сьмерць ў дымным адценьні машын
 лічыць свае ахвяры...

Ад дзяцінства да змроку жыцьця...
 Голад людзей закабаліў!..
 Што з таго, што Дракона сьцяг
 мерыў такія далі?..

Што з таго, што паўстаў Чжан-Цзо-Лін,
 выгнаў чжылійцаў Пекін?..
 Лівень новай крыві заліў
 змучаных кулі павекі.

У той-жа час гудок гудзіць,
 раніцу дымам пеніць...
 Таварышы!..
 Дванаццаць гадзін—
 няма ні сіл, ні цярпенья!..

7

Позна на крэйсэр вярнуўся Джон..
 Была на беразе качка:
 Джон помніць, нібы праз сон—
 грошы кідаў сьпявачкам...

Хіліла ў сон, але боцман-гад
 ня даў спачыць ні хвіліны:
 — На бераг за зброяй,—загад.
 Джон сьпяшыць—дысцыпліна.

Лёгка хвалі ўзрадае бот..
 — Рыхтуй баявыя патроны!

Сэрца шагнула—
будзе бой!..
А з кім—усё роўна.

У шэрані вуліц сінеюць штыкі,
грукатам гулкім—
узвод за ўзводам...
Сягонья маўчаць гудкі—
сталі заводы.

Шэранью вуліц—у жоўты квартал...
Дыхаюць дымам
заводскія брамы...
Чуеш, айчына!
Кітай паўстаў!..
Ужо гром грывіць за гарамі...

Сіняй лаве каманда: „Стоп!..
Стрэльбы к плячам прыстылі...
Ад краю да краю людзкі натоўп
запеніў вуліцу пылам.

Дарам ня траціў слоў афіцэр—
па шэрагах рэзка:
„Цэлься!..
Мільганулі
і
звнклі з вачэй
у Джона капальні Уэльса.

Джон ня чытаў ніякіх кніг:
матрос—не соцыялісты.
Джон знае:
„God save the king“
і хмельную слодыч віскі.

Жоўтым рабам неведомы бой.
Паўстаньне для іх навінка...
Гулам сполаху вуліц забой
жоўтыя грудзі звіві.

Фабрыканта замучыў сплін
і Шанхай ён надоўга пакінуў...

Тонкаю іскрай—каманда:

„Плі!..“

І

залп

у жоўтыя сьпіны.

Поэты ўсіх народаў і рас!..

Напоўніце песьні сьлязамі.

А у нас...

Сьлэз ня будзе у нас,

бо сьляза не расколе камень.

Знаем мы—

з адвечнай імглы

прабіваецца раніцы золак...

Прыдзе час

і на цэлай зямлі

зацьвітуць агнявыя узоры.

8

Мне казала бабуля казку

пра старога шэрага воўка,

што зубамі, як шаблямi, ляскаў

і ня зносіў нічога жывога...

Ой, ляжаш ты, бабуля, ў нетрах

халоднага жвіру магілы,

а ня знаеш, што воўкаў гэткіх

цяпер і ўлада і сіла!..

Залатым аксамітам восень

захавалася ў жоўтых імшарах...

Зьлітаваньня Чы-Ванг не папросіць,

не папросіць у белых жандараў.

Помніш?..

Мітынг...

Калёраў сутоньне...

Змрокам падкраўся вечар...

Гаварыў Чы-Ванг пра тое,

што рабочаму цяжка жывецца;

гаварыў, што за жменьку рысу
сілы ня варта траціць;
гаварыў, што ня трэба карыцца,
бо сьветам кіруе праца...

— Крывёю агня не затопяць,—
гаварыў камуністы Чы-Ванг...
А ў прытонах
дыміўся опіум,
ў чайных доміках
біў барабан...

Сіні шоўк ткалі ночы кросны...
Замоўк жыцьця пераліў...
Прышлі шэсьць ангельскіх матросаў
і Чы-Ванга з сабой павялі...

Там, на крэйсэры—
пыткі, дапросы...
Можа
самая страшная кара...
Зьлітаваньня Чы-Ванг не папросіць,
не папросіць у белых жандараў!..

9

Ну і як-жа тут не зазлавацца—
Джон на бераг хацеў пагуляць,
а Джона з вечару карцэр
паставілі пільнаваць!..

Як можа, Джон каратае
варты цягучы час:
у карцэры—
комуністы кітаец—
да раніцы трэба тарчаць...

Бераг зьвініць агнямі...
Джону казалі сябры:
— Джон, ня пойдзеш з намі...
А Джон зубамі скрыпнуў...

Адпачывае крэйсэр...
Тускла ліхтар гарыць...

Э-за кратай—паангельску:
— Брацішка, дай закурыць...

Голас такі надломаны...
Кітаец—
а ўсё-ж шкада:
ня трэба упрашываць Джона—
рашыў даць.

Два аганькі загарэліся...
песьню насьвістываў Джон.
— Адкуль, брацішка?
— З Уэльсу.
— Хто бацька?
— Рабочы, вядома.

Пагасьлі даўно папяросы—
а да раніцы—ціхі гоман...
Толькі дня залацісты росквіт
не знашоў учарайшага Джона.

Як і ўчора, хісталіся хвалі—
толькі вецер выў, як сабака...
Джон успомніў, як у капальні
загінуў ад выбуху бацька.

Успомніў—
дырэктар строгі
маці прагнаў з двара:
Джон маленькі маліўся богу,
каб дырэктара бог пакараў...

Джона нідзе ня вучылі—
і бяз гэтага цяжка жылося.
За харчы і дзесяць шылінгаў
Джон наняўся ў матросы...

10

Думкі снавалі даджом,
а з імі сплыла айчына.
На многае ў сьвеце Джон
стаў глядзець другімі вачыма.

Калі праз тыдзеень ізноў
Джона паслалі на варту—
кінуў Джон у вакно
цёплае слова:
„таварыш!“

Толькі ў гэтую ноч
Джон ня рваўся на бераг—
і перад самым днём
выбіў прыкладам дзьверы.

Дружна ўзяліся за бот
(трывога старожка на твары).
— Эх, каб вырвацца толькі за борт,
а там папрацуем, таварыш!..

11

Ой, ды з раніцы цёмным цёмна
Чы-Ванга злавiлі ўначы...
Разам з ім захапілі Джона,
што на бераг хацеў уцячы...

Суд ваенны—скоры і строгі:
прыгавор гатоў—
расстраляць!..
Загудзеў гудок трывогу,
затрубiў ражок—
тру-ра-ра!..

Расьцягнулі брэзэнт матросы,
а Джон пра бога забыў.
Толькі слоў залатая россып:
—Паўстаньце, рабы!..

Нас заб'юць—
устануць другія,
наша раць з кожным днём расьце—
наша праўда ніколі ня згіне:
перамога агнём расьцьвіце!..

Чы-Ванг гаварыў паангельску,
а словы былі, як агонь.

Матросы, што родам з Уэльсу,
не хацелі страляць у Джона.

Распусьціла раніца косы,
заклубіўся ў нізінах туман...
Пачалі шаптацца матросы,
што добра гаворыць Чы-Ванг...

Капітан
браунінг сьціснуў—
кінуў:
—Канчайце хутчэй!..
На брэзэнт кроў гарачая пырснула...
Пагасьлі дзьве пары вачэй...

Кінулі ў мора...
А ў гэты вечар
сполах у белым квартале:
ў цёмным завулку знашлі пакалечаны
труп капітана...

Мне казала бабуля казку
пра старога шэрага воўка,
што зубамі, як шаблямі, ляскаў
і ня зносіў нічога жывога.

І Чы-Ванга, і Джона, што рваўся да сьвету
злыя ваўкі задушылі...
Ці ты знала, бабуля, што воўкаў гэткіх
цяпер і ўлада і сіла?..

12

Але гэта толькі сягоньня...
Крэпне, крэпне новая раць.
Шмат загіне Чы-Вангаў і Джонаў,
але ўсіх
не расстраляць!

Нездарма-ж у прытоне матросы
па забітых спраўлялі памінкі:
нездарма мордабойцу боцману
нехта нож засадзіў у сьпіну...

Гэй,
настане вясёлае раньне—
скажучь цэламу сьвету гудкі,
што ужо над кітайскім краем
не пануюць чужыя штыкі.

Бач,
другія агні загарэліся...
То хаўтуры старога сьвету,
бо у айчыне Джона—
Уэльсе—
можа заўтра ўжо будуць Саветы...

13

А вы,
у кім кроў яшчэ ня стыне,
жоўтае племя,
паўстань!..
Гэй,
надыходзяць дні такія,
якіх ня бачыў Кітай!..

Ад Амура
да палкага поўдня,
ад Шанхая
да Афганскіх гор
прыдуць тыя, што стогнуць сягонья,
і возьмуць
Гонг-Конг
за горла...

Вы, што цяпер ў захапленьні,
шукаеце шляхаў мірных,
знайце—
портраты Леніна
вісяць у кітайскіх кумірнях.

Нікне, нікне цемра густая...
Праз мудрасьць стагодзьдзяў кулі
пазнаў, што ён ня толькі кігаець,
але й сын зямное кулі..

Бач,
над Кітаем штандар Гоміндана
полымем бунту ўецца...
Прыдзе свабоды дзень доўгажданы...
Граі перамогу, вецер!..

Самалёты,
распраўце крыльлі!..
Ты, матрос,
разам з намі паўстань!..
Гэй,
загараюцца дні такія,
якіх ніколі ня бачыў Кітай!..

14

Ой, ня плачце вы, песьні баянаў,—
вам ня выплакаць волі сьлязамі:
наш напеў—вясельлем буяным,
мы сягоньня сьпяваем самі.

Што мне, што мне чужы Вэра-Круц,
акіянаў бязьмежныя сіні...
Хай сабе канцавосьсяў круг
самкнецца ў лясох Бразіліі...

Я ніколі ня бачыў Рыма,
а можа ніколі ня ўбачу.
Я кажу, што мая краіна
сягоньня зусім інакшая.

Хто сказаў, што ў сягонешні дзень
я краіне чужой малюся?...
Не забыць мне ніколі, нідзе,
што я сын маладой Беларусі.

Зраднік той, хто ня хоча ісьці
пуцінамі роднага краю...
Не затым сягоньня ляціць
мая песня пад неба Кітаю.

І у нас былі дні такія...
Ты скажы, беларуская вёска,

ці ты помніш, як покліч кінуў
да цябе Кастусь Каліноўскі...

Помніш,
помніш пажараў зарава?..
Сённяя зноў гэткі час настаў,
бо тады Беларусь партызаніла,
як цяпер партызаніць Кітай.

Моцна зерне Кастусь засеяў—
аж сягонья яшчэ відаць...
Мне здаецца—
Кастусь Сун-Ят-Сэну
даводзіцца родным бацькам.

Толькі мы—
на другой пуцявіне,
мы іначы глядзім на сьвет...
Што нам ворагаў злых павучыньне
у вялікай краіне Саветаў!..

Камяністым Ленінскім шляхам
мы прышлі да сваіх лятуценьяў...
Дык даволі, баяны, плакаць,
ды наводзіць на сонца цені...

Хай налётчык белы піруе...
Ўстане,
ўстане кітайскі Кастусь...
Вось затым пра Кітай пяю я,
што кахаю сваю Беларусь...

Чэрвень 1925 году
Полацак

Тлумачэньні слоў.

Шанхай, Кантон, Гоні-Коні, Пекін—гарады ў Кітаі, пры-
чым *Гоні-Коні*—ангельская колёнія.

Марока—краіна ў паўночнай Афрыцы, жыхарства якой
увесь час змагаецца з імперыялістымі французскімі і гішпанскімі.

Гімалаі—самыя высокія горы ў сьвеце, знаходзяцца ў Азіі.

Маюмэт—закладчык мусульманскай веры; *Будда*—нешта
накшталт кітайскага бога; *Брама*—адзін з індускай „троіцы
багоў“ (*Брама, Вішну, Сіва*).

Байдыхан—назва даўнейшых кітайскіх цароў.

Мандарын—кітайскі чыноўнік даўнейшага часу.

Цібет—горная краіна ў Азіі.

Гоміндан—кітайская народна-рэвалюцыйная партыя.

Хоан-Хо (Хуан-Хо)—вялікая рака ў Кітаі, літаральна—Жоўтая рака.

Кулі—кітайскія чорнарабочыя.

Фанза—хата.

Жэнь-шэнь—корань расьліны, якім карыстаюцца багатыя кітайцы ў вядомых выпадках.

Джон—панашаму Янка.

God save the king—словы ангельскага чарнасоценнага гимну (год сэйв сзі кінг).

Чжан-Цзо-Лін—кітайскі гэнэрал.

Опіум—атрута.

Вэґа-Круц—прыстань у Мэксыцы.

Ад. Бабарэка.

Вобразы бяз рамак і асадкі

I

Замест рамак

Людзі любяць партрэты асаджваць у рамкі. Ё як ёсьць гатовыя, дык чалавеку ўсяго й клопату — прымеркаваць якія-небудзь да малюнку. Кажуць: гэта лёгка, людзі прымяркоўваюць. А калі-ж няма гатовых, дык таксама бяда невялікая — толькі клопат другі. Трэба дарабіць новыя. Кажуць: гэта цяжэй, — людзі дарабляюць. Галоўнае, каб партрэт быў асаджан.

Ё бывае часта так, што сам партрэт таго ня варты, што асадка. На гэта не глядзяць. Глядзяць на рамкі, калі не на партрэт і радуюцца.

А бывае і так, што партрэт ня месціцца ў рамкі, што ён зусім і зроблен не для рамак. На гэта таксама не глядзяць. Яго засаджваюць, абрэзаўшы. Ё глядзяць, калі не на партрэт, дык на асадку і радуюцца.

Ё думваюць гэтыя людзі, што партрэт, — калі ён не асаджаны ў рамкі, — ня партрэт і — не глядзяць.

Ё думаю я, чаму, хоць-бы часамі, людзям не падумаць, што сам партрэт — гэта ўжо асадка й рамкі, ды не пацешыцца лішні раз у жыцці?!

Людзі добрыя! Цешцеся-ж з асадкі й рамак без партрэтаў, а з партрэтаў бяз рамак: што каму мілей. Ё там і там, калі яны люстраныя, вы ўгледзіце сябе, хоць вас ніколі мо'і ня здымаў на картку фотограф і вы ніколі ня мелі ўласных фотографічных картак.

Тут маці мне падарыла крыху такіх партрэтаў, картак і малюнкаў, што ніяк не магу дабраць да іх рамак. Рабіць-жа іх самому мне маці забараніла. Як даравала, яна казала: „Рабіць рамкі — гэта страціць самы партрэты, карткі і малюнкi, бо вобраз у рамцы — ужо ня вобраз. Шырыня й глыбіня таму і шырыня ды глыбіня, што яны не абмяжоўваюць сябе ніякімі

рамкамі ці то асадкамі. Шырыня, асаджаная ў рамкі—ужо вузасьць. Хто любіць шырыню і глыбіню, не асаджвайце партрэтаў, картак і малюнкаў у рамкі. Няхай рамкі застануцца для вузасьці, а вузасьць для рамак. Клін выбіваецца клінам. Людзі любяць асаджаць вобразы ў рамкі, а я, наадварот—рамкі ў вобразы. Я—маці, ты—мой сын“...

Так казалі мне маці—мая настаўніца, калі з высокай гары яна схадзіла ў даліны нізкія зачарпнуць глыбіні—на гары была вяршына, ды ня было глыбіні—і нападць яе сокам мяне ў той час, як я, гуляючы на беразе жывых бяскрайніх вод, крычаў: „да сьмерці піць“...

II

Пусьці—я сам!..

Падбег хлопчык да зачыненых дзвярэй. А з вуліцы нехта йшоў. Як шмаргане гэты нехта дзвярыма—хлопчык і ўпаў. Выцяўся моцна, моцна...

Плача...

Падбягае матка. Бярэ за ручку. Падымае.

— А хто цябе пасылаў... дакорліва прагаварыла.

І чулася ў гэтых словах штосьці вялікае ад вялікага паслушэнства.

— Хто табе дазволіў самому нешта рабіць? На ўсё ёсьць нехта, які ўсім кіруе, які можа дазваляць і не дазваляць. Яго вялікая воля над усім. А пойдзеш супроць гэтай волі—упадзеш і моцна, моцна вытнешся.

І яшчэ чулася, што чалавек ня можа сам сабе чаго дазваляць, што чалавек ня мае права над самім сабою, над сваёю воляю, над сваёю дзейнасьцю. Чалавек павінен выконваць нечыю волю, выконваць... чужую, толькі не сваю.

Гэта сьвязілася з гнеўна-цярпліва-пакорных вачэй маткі.

Хлопчык змоўк.

І чулася ў гэтым маўчаньні, як нечая нявідная злосная рука накладвае на людзей цяжкі камень нявольнасьці. Хоча чалавек устаць, а камень цісьне да долу і не дае.

І было ў гэтым маўчаньні нешта цягуча-дзіўнае і глыбока-задуманнае. Здавалася, што хлопчык нібы думаў:

„Гэта так у людзей. Асьмеліцца хто рушыцца да дзвярэй са свайго кола, а яму чужая воля хвосца па лобе дзвярыма,

адчыняючы іх. І чалавек падае, толькі на момант злавіўшы вокам сваім сьвет інакшы, сьвет другі, што за кругам. Ды ня ведае чалавек, ад чаго той сьвет: ці ад таго, што выцялі моцна, моцна дзьвярыма, ці ад таго, што дзьверы адчыніліся былі. Але ўстаць сам ня можа. Ня можа чалавек у гэты момант пераскочыць парог. Ня можа яшчэ й таму, што ўжо зноў зачыніліся. Чужая воля імі шаснула толькі на момант. Толькі на момант асьляпіла чалавека незьясьненым сьветам, што іскрамі сыпаўся з вачэй“.

І горка стала хлопчыку.

Ён ішоў ужо ў тыя самыя дзьверы, выходзіў у той інакшы сьвет—на вуліцу. Але нялюбы яму быў гэты сьвет. Ня сам адчыняў дзьверы, ня сам нават ішоў. Адчыняла матка, і за ручку вяла матка. І казаў тады хлопчык:

— Пусьці, мама! Я—сам.

Самае дарагое адабралі ў хлопчыка. І здавалася яму, што быццам і ўсё ўжо страчана. Бегчы ня можна: вядуць. І робіцца ўсё для хлопчыка абыякім. Толькі-б захаваць яшчэ сваё „я“, толькі-б чуць яшчэ, як зьвініць слова „сам“. Тваім-жа сьледам... Ня бойся!.. Толькі—сам... Абы... жыць...

Ізноў казаў хлопчык:

— Пусьці, мама! Я—сам...

А матка ня выпускала ручкі сына з сваіх рук і прыгаворвала:

— Дурненькі, упадзеш...

3

Цана радасьці

... Казала мне раз маці—мая настаўніца,—узвёўшы мяне на высокі бераг шырокай рэчкі:

— Глянь, дзеці ловяць рыбку празрыстымі, як сама вада, бутэлькамі. У дне гэтых бутэлек прабіта маленькая дзірачка: як пралезьці рыбцы, а рыльца заткнёна коркам.

— Глядзі! Яны й кідаюць гэтыя бутэлькі ў ваду і чакаюць, пакуль якая маленькая рыбка, падманутая празрыстасьцю, не пападзецца ў бутэльку, як у нерат, назад з якога ня выйсьці. Дзеці-ж сочаць і спрытна выхватваюць бутэлькі з рыбкамі з вады.

— Глядзі! Колькі радасьці ў малых! Глядзі... Яны адкаркоўваюць рыльца: выпускаць рыбак. Якія добрыя дзеці!.. Яны рыбку пускаюць... у ваду, што ў баначцы стаіць на беразе рэчкі. І—рады добрыя дзеці...

— Гэта—годныя дзеці сваіх бацькоў. Цаною жыцьця маленькайрыбкі яны ловяць радасьць... радасьць ад спрыту падманваць...

— Бачыш, сын мой, от так і сярод людзей. Такім людзям мала радасьці ад аднаго голага існаваньня. Наадварот: калі няма ось такой празрыстай бутэлькі ў руцэ—такі чалавек зусім ня рад свайму існаваньню. Чалавек—лавец. І ўвесь сэнс жыцьця яго ў бутэльцы з дзірачкай у дне і з закаркованым рыльцам. Адбяры ў яго гэту бутэльку, і ён жыць не захоча. Радасьць існаваньня не даецца непасрэдна, яе трэба лавіць. Так гавораць такія людзі.

— Сын мой, ня шукай ніколі празрыстай бутэлькі з дзірачкай у дне і з закаркованым рыльцам.

Скончыла маці. І захацелася мне ў той момант крыкнуць на ўвесь голас, на ўсю шырыню люстрана-празрыстай рэчкі:

— Лавце-ж, людзі добрыя, радасьць, каб жыць, а живеце, каб лавіць. Празрыстая бутэлька—вось сэнс і падмурак людскога жыцьця. Поэты і барабаншчыкі, апавяйце цьвярдныю жыцьця—бутэльку з дзірачкай у дне і з закаркованым рыльцам. Мастакі й маляры, размалёўвайце бутэлькі ў дарагія празрыстыя хварбы, у вобразы неасяжныя яе апранайце. Профэсары і вучоныя молі, выдумляйце спосабы найдасканальней, як закаркоўваць празрыстую бутэльку і як прабіваць у дне яе дзірку для рыбкі!!!!...

4

Граніца гульні і жыцьця

...І паказала мне маці—мая настаўніца,—як гуляюць дзеці. Дзеці гулялі самі з сабою, і на шырокія прасторы вырываліся з цеснай душнай хаты гульлівыя акорды дзіцячай бяскопатнасьці.

— Глядзі,—сказала мне маці,—і воля твая: хочаш—вучыся, хочаш—не... мы ў звычайнай, якіх многа на белым сьвеце, хаце. Толькі—гэта ня хата, а дзіўны палац, што ні ў казцы сказаць, ні пяром апісаць. Чуеш, так завуць яго дзеці. А вокны—гэта ня вокны. Гэта люстэркі сьвету чароўнага, сьвету нязнанага.

А куткі—гэта ня пустыя куткі. Там сьвет рэальны. Там крыніцы жывое вадзіцы. Глянь, як дзеці ходзяць, не, ня ходзяць, а на дывано-самалётах лятаюць і чэрпаюць з тых крыніц жывую вадзіцу. Глянь, як нясуць яе назад, каб ажывіць у другім кутку мёртвага каралевіча з краснай каралеўнаю. Глянь, на галаве ў дзяцей ня блішчастыя кружочкі з бляхі, а сонца краснае; на грудзёх у іх ня пацеркі шкляныя, а ясныя зорачкі; у руках у іх ня лучынкi з нітачкалі, а гуслі самаграйкі; і самi яны не малыя дзеці, а вяліканы, асілкі і волаты з непамернаю сілай, нялюдзкаю. Яны ня трэскі падкідаюць угору, а малаты і сякеры стопудовыя: мераюць сілы свае багатырскія. Тут: і лугі шырокія, і полі бязьмерныя, і лясы цёмныя, і рэчкі глыбокія, і небы высокія... Пустых месцаў тут няма. Усюды паўната. І гэта ня выдумка, гэта не фантазія, гэта ня мары і лятуценьні. Не, гэта звычайны, рэальны сьвет. Гэта рэальнасьць. Іншага звычайнага для іх няма. Тут звычайнае—нерэальнасьць і, наадварот, нерэальнасьць—звычайнае. Надзвычайнае—гэта тоны дзіцячага сэрца. Так гучаць акорды дзіцячай душы, запаўняючы сабою ўсе куткі звычайнага жыцьця. І—чуеш?!—дзеці кажуць:

— Мы гуляем.

— Мама, дык гэтак-ж бывае й сярод вялікіх людзей,—узрачысьціўся я.

— Толькі вялікія кажуць:

— Мы жывом,—сказала мне маці—мая настаўніца...

5

Акорды душы

...Мне маці—мая настаўніца—падаравала абрыўкі чорных лісткаў і сказала:

— Як у цёмную глыбіню душы твае ападзе першы промень радасьці жыцьця, вазьмі гэтыя абрыўкі чорных лісткаў і рассып іх па дарожцы, па якой ходзіць твой самы даражэйшы таварыш. І чорныя лісткі ў той момант абярнуцца ў ясныя дрыжачыя зоркі сярод цёмнай і цяжкае ночы...

— Маці—мая настаўніца! Глядзі, я сёньня чорныя лісткі рассыпаю:

— ...Ні зямлі, ні неба ня відаць...—

...Толькі тоны, толькі гукі. Не, ня гукі...

...Акорды. Дзівосныя акорды бязьмежнай музыкі.

...Сама музыка...

...Само тое—не чалавекам створанае,—што запаўняе сабою неаглядныя для вока прасторы, што без усялякіх прычын, без усялякіх мэтаў, сьпявае, іграе, зьвініць...

... Само тое, што заглушае пустату недасяжных даляў...

... Само тое, што зьвязвае ў адзіную сугучнасьць глыбіню бяскрайніх бяздоньяў і вышыню заблакітных вяршынь...

... Гэта яна...

... Яна—

— адна адвечнасьць, адна бязмежнасьць, адна бяскрайнасьць, адна бязьвечнасьць, адна бязьмернасьць—

— Музыка...

... Яна ўсё, што застаецца ад адмаўленьня абмяжованасьцяй...

... Яна—

— адна і—

— акорды, акорды: акорды без канца...

... Яна—адна і—

— гукі, гукі, гукі бяз краю...

— ... Ні зямлі, ні неба ня відаць...—

... Тоны...

— тоны высокія...

— тоны нізкія...

— тоны мяккія...

— тоны жорсткія...

... Гукі...

— гукі моцныя...

— гукі слабыя...

— гукі блізкія...

— гукі далёкія...

— Акорды...

— акорды сумныя...

— акорды тужлівыя...

— акорды журботныя...

— акорды гульлівыя...

— акорды вясёлыя...

— акорды шырокія...

— акорды глыбокія...

... Існаванье—

— жыцьцё—

— вялікасьць —

— хараство—

— музыка...

... Чалавек—

— інструмэнт...

... Душа—

— акорды...

... Пачуцьці—

— гукі...

... Сэрца—

— тон...

... Воля—

— сіла...

... Розум—

— капэлямэйстар...

... Жыцьцё—

— даўжыня...

.. Сэнс?!—

— што гучыш...

І—

— калі акорды душы твае не заглушаюць пустаты

неасяжных даляў—

— ні зямлі; ні неба ня відаць...

А. Гурло

Разьвітаньне

Разьвітаньне вам, горы Каўкаскія
І крыніцы жыцьцёвай вады!
Вы дарылі мяне цёплай ласкаю,
Бударажылі ў сэрцы уздым.

Захапляўся я воляй арлінаю,
Захапляўся прыгожасьцю чар,
А цяпер-жа за кожнай хвілінаю
Адчуваю, што я не ўладар,—

Толькі госьць ды і то неспадзеваны
Ды і то на апошнія дні,
Але ласкаю цёплай абвеены...
Яе доўга гарэць муць агні.

Шмат чаго перажыць давялося мне,
Шмат чаго ня ізьведаў яшчэ,
Але сэрца зьвініць сугалосьсямі
Ўсё ямчэй і ямчэй, і ямчэй.

Разьвітаньне вось хутка астатняе
З тым усім, к чаму толькі прывык...
Разьвітаюся з шчырасьцю братняю
І схілюся я ніжай травы.

Гэта—сон, гэта—мара салодкая,
Што так хутка, як хвіля прашла,
Што ў крыві забурліла паводкаю
І у сэрцы адбітак знашла.

Рад я, рад усяму перажытаму—
Непакойна-буйнаму, цішы...
Я вярнуся к шляху свайму бітаму,
Раскажу я пра гэтую шыр.

Раскажу я пра зыкі зурновыя,
Пра вясёлай разгульнасьці гмах,
Панясу ў Беларусь песьні новыя
Ды дзікарскі усходу размах.

Захапляўся лязгінкі я скокамі,
Ад якіх уздрыгала зямля,
Плакаў часта я сьлёзамі горкімі,
Калі слухаў я сьпеў Шаміля.

Гэты сьпеў—адгалосак мінулага,
Што ўціскала ня толькі усход—
Гэта боль сэрца кожнага чулага,
Хто балеў за свой край і народ.

Дык я рад, што цяпер ўсё пяройдзена,
Што зьнялася з пагляду чадра.
Я зрабіў ў гэты край уваходзіны,
А спаткаў ён мяне, як сястра.

Разьвітаньне вам, горы Каўкаскія
І крыніцы жыцьцёвай вады!
Буду помніць надоўга ўсе ласкі я,
Толькі-б быць. як яны—маладым.

Кіславодзк

Павло Тычына

Ой ня крыйся, прырода...

(З украінскай поэзіі)

Ой ня крыйся, прырода, ня крыйся,
Што ў тузе ты за летам, увосень.
У туманах ты сьніш... А чагосьці сычы
У дуброве галосцяць.

Твае косы ад смутку, ад суму
Ўкрыла прозалаць, ой дый крывава.
Пэўна й сэрца тваё ўзалаціла журбу,
Што ты стала ласкавай.

А была-ж ты—як гром з навальніцай!
А была-ж ты—як ноч на Купальле...
Безгалосьсе і сум. Безгалосьсе і сон.—
Толькі зьнічка у далях...

Ой там зьнічка, як згадка, і—дзеьці...
Сьмехам сэрца ў тузе пранялося!
І ня моўкнуць сычы... Галасі-ж, галасі:
У доброве йдзе восень.

Пераклад Ул. Дубоўкі

Бранявік

I

Лета 1920 году было сухое і гарачае. Сонца сваімі ярка-залацістымі праменьнямі лье сьвятло і цяпло на зямлю шчодрою рукою. Туман дымкай засьцілае даль. Гарача, душна. Цяжка трываць ад гарачыні. Лён згарэў ад сьпёкі і чмарыя яго палоскі коўдрамі ляжаць, як плямы, на агульным фоне зьбялялага жыта і зялёнай ярыны. Ціша. Па чыгунцы, сярдзіта пыхкаючы, як стары дзед люлькай, прапаўзаюць цягнікі на захад. Па шляху, адмечанаму бясконцым слупам пылу, ідуць абозы. Ляскаюць па масткох і грэблях перадкі гармат, блішчаць гузікі і „ogzelki“ на „czarkach“ познанчыкув. Але не з вясёлымі песьнямі імкнуцца „армады вуйск польскіх“ на захад. Чуваць крыкі „прэндзэй“, сьвішчуць бізуны, храпуць і рвуць зброю жарабцы, мчацца „швадроны уланов“, застаўляючы за сабою такое пекла пылу і духаты, што пяхота, якая сядзіць на „хлопскіх“ фурманках, як па камандзе, чхае на ўсе застаўкі. Усё пакрыта пылам і выглядае шэрым. Суталач такая, што з боку і разглядзець трудна, што робіцца ў гэтым шэрым пекле.

А там,—за гэтымі ўзгоркамі, за калейкай,—ціха. Ціха да жудасьці. Бо й там ёсьць жыцьцё, але яно схавалася, яго цяпер ня відаць. Лесу тут вялікага няма. Куды-ж падзеліся жыхары бліжніх вёсак?—Нікагуткі. Старэнькая зморшчаная бабка выгляне ў акно, дзіцянё прабяжыць па вуліцы і з руплівым выглядом схваецца ў жытох за сялом.

Толькі „бацюшка“ час-ад-часу выходзіць са свайго дому і нудна пазірае на слуп пылу, на дымы цягнікоў і як-бы вырашае думку: уцякаць ці не? Рынуцца туды ў агульную кашу з багатых паноў, буржуяў, дробнай наглай шляхты і „храбрых пільсудчыкаў“, што бягуць „до Варшавы“, ці застацца тут? Эх, каб ведаць! Знае Сьцёпка аб даносе, ці не? Мусіць знае. Не дарма-ж сёньня, калі праходзілі каля яго партызаны, чуваць было: „А ты, валасаты, збірай буду да Варшавы, а то“...

Што гэтае „то“, ён і сам ведае. І ў яго вачох замест слупу з пылу і дыму ў блакітным небе разьвінаецца агромністы аркуш паперы, па якім чырвонымі вялізнымі літарамі напісана:

„Господину Коменданту

ст. Замирье, Постэрунск

Полевой Жандармерии и Дефензивы.

Сообщаю Вам г. Комендант, что в селе моего прихода имеется тайная большевистская организация, во главе которой стоит коммунист Степан Н, укрывающийся у своей любовницы Анны Н. В эту организацию втянута большая часть молодежи и активно работают с ней местные учителя Н. Н., отвлекшие внимание жандармерии своим спектаклем на второй день пасхи при разрушении железно-дорожного пути при нашем селе в выемке следствием чего было крушение поезда с 19 человеческими жертвами и разбито мною вагонов. Злоумышленники не были обнаружены и не выданы, несмотря на штраф заплаченный селом Л. в размере 200.000 царских рублей. Я заявляю, что это сделано указанными мною лицами, а равно и последующие попытки разрушения пути и иные покушения.

Доводя до Вашего сведения о действиях этих государственных преступников, прошу принять уверения в моей преданности Польскому правительству.

Священник Л. церкви Квятковский“.

Пасьля буквы пачалі скакаць, як-бы выскаляцца, у вачох „баццюшкі“ пазелянела і ён, бармочучы „не магу“, схаваўся ў свой дом.

На ўсходзе небасхіл засланы дымам, пахче гарэлым, іншы раз штосьці моцна грукае.

Грукае недзе далёка, а потым цераз нейкі час бліжэй і мацней, аж здрыганецца зямля, забрадждаць шыбы ў вокнах. Па куткох равоў і хмызьнякоў да гэтага грукату пільна прыслухоўваюцца „государственные преступники“ Л., хлопцы. На ўсіх узгорках кругом сяла выставілі яны сваю варту. Сам Сыцёпка вось у тым хмызьняку на ўзгорку на хвой сядзіць і пазірае. Чакаюць хлопцы гасьцей у вёску. Але дзея разварачваецца так, што пань не зварочваюць увагі на вёскі, калі пад бокам ёсьць магчымасьць паграбіць мястэчка. Замірэ пяць вёрст адсюль. Вось яно відаць усё, як на далоні. Праўда, цяжка сказаць, што там робіцца. Толькі енкі плач, і крыкі не перасьціхаюць

з учарашняга вечару. Пасылалі хлопцы туды пастушкоў, казалі, што легіёны жыдоў абіраюць. А гэта-ж што? Ага... Едуць тры... У вёску. Так.

І над полем жытніх каласоў паплыў нудны крык кані: „піць, піць“. Хлопцы схапіліся за стрэльбы і пачалі пільна сачыць. Сьцёпка зьлез з дрэва і асьцярожна, сагнуўшыся, мяжою перашоў у роў. „Ну, хлопцы, паехалі тры ў Концеўшчыну. Зараз-жа адзін бяжы за рэчку і скажы, каб з таго боку па загуменьнях усе сабраліся. Са мною пяць, а астатнія залягуць абапал дарогі зараз-жа з гэтага боку на ўсякі выпадак. Калі часам будуць уцякаць—страляйце. Варту зьмяніць“. Ціха і няпрыкметна прасунуліся па адным да вартаўнікоў, ланцужком прашлі на гароды ў вялікія каноплі. З другога боку вёскі гэтак сама пачалі пасоўвацца фігуры к гумнам і ў скорым часе прытуліліся за вугламі.

Легіёны ўскочылі ў сяло. За вуглом мільганула якаясь постаць і зьнікла. На вуліцу вышаў дзед. „Гдзе солтыс?“ запытаў адзін з уланаў. „Няма, паночку, паехаў у абоз“. „А хто у вас тутай ест? Коні цо запісанэ жэбысь враз былі вшыстке. Пшэпровадзіць до Барановіч, там атшымаце пенёндзэ“. — „Дык дзе-ж, паночкі, коні, калі ўсе ў абозе“. „Кламыш, стара псіна! Вшыстке поховалі-сень і мысьлеце себе, жэ то так і бэндзе. Жэбысь былі коні, а не то спалімы весь“. Увакруг уланаў стаялі старыя бабы, пастушкі, вось з сенажаці з лейцамі ў руках тры хлопцы. Але-ж між імі Сьцёпка.

Сабраўся натаўп. Бабулькі прасілі легіёнаў зьлезьці, увайсьці ў хату і зьесьці млечка, але, відаць, паны баяліся: з коняй ня злазілі, а ўвесь час круціліся на іх паміж натаўпу, ляліся на чым сьвет стаіць, страшылі, што пастраліюць усіх, спяляць вёску і г. д. „То німа коні, німа“, крычаў старшы і, запаліўшы запалку, паднёс да страхі.

Але тут здарылася нешта такое, чаго зусім не чакалі палякі. Сьцяпан моцна сьвіснуў, так, што аж коні шарахнуліся ў бок і ў той-жа момант тры пятлі лейцаў узьвіліся ў паветры, абхапілі смяртэльнымі абоймамі коньнікаў і яны рынуліся з сёдзел аб зямлю: „А, холера, ком...“ прахрыпеў адзін і выцягнуў да палавіны свой палаш з похвы, але далей ня мог. З-за гумен набеглі хлопцы, у момант вока зьвязалі легіёнаў і занеслі ў мураваны пограб. Усё гэта так скоро зрабілася,

што старыя дзяды й бабы тады толькі ахнулі, як у пограбе закрыліся абітыя жалезам дзверы і ляснуў замок.

„Хлопцы, сёдлы ў спрат, коняй па адным адвесьці. Зараз жа рознымі дарогамі к нашым коням у ішкольдзкі роў, а аружжа ў агульны схоў“, распараджаўся Сьцяпан, разглядаючы паперы, адабраныя ў легіёнаў. Побач стаяла Ганна і поглядам, поўным чароўнага захаплення, глядзела на загарэлы твар партызана. А ён сваім выглядам быў самы звычайны сялянскі хлопец у пасталох¹⁾, у простых нагавіцах і белай палатнянай сарочцы. „Сьцёпа, што-ж з ім рабіць?“ запытала Ганна, паказваючы на пограб. „А нічога, няхай пасядзяць. Каб афіцэры—жывых ня выпусьцілі-б, а гэтыя дурні няхай трохі астынуць у пограбе. Чырвоным разам з коньмі ў падарак аддадзім. А вось гэтыя паперы вельмі важныя: іх бранявік будзе хадзіць па чыгунцы і прыкрываць адступленьне. Трэба яго забраць“.

„Хіба ты звар'яцеў? Як-жа ты бранявік забярэш?“ „Ну, гэта справа агародня. На месцы будзе відаць, як, а цяпер трэ' абмазгаваць і вечарам прыступім к выпаньню“.

Калі хлопцы з коньмі зніклі, Сьцёпка ўвашоў у хату. „Садзіся, Сьцёпа, зьеш чаго-небудзь. Вось не чакала ўбачыць цябе. Казалі, што ты аж у Налібоцкай пушчы“, гаварыла Ганна, шчыльна тулячыся да Сьцёпкі і заглядала яму ў вочы, як-бы чакаючы чаго ад яго. Ён паважна разьвёў рукі, абхапіў яе за стан і плечы і, сеўшы, асьцярожна, як малое дзіця, пасадзіў к сабе на калені. „Не, есьці я не хачу, а вось пацалаваць цябе хочацца, даўно не цалаваў. Помніш, з тае самае цёмнае ночы, калі ў выемцы панскія вагоны лезьлі адзін на другога, а мы стаялі ў кустох і любаваліся, а пасья танцавалі на спэтаклі так добра, што нават пан камэндант пазайздросьціў мне“, гаварыў Сьцёпка, цалуючы яе. Пасья раптам устаў і сказаў: „А ведаеш, Ганка, у мяне зьявілася вось якая думка: няпрыкметна трэба разам дзейнічаць з Л. хлопцам. Яны цяпер у лесе пад Хвоевым. Але вось дайсьці туды трудна: па бальшаку валам ваціць трэці дзень панства. І не магу прыдумаць, як гэта зрабіць“. „Давай, я схаджу, а што ім казаць?“ „А як паны зловяць?“ спытаў Сьцёпка. „Ну, дык трэба-ж так зрабіць, каб не злавлі“, адказала Ганна: „я апрануся бабай, як на спэтаклі, ды і пайду. Ведаеш, як добра бабай вы-

¹⁾ Пасталы, поршні—від лапцей са скуру.

глядала, калі ставілі „Чорт і баба“. „А гэта сьмелая думка, толькі яе трэба выпаўняць ноччу, бо пры сонцы разгледзяць дзяўчыну ад старой бабы і тады рызыка галавой“, сказаў Сьцяпан. „Ну, дудкі, не маю ім галаву, а конскую у мяне ўжо ёсьць каму галаву і ўсю сябе аддаць“. І так шчыра к яму прыгарнулася, што Сьцяпан страціў сваю волю...

„Ну, то добра, вечерам пойдзем к Л. хлопцам. Я цябе сам правяду да шляху“, прагаварыў, падымаючыся, Сьцяпан. „Трэба добра назіраць, каб чаго ня здарылася, асабліва цяпер, калі ў нас госьці ў пэрабе. Могуць хапіцца, тады, ведаеш.. не пашкадуюць. Я пайду“. „Сьціпа, і я з табою, добра?“ прасілася Ганна, адкідваючы яго валасы з ілба. Я вам есьці занясу, а то-ж вы з голаду паваляецеся. Я борзда: вазьму яду, адзежу і ўсё патрэбнае ды пойдзем“. Яе праглынула цёмная камора, Сьціпка вышаў на двор і звярнуўся да хлопца, які вяртаваў пограб, седзячы за мяжой у жыце.

„Глядзі, Пятрок, каб паны чаго не натварылі“. „Будзь спакоен, не праміргаю“, адазваўся Пятрок, высоўваючы з-за мяжы абвешаную стужкамі патронаў грудзіну і апіраючыся на стрэльбу. Ганна вышла з каморы з клумкам у руках, і яны, цераз агароды прабраўшыся к жыту на другім баку рэчкі каля Забалацьця, зніклі ў хвалях шырокага жытняга поля.

II

Чым далей ішлі яны сярод засева поля, тым болей сустракалася людзей па вузкіх межах, у глыбокіх ярох-равох, па абросшых хмызьнякох, векавечных магілах, сьведках далёкага мінулага. Было цікава сачыць за тым, што тут рабілася. Цяжка ўявіць сабе гэты малюнак. Кожная лагчынка, усялякі закутак у засеве, кожны ціхі, прыхільны да спрату, прытульня вугалок быў накрыты рознай надобай, дамовым скарбам, гаспадарчым дабром. Побач з коламі і другімі сялянскімі прыладамі ляжалі падушкі, коўдры, посьцілкі, адзежа, палатно, у кошыках сядзелі павязаныя куры з разяўленымі ратамі ад гарачыні. Не адну вёску кругом пусьціла панства з дымам у ахвяру „Wielkiej Polski“ і, навучаныя горкай доляю, сяляне, баючыся пажару, выцягнулі з сваіх хат у поле ўсё, што мае якую-небудзь каштоўнасьць. Пад сенам, пад снапамі, у кустох, пад абрываам рову, у яме ляжала сялянскае ўбогае дабро. Па глыбокіх равах, у нізкіх мясьцінах стаялі навізаныя коні й

каровы, папутаныя, каб ня зрываліся, а каля іх ляжала накошаная трава. Па ўзьмежках валяліся разобраныя калёсы: вось драбіны, далей перадак бяз кол, тут нейкі куфар, а на ім важна сядзіць кот і сочыць за жаўранкам, што ўецца над полем і ліе срэбныя трэлі ў небе. Час-ад-часу морда ката мяняе свой выгляд, кратаюцца вусы і зьмейкай круціцца хвост.

Чым далей ад дарогі, тым болей сустракаецца людзей. Але збоку нічога ня відаць, бо ўсе сядзяць ціха, размаўляюць шэптам. Толькі на ўзгорках час-ад-часу зьяўляюцца постаці— пільна азіраюць вёску, шлях, чыгунку і зноў знікаюць. Гэта вартаўнікі-партызаны. Сёньня раніцаю чуць зашарэў досьвітак, як заграў рог і з усіх бакоў вёскі са стрэльбамі ў руках, са скрынкамі патронаў і гранат зьбегліся хлопцы. І вось з гэтае пары ніхто ня ўвойдзе, ня выйдзе адсюль бяз іх дазволу. Яны вядуць строгую ахову вёскі. У глыбокім рове, сярод кустоў лагчынкі, дзе яшчэ ня высахла маленькае балотца, ціха рохчуць сьвіньні і дурэюць пастушкі, аблэгшы наўкола лагчынку, пільнуюць іх тут, каб не разьбегліся.

„А што, Грыгор, не казаў я. Вунь і павялі легіёнскіх коняй. О, брат, Сьцёпка яшчэ дасьць ім пуду, большага, як на вялікадня. Ён, брат, ім пакажа, як у вёску за добром езьдзіць“, весела шэпча адзін хлапчук другому. „Вунь, бачыш? Сьцёпка з Ганнай пашоў. Вось, браце, яна яго добра тады схавала, як жандары-карацелі прыяжджалі. Гэта, браце, жандары к ім у сенцы грук-грук... Ганна са Сьцёпкай у сенцах сядзелі. Ганна гэта й пытае: хто там? „Одмыкай джві, а то ўраз зламем“. А я ў хаце быў. Выскачыў я, а Ганна Сьцёпку за плечы ды за дзьверы, дзьверы насыцеж, а мяне наперад перад сабой. Жандары, гэта, скок, скок у хату, у камору, а Сьцёпка на двор ды за гумны. Ну й рагаталі-ж мы пасья, як Сьцёпка ў Ганну перад жандарамі абярнуўся. Бо яны ведалі, што ён дома“. „А ты ведаеш, дзе Сьцёпка з партызанамі?“ запытаў Грыгор. „Вось маеш! Ён-жа ў гэтым самым рове, каля ішкольдзкай дарогі“, адказаў першы.

Жыта пасьпела. Пара жаць. Але ці-ж можна што-небудзь рабіць? Вось мо' скура кончыцца гэта завіруха— тады, а цяпер хто сілу і адвагу мае—са Сьцёпкай. У яго праца йдзе.

Ганна са Сьцёпкай дашлі да сваіх і пачалі абедасьць. Ціханька жартавалі з польскіх легіёнаў, якія не пасьпелі на-

ват крыкнуць, так лоўка спусьцілі іх з коняй. Сэймікаваліся аб бранявіку і вырашылі разам з Л. хлопцамі забраць яго. Сьцёпка з Ганнай прысудзіліся пад хвойй у кустох, хлопцы заляглі аддыхаць на межах. Некаторыя вартавалі разам з дзяўчатамі рэчы, вывезеныя з дому. Цераз кожныя дзеве гадзіны чуўся крык „кані“ і мяняліся вартаўнікі на назіральных пунктах. Палажыўшы галаву на калені Ганне, Сьцёпка драмаў, а яна перабірала сваімі пальцамі яго густую чупрыну: думкі мімавольна нясьліся к часом лепшай долі, калі ня трэба будзе Сьцёпку хавацца, як цяпер, і яны заживуць шчасьліва і лагодна. Мільгалі думкі, што скоро трэба будзе ісьці да Л. хлопцаў і ёй. Але тут-жа пераважала новае пачуцьцё неабходнасьці змаганьня, нязначнасьць асабістага шчасьця асобнага чалавека перад веліччу сучаснага моманту змаганьня двух сьветаў. Ї яна цьвёрда вырашала, што павінна прыносіць карысьць справе змаганьня супроць паноў усім, чым зможа, нават слабаю сваёю сілаю, калі яна будзе патрэбна. Ї, абняўшы галаву Сьцёпкі, Ганна ні то драмала, ні то марыла. Яна ўсёй істотай маладой, поўнай жыцьця жанчыны аддавалася пяшчотным ласкам магутнага партызана. Ён ёй здаваўся баечным волатам і ёй хацелася самой стаць волатам таксама.

Пад вечар гасьцінец апусьцеў. Калі-ні-калі наўгалёп прамчыцца коньнік, іншы раз без сядла, да інтэрваламі на змораных сялянскіх коніках пратарыхціць невялікі абоз, а то і адна падвода з некалькімі легіёнамі. Яны сядзяць на возе і з абудвых бакоў заўзята лупяць кіямі каня, а часта і гаспадара. Гэта, як відаць, ужо апошнія часткі абаронцаў „ойчызны“. Пыл ня хоча лажыцца на зямлю і слупамі цяжкага пяску стаіць над дарогай, насоўваючы ціхі змрок летняй цёплай ночы на зямлю.

Гарачыня не спадае. Ї дзіву даешся, як гэта старэнькая бабка ня страціла ахвоты хадзіць у такую гарачыню. Відаць, пільная справа прымусіла яе кінуць прызбу, унукаў і так старэнна мераць сьцежку цераз бальшак. А якраз каля Хвоеўскага лесу, каля самага шляху ходзіць запрэжаны конь і старанна скубе траву: відаць, моцна прагаладаўся. На возе сьпяць два легіёны. Цень ад лесу затуляе сонца, і нішто ня трывожыць сну паноў. Гэта—маладыя афіцэры. У мінуўшую ноч яны шчыра працавалі: пілі віно, глуміліся над Замірскімі гэбрэйкамі і гвалцілі тых, якія ня мелі чым адкупіцца. Ёх фурман кінуў

і каня і воз, каб толькі ўцячы ад ласкавага панства. Панству патрэбен адпачынак і яны аддыхаюць, адстаўшы ад свайго абозу Бабка пільна азіраецца ўва ўсе бакі. Відаць, воз з панамі і яе заінтрыгаваў, бо й у яе зрабіліся зразу бліскучымі вочы, шпаркімі сталі рухі і штосьці нэрвова порыцца пад завязаную накрыж на грудзях хусткай правая рука. Вось падышла бліжэй. Але што гэта? Хіба яна звар'яцела?.. У правай руцэ ў яе рэвольвэр, а леваю яна здымае з „пана паручніка“ яго зброю. Вось павярнуўся другі і... застыў пад руляй рэвольвэру. Як відаць, ён ня верыць, што гэта яў і хапаецца за свой рэвольвэр. Яго няма. Першы выбівае з рук у бабкі свой рэвольвэр і страляе ў той момант, калі і бабка спускала брамку. Абудва стрэлы зьліваюцца ў адзін гул... „Ціха... маўчы“, грозна шэпча бабка другому: „даставай дакуманты!“ Паручнік аддае свае паперы і свайго бяздольнага таварыша, які чуць дрыгае нагой, лежачы нярухома на возе. Куля папала ў сэрца. Сьмерць апанавала ў момант. Ганна (гэта была яна) звязвае рукі свайму палоннаму, прывязвае яго моцна да возу. Пячэ абсмаленае панскаю куляй плячо, цячэ кроў, але цяпер не да таго. У момант каля каня. Рванула супонь, скінула дугу. Конь перастаў хрумстаць траву... Стукаюць аб землю аглоблі, і Ганна віхрам ускаквае на каня. Пэўнаю рукою рванула за павады, і капыты застукалі па шпалах і рэйках чыгункі. Вось і лес. Па цэле прабягае млявасьць студжанага чалавека. З вялікай натугай застаўляе сябе трымацца на кані... Схавалася... Цераз поўгадзіны ў сярэдзіне лесу за непраходным бураломам кругом Ганны стаяў маўклівы натаўп Л. хлопцаў. Яны перавязалі ёй параненае плячо, разгледзелі паперы, у якіх быў прыказ „паручніку Стшэльбідкему ютро в мястэчку Снові отшымаць команда над обозэм рэвіровым і цофоньць-сень до Барановіч—незвлочне“, і, пасья нядоўгай парады, прынялі прапанову Сьцёпкі. Пастанавілі: Л. аддзел пасья праходу бранявіка цераз выемку павінен разабраць ад Хвоева рэйкі і шпалы і, калі бранявік вернецца, затрымаць яго абстрэлам, а за гэты час К. аддзел разьбярэ чыгунку ў канцы выемкі ад Замір'я. Запёршы такім чынам бранявік у выемцы, прымусіць яго здацца. Цёмна й ціха. Недзе на паўдня пад Нясьвіжам бухаюць стрэлы гармат і відзен праз лес бляск пажару.

Пад аховай цемнаты Ганна без перашкод вярнулася да сваіх. Шум, радасьць. Сьцёпкавы дзоры ўжо на званіцы. Эх,

хоць-бы адзін кулямёт! Няма. Сьцёпка аддае апошнія загады. Застаюцца толькі вартаўнікі, а ўвесь аддзел па тры-чатыры чалавекі накіроўваецца да чыгункі. Вось і выемка. Яна больш вярсты. Крутыя адкосы, наверх хмызьняк ялоўцу, хваёвы ма-лады лес. Заляглі. Па свайму звычайу Сьцёпка пабываў ужо на дрэве, схадзіў у Л. аддзел, устанавіў сувязь, орыентаваўся. Па вестках Л. хлопцаў бранявік пашоў на Пагарэльцы; ці вернецца? Шлях пусты. Мусіць паны ўжо ня важацца ехаць гэтым шляхам, пасья таго, як „цэлы полк чырвоных“ напаў на паручніка Стшэльбіцкага, забіў яго таварыша і, толькі дзяку-куючы сваёй храбрасьці, паручнік здолеў уцячы. Так расказваў паручнік, адвязаны сваім легіёнэрам, у штабе ў Баранавічах.

Ага, пыхкае... З Хвоева йдзе бранявік. Ён без ліхтароў і ў цемнаце выдае страшэнным чудзішчам. Робіцца жудасна на сэрцы. Вось прапоўз выемку і пашоў к Замір'ю. „Хлопцы, вызначаныя к Л.,—марш!“ Пашлі. Скора адтуль глухі шум, стук, трэск, окрыгатаньне жалеза. Працуюць з усяе моцы. Сьвітае. Кругом дзорцы. Тры сажні разьвярнулі, але праца ня спыняецца. Цяжка дыхаць, спацелі, кривавыя мазолі на руках. Зусім днее. Гнуцца ламы, праца не прыпыняецца. Ад К. аддзелу чуваць піск куліка: „кувік, ку-у-вік“... Кінулі. Як мурашкі, папаўзлі з начыньнем на адкос, у лес і зьніклі... Зноў нікога. А на рэйках адбіваецца скоры, моцны тахт, дробны, дробны. Відаць, сьпяшаецца. Вось сьціх. „Бб-ух!“ Яшчэ, яшчэ. Куды гэта ён?—Па Замір'і. Шопат. „Ціха, вы!“ Замоўклі. Зноў за-тахкаў. Блізка. Вось падышоў, застаўліваецца... Вуха ловіць гукі трэску і шуму адтуль, ззаду, але за паваротам нічога ня відаць.

III

Бранявік заставаўся. Хлопцы ўлілі ў кусты. Цэлы на-таўп людзей высыпаў з бранявіка і ў момант пачаў класьці шпалы. Зноў сьвіст кані, і з абодвух бакоў дарогі мерна раздаюцца нечакана ціхія тоненькія гукі трэску, быццам хто над самым вухам душыць арэхі. Легіёны кідаюцца ў бранявік. Вось адзін упаў: яго падхватваюць і цягнуць у чорную пастку расчыненых дзьвярэй... Глухое рэха аддаецца ў лесе ад стрэлаў і лёскату куль па бранявіку. Ён увесь, як чудзішча, здрыгануўся, дзіка зароў і пачаў адступаць. Закраталіся і сталі паварачвацца стрэшкі, розныя прылады, у бакох адкрыліся маленькія вочкі,

бліснулі рулі кулямётаў і гармат, гримнуў стрэл і тысячы сьмерцый упіліся ў адкосы выемкі. Страшыдла залыкала сваімі вочкамі-дзьверцамі і раз-по-раз дзікі гул „тра-т-та-та-тах“, „так-так-так“, „бух-ух“, „бзь-зь-дзі-дзь“ зьвінеў, бухаў, трашчаў, удзымаў у паветры клубы пылу, пяску і суччаў. Партызаны змоўклі.

Гнеў страшыдла перашоў межы: яно плявалася стальлю ўва ўсе бакі з поўгадзіны і, падышоўшы к разбуранаму месцу, зноў выкінула з сябе сваіх слуг—на пабудаваньне сабе праходу. Зноў грэснулі раздаўленыя арэхі, зноў пахаваліся ў нутро страшыдла людзі. Нідзе нікога. У ранніх праменьнях сонца граюць срэбныя расінкі на дрэвах і траве, асьляпляючым блескам зьзяюць бельмы-ліхтары бранявіка, роўным слупам угару ўецца дымок з коміна. І кругом высокія адкосы выемкі. Бранявік у раздум'і пыхнуў дымам з коміна і рашуча пашоў назад. Відаць артылерыстыя хочуць берагі выемкі абстраляць з падходу. Але на канцы выемкі зноў разабраны рэйкі і... нідзе нікога. Паказваюцца з бранявіка людзі і адтуль, з-за высокіх насыпаў адкосу раздаецца сухі трэск раздушаных арэхаў. Целы ўраган сталі ліецца ў адказ на гэтыя рэдкія стрэлы, але людзі ўцякаюць пад ахову бранявых сьцен. Як ашалелы, бранявік кідаецца ад аднаго краю к другому і плюецца агнём, рве і ўзьдзірае адкосы сваімі сьмяротнымі джаламі, засыпае дажджом куль краі адкосу, і ўвесь гэты струмень сьмерці вішчыць над галовамі партызанаў, а няўдана яшчэ наводзіўшы жуду бранявік вызывае сьмех сваёю бяспоманьсцю.

Амаль не да паўдня кідаўся бранявік па выемцы ўзад і ўперад і паліваў стрэламі са сваіх гармат і кулямётаў, але ўсё дарэмна. Ён адышоў на паварот, там застанавіўся і замоўк. Нават дым стаў паўзыць з яго паволі. Ніводнаму аддзелу партызан ня відаць, што робяць паны, а вылезьці паглядзець боязна. Доўга ня важыліся хлопцы выходзіць з сваіх засад, каб упэўніцца, што робіцца на бранявіку, але калі заўважылі, што дым перастаў валіць з коміна, разам кінуліся к яму з двух канцоў.

Бранявік маўчыць, ніводнага стрэлу. Каля яго капошацца людзі, уздымаюць угару кій з белай хусткай... Здаюцца. Моцна беглі хлопцы, затаміліся. Каля бранявіка стаялі два чыгуначнікі: машыніст і качагар. Абудва ўраджэнцы з Баранавіч. Палякі кінулі бранявік і ўцяклі, захапіўшы кулямёт у лес да Сноў.

Чыгуначнікаў павялі ў вёску. Сьцёпка дапрасіў іх, сьціснуў скі-віцы, скрыпнуў зубамі і палез аглядаць бранявік...

Вясёлыя і давольныя ўдачаю, партызаны з гучнай песьняй падышлі да аколiцы. З другога канца вёскі гэтак сама чуваць была песьня. Гэта чырвоныя ўваходзілі ў вёску. Чырвонаармейская-маладняцкая: „Сьмялей зару спаткаем...“ сьціхла каля стала з хлебам сольлю, за якім поўна плошча была пакрытая сялянамі. Стары дзед дзякаваў чырвонаармейцам і Савецкай уладзе за вызваленьне ад панскага здзеку. А разам з усіх бакоў у вёску нясьлі, везьлі рознае дабро, гналі жывёлу, вялі коняй. Цяпер ужо ніхто не баяўся, што спяляць, адбярдуць, паб'юць, назьдзекуюцца, заставяць бяз куска хлеба. Прышлі свае, баяцца няма чаго.—Далёка на выгане сустрэла Ганна партызан. З ёй быў цэлы натаўп дзяўчат. Шчыра віталіся яны з партызанамі, як-бы ня бачылі іх некалькі год.

Назаўтра чуць сьвет чырвоныя палкі нястрыманаю лавінай паліліся на захад, выкінуўшы лёзунг—„даёш Варшаву“, які сапсаваў многа крыві панству. Па дарозе на Замір'е, абочынамі, проці агульнай плыні прабіваўся невялікі атрад. Гэта былі нашы старыя знаёмцы, партызаны на чале са Сьцёпкай. Ёх трудна было пазнаць: усе былі адзеты і абуты ў добрую адзежу. Сьцёпка маладцэвата сядзеў на панскім кані, а побач з ім на другіх двух ехалі два чырвонаармейцы. Пасярод строю партызан ішлі кулямётчыкі з бранявіка, чыгуначнікі і, скоса пазіраючы на коняй, польскія ўланы з пограбу, а паміж іх, як-бы хочучы схавацца, апусьціўшы вочы ў зямлю, блытаючыся нагамі ў доўгапалых адзежынах, ішоў поп. Партызаны весела сьпявалі „зялёны дубочак“, і праходзіўшыя чырвонаармейскія часьці, убачыўшы палонных палякоў, грымелі „ўра“, пыталіся ў партызан, адкуль яны: „ці ўкраінскія, ці кубанскія казакі?“ і ня верылі, што гэта хлопцы з тутэйшай вёскі. А партызаны былі рады: яны ехалі ў штаб запісвацца ў Чырвоную армію. Посьпех даваў ім бадзёрасць і ўпэўненасьць у тым, што наступіў час лепшага жыцьця.

Я. Пушча

Не закілзаць...

Не закілзаць мне дзён свайго жыцця,—
яны, як коні ўносьлівыя тыя...

Ну, колькі ты ня думай і ня цям,—
яны-ж нясуцца, кроў ня стыне...

І з імі я за касагор гадоў
надзвычай палкіх, маладых заўсёды.
Хто хоча... будучнасьць сваю падой,—
а я ў віно ня ўсыплю соды...

У гэтым мкненьні нявыразных дум,
неразгаданым-бы хацеў застацца...
Я сьцежкай малажаваю іду
да новых і нязнаных станцый.

Я. Пушча

У загрудзьдзі...

Узагрудзьдзі сусьвет-бы ўзяць
і скалатнуць ў сто сіл сталёвых.
Хоць я й не азіат,
але ж ён Беларусі ў вочы плёваў.

Ён ёй зусім чужы,—
ня быў ніколі шчырым.
Усе вякі, што жыў,
ён хітрасьць у сківіцах шчырыў.

Яму сягоньня я крычу:
скажы, з падбітымі вачыма,
нашто узьвіхрыў дзікі чуб
і помсту носіш за плячыма?

Ростань...

„...А спаткаемся, будзем сябрамі“—сказала.
Разьвіталіся шчыра і проста...
А чамусьці цяпер, на вакзале,
Панавісла сасновымі лапкамі ростань.

Панавісла, і сеткаю рэдкай ценіць
Там, у сэрцы, імклівасьці высадкі...
Не! я веру—жыцьцё свае хвалі ўсьпеніць,
І на бераг Комуны наш бліжыцца высад!

Так... забыцца мне цяжка пра кудзеркі вішань
І хатульку са шчытам двурогім.
А йшчэ болей пра тую, што вышла,
Каб правесьці мяне на растаньне ў дарогу!

Правяла, і у полі прыгожай кветкай,
Ружай-чырваньню доўга квітнела...
Я глядзеў... Слухаў шэпт тонкагубага ветра,
А ў сэрцы—узбуджана струны зьвінелі!

Гадавала старэнькай бабулькай нас гора,
І абоім сьпяваў песьні вецер...
А сягонья—я еду у горад,
Ёй—паклон адбівае аўсянае вецце!

Буду помніць йшчэ доўга мне так дарагое—
Дзьве чарнічанькі пышна дасьпелыя...
Покі час—добры доктар—боль сэрца згоіць,
Струны высеюць хмурыя сьпевы!

Шэрай коткаю вёска ў даліну нырнула.
Даль блакітныя пасмы сацэрла.
З лёгкай радасьцю ў трэпетным гуле
Горда рукі вокзальная плошча прасьцэрла.

Добры дзень! Добры дзень!—мне яна адказала.
Як і ўсіх, прытуліла папросту...
І вось тут, на пляцоўцы вакзала,
Панавісла сасновымі лапкамі ростань.

Так—забыцца мне цяжка пра кудзеркі вішань
І хатульку са шчытам двурогім.
А йшчэ болей пра тую, што вышла,
Каб правесці мяне на растаньне ў дарогу!..

Пралятуць так гады, як за сокалам сокал,
І мяне ўсынавіць сіняблузы...
Вёска, вёска—ты госьця кляновым сокам
Ці упоіш тады ды на квецістым лузе?!

Станц. Міхановічы, Меншчына.
Жнівень, 1925 г.

42.

(Схэма літаратурнае ілюстрацыі)

1

Анкета

Прозьвішча—*Гроцкі.*

Імя—*Інат.*

Імя па бацьку—*Рыгораў.*

Колькі год—*27.*

Ці жанаты—*Жанаты.*

Нацыянальнасьць—*Беларус.*

Соцыяльны стан—*Селянін.*

З якога часу ў партыі—*3 ліжня 1917 г.*

2

Протокол

пасяджэньня N-га павятовага комітэту РКП(б)

ад 14 чэрвеня 1919 г.

Слухалі:

IV. Доклад Чарняўскай ячэйкі РКП.

Докладчык т. Грышчанок. Становішча ў Чарняўскай воласьці невяспечнае. Усё больш і больш пашыраецца антысавецкая агітацыя, якую вядуць тамтэйшыя контр-рэволюцыйныя элемэнты на чале з сынам быўшага памешчыка Заслаўскім. Агітацыя мае частковы посьпех. Настрой некаторых вёсак, асабліва з перавагаю кулацкага жыхарства, варожы да Савецкае ўлады. Гэты самы памешчык Заслаўскі організаваў атрад бандытаў, з якім туляецца па лясх.

Пастанавілі:

Організаваць у Чарняўскай воласьці рэўком. Старшынёй рэўкому пасаць т. Гроцкага. Прапанаваць павятовай надз. комісіі выслаць атрад па барацьбе з бандытызмам. Мясцовай ячэйцы павесці самую шырокую агітацыю сярод сялянства.

і адтуль робіць налёты, наганяючы непамерны спалох на жыхарства. Рабіліся спробы наладзіць у мяст. Чарняўцы пагром, але пакуль што бяз поспеху. Мясцовыя сав. установы працуюць пад пастаяннай пагрозай нападу банды Заслаўскага, якая ўсё больш і больш павялічваецца. Трэба прыняць пільныя і энэргічныя меры, каб наладзіць у Чарняўскай воласьці рэволюцыйны парадак. . . . .

3

Горад Н. Кацярыне Макараўне Гроцкай

Мая любая жонка!

Вось я й прыехаў. Ураз акунуўся ў гэта трывожнае напружанае паветра. Усё вакол нейкае дзіўнае, на ўсім ляжыць нібы нейкая пячатка небясьпекі, няпэўнасьці ў тым, што будзе заўтра. Імя Заслаўскага ня сходзіць з вуснаў. Аб ім складаюць цэлыя байкі. Асабліва тэрорызавана гэбрэйскае жыхарства мястэчка. Чакаюць пагрому. І спалох раджае нейкую панічную ўпэўненасьць, што ён будзе. Нашы хлопцы (супрацоўнікі) тож баяцца. Ня лёгка дастаецца ўзьняць іхні настрой.

А мне, Каця, дужа добра. Я пачуў сябе ў сваёй стыхіі, як кажудь. Я аджыў тутака. Прыемна памерацца сіламі. Весела! А часамі сьмешна бывае. Я табе перасылаю дзьве запіскі, якія я атрымаў зараз-жа пасля прыезду. Пасьмейся разам са мной. Як бачыш, мой прыезд не астаўся незаўважым. А як табе падабаецца гэтая запіска ад дзяўчыны? Праўда, вар'ятка нейкая?

Эх, Каця, як мне шкада, што цябе тут няма! Але пакуль што жыві там, бо тут небясьпечна, а ты да гэтага яшчэ не прызвычалася. Як троху пацішае, тады прыедзеш. Пабачыш, што гэта за пекная мясьцінка! Гэты глухі куточак па свайму харакству нагадвае той рай, аб якім ты, пэўна, чула ў дзяцінстве. Гушчарны лес, рэчка... Адным словам—усё, што трэба.

Ну, а як ты маешся там? Ня сумуеш па мне? А мо' ўжо знашла сабе ўдеху? Глядзі, бо за вушы нарву, калі што... А цяпер пацалую многа-многа раз, во...

Ну, бывай пакуль што.

17 чэрв. 19 г.

І. Гроцкі.

4.

Старшыні рэўкому Гроцкаму

Вітаю Вас з прыездам. Чуў пра Вас шмат чаго добрага. Вельмі прыемна мець справу з разумным чалавекам, а не з такімі дурнямі, як да гэтага часу. Але наперад кажу, што ані чорта ня выйдзе ў вас. Адылі паспрабуйце, калі галавы, вядома, ня шкода. Спадзяюся, што хутка сустрэнемся.

Заслаўскі.

5

Т. Гроцкаму

Мне вельмі сорамна пісаць Вам, але я прывыкла заўсёды быць проста і шчырай. Вы мне ўпадабаліся з першага разу, як я Вас убачыла. Чаму—я ня ведаю. Вы мне здаліся моцным, дужым мужчынам, гэроем. Я знаю, што Вы заняты важнай справай, што Вам няма часу глупствам займацца, але так хочацца мне пазнаёміцца з Вамі, што я сама, першая, прашу Вас аб гэтым. Мне здаецца, што сярод працы ў Вас знойдзецца калі вольная часінка, каб аддаць яе дзяўчыне, якая Вамі вельмі цікавіцца.

Ніна (Загорная, 17).

P. S. З падаўцам гэтага дайце адказ. Хоць пару слоў.

6

Загорная 17. Ніне

Пару слоў? Калі ласка—тры: кінце глупствам займацца.

Г.

7

Загад № 1

Чарняўскага валаснога Рэволюцыйнага комітэту
ад 18 чэрвеня 1919 г. м. Чарняўка

З гэтага дня мяст. Чарняўка і воласьць абвяшчаецца на ваенным становішчы. Хадзьба па мястэчку пасья 11 гадзін вечару дазваляецца толькі асобам, якія маюць належныя пропускі. Ніякіх сходаў, вечарын і інш. наладжваць без спецыяльнага дазволу Рэўкому не дазваляецца. Катэгорычна забараняецца распаўсюджваньне ўсякіх неправэранных чутак, якія наганяюць спалох і дэморалізуюць жыхарства. Распаўсюджваньне такіх чутак будзе разглядацца, як крымінальнае злачынства, і вінаватыя будуць аддавацца пад суд. Просьба да ўсіх гра-

мадзян затрымліваць на месцы асоб, якія займаюцца гэтым, і накіроўваць іх ў Рэўком. Кожны селянін і рабочы павінен помніць, што толькі агульнымі, злучанымі патугамі мы здолеем зьнішчыць злачыны бандытызм і наладзіць у воласьці рэволюцыйны парадак.

Старшыня Рэўкому Гроцкі.

8

Л і с т

Таварышу Раўкому ад селяніна вёскі Кудлатаўкі Чарняўскай воласьці Лявона Пстрычкі у собсьцьвенныя рукі очэн сакрэтна таварыш Раўком я хачу табе паведаміць, што пан у нашай вёсцы местапрабываньне маець і часта наяжджаець у нашую вёску з сваймі бандытамі к багацею нашаму Данілу і заўтрача небяспрыменна надвячоркам прыедуць і Даніла самагону нагнаў будуць частавацца толькі таварыш Раўком каб ніхто ня знаў што я табе напісаў бо я мужык бедны і мяне небяспрыменна заб'юць. Дык прыяжджайце заўтрача і забярыце гэтага пана і ўсю яго банду ў нашай вёсцы толькі таварыш раўком нікому не кажыце, што я напісаў вам аб гэтым...

9

П р о т о к о л

экстранага пасяджэньня Чарняўскага Рэўкому
ад 20 чэрвеня 1919 г.

Слухалі:

І. Т. Гроцкі. Зачытвае ліст ад селяніна в. Кудлатаўкі Лявона Пстрычкі і прапануе безадкладна выслаць у в. Кудлатаўку ўзброены атрад. Т. Гроцкі зазначае, што гэта вельмі зручны выпадак, каб адразу і без вялікіх ахвяр распарадкавацца з бандай.

Т. Зянькевіч. Катэгорычна супроць такога пляну. Нельга даваць веры нейкаму селяніну, якога ніхто ня ведае. Можа тут якая пастка?

Т. Грышчанок. Я добра ведаю Пстрычку. Гэта бядняк, які шчыра падтрымлівае Савецкую ўладу і якому бязумоўна можна давяраць.

Пастанавілі:

Зараз-жа выслаць у в. Кудлатаўку атрад па барацьбе з бандытызмам.

Т. Зянькевіч. Усё роўна ні ў якім выпадку ня трэба пасылаць атраду. Лепш паслаць разведчыкаў і распазнаць, як там і што, а таксама вызваць і дапрасіць гэтага Пстрычку.

Т. Гроцкі. Марудзіць нельга. Ліст пісаны відаць яшчэ ўчора, значыць бандыты будуць сёння ўначы. Ні разведцаў, ні дапрасіць Пстрычку мы ня справімся. Прапусьціць-жа гэты выпадак мы ня маем права, бо кожная гадзіна бавіньня дасць нам новыя бязьвінныя ахвяры. Мы нічым не рызыкуем, бо на чале атраду Мякуш, а гэта такі чалавек, які ня зблыша ні ў якім становішчы.

Т. Зянькевіч. . . . . .

. . . . .

10

(У блёк-ноце Гроцкага)

.... Зянькевіч... Зянькевіч... Зянькевіч... ня трэба... ня трэба... азнаёміцца... не сьпяшацца... Дзіўны гэты Зянькевіч...

11

Загад № 57

Па асобым атрадзе камандзіра Мякуша Саўкі ад 20 чэрвеня 1919 г. м. Чарняўка.

Праз дзэве гадзіны выступаць на бандытаў. Пакуль што ні шкні. Калі хто, так вашу так, пікне хоць слова, праганю ў каршэнь ка ўсім чарцям. Глядзі мне, хлопцы, каб не падгадзілі. Не пяршыня-ж вам, чэрці лысыя.

Камандзір Мякуш Саўка.

Пісар Чаклошкін.

12

Горад Н. Кацярыне Макараўне Гроцкай

Мая дарагая Кацечка!

Што-ж ты гэта маўчыш? Яшчэ аніводнай пісулькі не напісала. Думаеш, лёгка гэта так жыць, ня ведаючы, што там робіцца з любым пісклёнкам? Гэта-ж часамі дык так балюча,

крыўдна робіцца. Хочацца злавацца на цябе, дужа-дужа злавацца. Але хіба-ж я магу злаваць, калі так моцна люблю.

Як не шануе нам, Каця! Толькі ажаніліся, толькі пачалі наша супольнае жыццё і ўраз прышлося растацца. Нават ня было часу, каб як мае быць пазнаць адзін аднаго—блізка, глыбока. Ты ведаеш, Каця, на мяне часам находзіць сумненне. Я так мала яшчэ знаю цябе. Мо' ты зусім не такая, як я цябе, ўяўляў і ўяўляю? Мо' я памыліўся? Ты даруй мне, даражэнькая, але гэтка думкі часам лунаюць у маёй галаве. І як мне цяжка бывае тады, каб ты ведала. Цяжка і страшна чагосьці. Быццам баюся, каб усё тое, што я стварыў у сваім уяўленьні, тыя мары аб таварыстве, дружбе, якія гадую я ў сэрцы, каб усё гэта раптам не разляцелася, не рассыпалася попелам брудным... Ну, добра. Гэта так сабе, Каця. Мабыць ад таго, што я так моцна цябе пакахаў. Хутка ўбачымся, тады добра пагутарым...

Цяпер 11 гадзін вечара. Сяджу ў Рэўкоме, чакаю вестак ад Мякуша. Ён паехаў з атрадам у адну вёску, дзе павінны быць бандыты. Ты, Каця, помніш гэтага медзьведзя Мякуша? Што гэта за любы хлапец! Колькі ў ім шчырасьці, адданасьці справе і колькі дзіцячай прастаты! А як яго армейцы любяць. Яны за ім гатовы пайсьці хоць у пекла. Эх, каб такіх больш у нас хлопцаў было!..

А як марудна паўзуць хвіліны. Як цяжка так сядзець і чакаць. Здаецца-б птушкай паляцеў туды сам. Але хлопцы ня пускаюць. І Мякуш ня любіць, каб каля яго лішнія блыталіся.

Справы нашы наогул нішто. Жыхарства блізка ўсё на нашым баку. Я кожны дзень выяжджаю ў якую-небудзь вёску—праводжу там мітынгі, гутаркі. І да мяне кожны дзень гурмай сяляне прыходзяць. Кажуць: „О, каб мы ведалі, што гэта за штука—Савецкая ўлада! А то нам вунь што казалі“... Відаць, спрытна агітавалі тут пані контр-рэвалюцыянэры...

Ну, бывай, мая красачка! Не забывайся, пішы. Многа-многа пішы, аб усім чысьценка. І рыхтуйся прыехаць да мяне. Я дык з шалёнай нецярплівасьцю чакаю таго дня, калі ўбачу цябе і моцна-моцна пацалую...

Бывай яшчэ раз. Пішы.

Інась Г.

20 чэрвеня 19 г.

13

Гроцкаму

Сволачы, сьдэры, халеры, паскуднікі..... І вы разам з імі, мой любы! Прыехаў, называецца, выступіў на бандытаў. Хоць бы на сьмех з поўчалавека. Ня толькі бандытаў, а й сьледу іхнага ані званьня. Пстрычка твай—сапраўдная пстрычка. Ну, але добра. Пабачым, што далей. Чакай мяне сёньня к вечару. Пакуль што паабнюхаю тут. А кулака, у якога меўся быць Заслаўскі, забраў і прывязу табе—рабі, што хочаш. Чуе мой нос, што тут ня ўсё чыста. Бывай!

Мякуш Саўка.

21—VI—19 г.

в. Кудлатаўка

14

Чарняўскаму рэўкому

Пачатак ня надта ўдалы. Але не зважайце на гэта. Ня трацьце надзеі сустрэцца са мной, бо я маю на ўвазе зрабіць усё ад мяне залежнае, каб паблізіць гэту сустрэчу.

Заслаўскі.

P. S. А Пстрычку я пстрыкнуў. Хай ня лезе, куды ня просяць.

15.

П р о т о к о л

сьледства па справе аб прыкрыцьці банды Заслаўскага і дапамозе яе контр-рэвалюцыйнай дзейнасьці.

Селянін в. Кудлатаўкі Чарняўскай вол., N-га павету Даніла Брудаў, 43 год, жанаты, беспартыйны, са слоў яго пад судом і сьледствам ня быў,—паказаў па гэтай справе наступнае:

З Заслаўскім я пазнаўся месяцы паўтары таму назад. Я тады ня знаў, хто ён і чым займаецца. Я толькі знаў, што ён сын памешчыка Заслаўскага і жыве ўтайку. Прыяжджаў ён да мяне ў сярэднім раз на тыдзень. Кожны раз з ім было чалавек 8 таварышоў. Звычайна яны гулялі цэлую ноч, пілі самагонку, якую мне прыходзілася дастаўляць, бо яны вымагалі гэтага. Уночы прыходзілі дзеўкі з мястэчку, відаць—гуляшчыя, і таксама з імі гулялі. Я хацеў колькі раз даказаць на іх, але

баяўся, бо пагражалі забіць. У той вечар, калі прыяжджаў атрад. Заслаўскі таксама быў, але нейкі незнаёмы хлопец прынёс яму запіску, прачытаўшы якую Заслаўскі раптам сабраўся і зьнік, строга загадаўшы, каб я нікому не гаварыў аб тым, што ён быў. Больш па гэтай справе паказаць нічога ня маю.

16

(На платох у мястэчку й па вёсках)

Грамадзяне!

Два гады ўжо, як вы зносіце нячуваны прыгнёт і зьянявагу. Два гады, як вы ня можаце вольна дыхнуць, як на вашым карку сядзяць вашыя лютыя ворагі—бальшавікі і жыды. Гэта новыя паны, якія прышлі ў нашу краіну, каб забраць наша дабро, каб зьнішчыць нашую гаспадарку, каб зачыніць нашы праваслаўныя цэрквы, абярнуць іх у жыдоўскія школы.

Грамадзяне! Годзе цярапець гэты здзек! Годзе быць паслухмянай скацінай, з якой робіць усё, што хоча, няма ведама хто! Усе, каму дорага наша айчызна, хто шануе веру сваю хрысьціянскую, бярэце аружка й прыходзьце папоўніць рады тых, хто вышаў на змаганьне за волю й жыцьцё.

Усе да нас!

Усе за аружка!

Камандзір вольнага атраду паўстанцаў

Заслаўскі.

17

(З газэтнае хронікі)

Бандыты злачынствуюць

У раёне Чарняўскай воласьці сабралася хэўра бандытаў, на чале якой стаіць вядомы контр-рэвалюцыянэр сын памешчыка гэтай мясцовасьці— Заслаўскі.

Банда робіць напады на вёскі, зьніштажае ўсіх, хто мае якую-небудзь блізкасць да Савецкай улады, не гаворачы ўжо пра камуністых, руйнуе сялянскую гаспадарку. У банду зьбіраюцца ўсе тутэйшыя рэакцыйныя элемэнтны, і яна ўсё больш і больш павялічваецца, наганяючы спалох на жыхарства і пагражаючы нават мясцовым савецкім установам.

Да зьнішчэньня банды прыняты пільныя меры, але да гэтага часу напасці на сьлед Заслаўскага не ўдалося.

П р о т о к о л

пасяджэння Чарняўскага Рэўкому ад 25 чэрвеня 1919 г.

Слухалі:

т. Гроцкі. Становішча ў воласьці робіцца ўсё больш і больш трывожнае. Банда расьце. Урэшце мы ня можам лічыць сябе забясьпечанымі ад нападу на валасны цэнтр. Трэба прымаць пільныя і энэргічныя меры. Пакуль што мы ня можам спадзявацца на дапамогу з павету. У нас ёсьць вэсткі, што сталая сяліба банды ў Кудлатаўскім лесе, што паміж вёсак Кудлатаўкі й Сёмкава. Я прапаную во што:

1) Правесці шырокую агітацыю сярод сялянства, каб зьнішчыць ахапіўшы ўсіх спалох і знайсці з боку сялянства актыўную дапамогу ў змаганьні з бандытызмам. Для гэтага выслаць на вёску нашых лепшых партыйных і савецкіх працаўнікоў.

2) Зараз-жа выслаць атрад Мякуша ў той раён, дзе па вестках знаходзіцца Заслаўскі.

3) Тэлеграфавать у павет аб становішчы ў воласьці і прасіць вайсковае дапамогі

т. Зянкевіч. . . . . .

. . . . .

Пастанавілі:

Прыняць пропозыцыі
т. Гроцкага.

Старшыні Рэўкому Гроцкаму

„Ня шукай мяне ў лесе шумлівым, пад зялёнаю сховай разложыстых дрэў“. Дый наогул—кінь ты, усё роўна ня зловіш. Лепш пачакай, хутка ўбачымся...

Твой шчыры вораг

26-VI-19 г.

Заслаўскі.

20

т. Гроцкаму

Я зноў пішу Вам. Помніце тую запіску ад невядомае Ніны, якую Вы атрымалі, як толькі прыехалі к нам? Я знаю, Вы пасьмяяліся толькі. Ды зрабіць іначай вы й не маглі. Пэўна, падумалі: „Во, распусьніца нейкая, на шыю чапляецца з першага дня“... Так, вядома распусьніца, бо хіба-ж іншы хто мог так зрабіць? Распусьніца, так, я гэта адкрыта кажу Вам. Як кажуць—простытутка. Ну што-ж, доля такая... Але цяпер я ня маю замеру чапляцца на шыю Вам—не да таго цяпер Вам, дый мне таксама. Вы, пэўна, зноў будзеце сьмяяцца, калі я скажу, што хачу Вас бачыць і гаварыць пра сур'ёзныя грамадзкія справы. Простытутка і грамадзкія справы... Дзіўна, сапраўды? І сьмешна? Але чаго ня бывае на свеце! Калі Вы захочаце са мной убачыцца, Вы пераканаецеся, што й такі чалавек, як я, можа знадабіцца ў вашай справе. Я сама ня ведаю, чаму мне захацелася гэта зрабіць. Можа ўсё тое, што перажыла я, што сьцярпела за сваё ня вельмі прыгожае жыццё, можа ўсё гэта раптам радзіла ўва мне злосьць і нянавісьць, якая штурхае мяне на гэта, якая прымушае ісьці да вас, далучыцца ўсёй істотай да вашых імкненьняў, да вашай работы? Можа й так? Я сама ня ведаю, што мной кіруе. Я раскажу Вам усё, як убачымся, я раскажу Вам пра ўсё жыццё маё, у якім Вы, пэўна, знойдзеце многа цікавага. І я спадзяюся, што Вы паможаце мне рэзбрацца ў маёй душэўнай блытаніне, вызначыць месца маё ў жыцці і паможаце мне зрабіць тое, што я надумала. Пакуль што—бывайце!

Ніна.

21

У N-скі павятовы комітэт РКП(б.)

Абавязак старога сумленнага партыйца прымушае мяне апісаць вам сапраўднае становішча ў нашай Чарняўскай воласьці. Становішча гэта вельмі і вельмі небясьпечнае. Бандытызм усё расьце, пагражае неўзабаве ахапіць усю воласьць і перакінуцца за яе межы. Жыхарства траціць давер'е да Савецкае ўлады, бо бачыць, што яна нічога ня можа зрабіць, каб зьнішчыць бандытызм. Прычына ўсяго гэтага—няўдалае, няўмелае кіраўніцтва таварыша, які стаіць на чале Рэв. комітэту. Трэба прыняць пільныя меры, бо іначай можна чакаць вялікай небясьпекі для ўсяго павету.

Сябра рэўкому

27 чэрвеня 19 г.

Зянькевіч.

22

Ліст

Міламу майму мужу Саўку Ларывонаву Мякушу ад законнае супругі яго Арыны Ақсэнтавай Мякушыхі.

У першых страках майго ліста сьпяшу паведаміць вас, дарагі мой муж Саўка Ларывонаў, што мы жывы і здаровы, чаго і вам жадаю

Яшчэ кланяецца сын ваш Рыгор Саўкаў Мякушаў і ён ужо хадзіць пачынае і гаварыць „тата“ і „мама“. А жонка твайго прадсядацеля круціцца і хлапцоў водзіць, а пра яго й ня ўспомніць. І скажы яму, што яна б..... і круціцца, як апошня шлюха

Астаюся ваша любімая супруга

Арына Мякушыха.

23

(У блёк-ноце Гродкага)

28 чэрв. 19 г. Першы раз у жыцьці бяруся пісаць дзеньнік. Дзіка й неразумна. Але-ж неяк так чалавек ужо ўроджан, што, калі гора-бяда якая, калі цяжкім жыцьцё робіцца, дык хочацца, як той казаў, выліць каму-небудзь сваю душу, падзяліцца думкамі й перажываньнямі. Раней ёй пісаў, выліваў усё, раскрываў душу. А цяпер?—Мякуш ёсьць... Але ён не зразумее усё роўна. Не, ён надта прасты для гэтага. Ён так, як жонка яго: „круціцца“, „хлопцаў водзіць“, „б.....“—і ўсё, на гэтым канец, больш ня можа быць гутаркі й думкі... А ў мяне ня выходзіць так. Мне шкода, што разьбіўся той пекны будынак, які я пабудаву з сваіх мар, што запэнкаўся ў гразь той вобраз, які я стварыў у думцы сваёй, які я злучыў з яе асобай. Эх, Каця, Каця! Ці ведае яна, як цяжка мне разлучацца з тымі думкамі, марамі, якія я песьціў, гадаваў у сабе з першага дня знаёмства з ёй? Якая яна была любая, простая тады, якой блізкай, роднай здавалася! Думалася, што можна сьмела пайсьці з ёй у жыцьцё, што шчырым, верным таварышом будзе, памочнікам... А мо' трэба было сюды яе ўзяць, каб акунуцца разам у стыхію жыцьця? Мо'—б гэта стыхія бурлівая зраднала, звязала путамі таварыства?.. Але не, усё роўна. Так яшчэ лепш, што адразу выявілася. Лягчэй так усё-ткі..

Ну, годзе. Досыць папускаць лейцы, бо так дакаціцца можна чорт-ведама да чаго. Час не такі, каб раставаць у блакітна-ружовай чмуце казытаючых сэрца перажыванняў. Агульная справа прымушае забыцца на асабовае, растапіць гэта асабовае ў тым шырокім, агнёвым, што гарыць, бушуе магутным уздымам, што з грукатам, з гулам варочае камні цяжкія гісторыі. І нічога няма тут такога—зусім проста. Толькі больш працаваць, так працаваць, каб часу ня было на думкі на розныя. І тады на ўсё-чыста забудзешся. А калі адгукнецца часам глыбока там недзе, у сэрцы ці яшчэ дзе-небудзь,—тады зубы сашчэрыў ды йзноў за работу.

Так. Здаецца справы налажваюцца ў нас. Жыхарства блізка што заспакоена. Сярод сялян моцнае абурэнне супроць бандытаў. Пры гэтых абставінах можна ўраз справіцца з імі. Але сярод нашых ёсьць здрада. Адкуль-жа б ведаў Заслаўскі ўсё, што мы толькі надумаем рабіць? і што, калі спраўдзяцца мае падазрэнні?

А гэта... Пашлю сёння к ёй. Хай прыдзе. Цікава. А мо, паспрабаваць замяніць тое туманнае, зыбкае, больш простым, рэальным? Мо' пашукаць у гэтай дзяўчыне спосабу пазбыцца шчымлівых успамінаў аб тэй? Кажуць, што клін выганяецца клінам...

24

Загорная, 17. Ніны

Тое, што Вы напісалі мне апошні раз, зацікавіла мяне і як савецкага працаўніка і проста, як чалавека. Ахвотна пабачуся з Вамі. Калі гэта Вас не кампрометуе, прыходзьце да мяне сёння ўвечары. Буду чакаць.

Гроцкі.

25

Горад №. Кацярыне Макараўне Грэцкай.

Мяне перш дзівіла Ваша маўчаньне. Цяпер мне ўсё ясна і зразумела. Я не скажу, што я чакаў такога канца, але думка аб магчымасці гэтага даўно ўжо жыла ва мне. Мяне часта забірала сумненьне: ці не памыліўся я ў Вас, ці не стварыў я сам сабе нейкую мару, якую па непаразуменьні злучыў з Вашай асобай?—Так яно й вышла.

Я сам ня ведаю добра, нашто я пішу Вам. Пэўна лішняе гэта. Але мне хочацца ўсё-ткі сказаць Вам колькі слоў, апошніх слоў. Эх, Каця, Каця! Як цяжка было мне, калі я ўзнаў і зразумеў, што памыліўся ў табе. Мне й цяпер яшчэ цяжка бывае часамі, калі старое ўспомніцца. Але я знаходжу ўдеху сабе ў безадхланнай рабоце. Ды яшчэ часамі ў іншым у нечым. Хочаш, скажу?..—У абнімках жанчыны, якую завуць простытуткай. Ты, пэўна, моршчышся? Дарма, бо часамі простытуткі бываюць лепшыя за „сумленных“ жанчын. Ды ўрэшце, хто разьбярэ, дзе канчаецца сумленняя жанчына, а пачынаецца простытутка?..

Ну, годзе. У мяне ёсць просьба да Вас. Апошняя просьба. Не завіце нідзе і ніколі сябе маёй жонкай, бо Вы ёй ніколі ня былі і ня будзеце.

1 ліпеня 19 г.

Гроцкі.

26

Гроцкаму

Нікаю, як сабака, высалапіўшы язык. Здаецца, патрапіў на гарачы сьлед. Мой атрад удвая пабольшаў. Далучыліся хлопцы сялянскія. Не раўнуючы, як на ваўкоў вышлі з аблавай. Адным словам, прыцель, усё добра. Так што сора зловім. А хітры, халера, як чорт...

Мякуш Саўка.

27

Тэлеграма

30-VI-19 Н. Партком.

Становішча адчайнае кропка зьнімеце Гроцкага прымайце меры.

Зянькевіч.

28

Тэлеграма

3-VII-19. Чарняўка рэўком Гроцкаму.

Перадайце справы часова Зянькевічу прыяжджайце незабаўна Н.

Сакратар парткому (подпіс).

29

(У блёк-ноце Гроцкага)

3 ліпеня 19 г. Зноў пішу. Зноў хочацца падзяліцца хаця з паперай сваймі думкамі. Тэлеграма з парткому... Ці ехаць, ці не?—Не, тут, мусіць, непаразуменьне нейкае. У такі момант

нельга пакідаць свайго месца. Я павінен быць тут, гэтага па-трабуе справа. Ня йначай тут нечыя злосныя хітрыкі, бо ў апошнім даносе я добра выклаў сапраўдны стан воласьці і парткому павінна быць ясна, што я не магу цяпер выехаць адсюль. Трэба скарыстаць сучасны настрой сялянства, узрушанага супроць злачынцаў, каб ураз расправіцца з бандытызмам. Раптоўны выезд, замена старшыні Рэўкому ў такі напружаны момант бязумоўна народзіць розныя чуткі і плёткі і шкодна адаб'ецца на справе.

А дзіўна як складаецца жыццё! Ужо тыдзень, як я знаюся з Нінай. Ужо тыдзень, як я прыглядаюся да яе і знаходжу ў ёй усё больш і больш цікавага. Простытутка... Я-б не назваў яе так, мая мерка ня гэткая. Што-ж там, што жыццё, як кажуць, „распуснае“. Але хіба-ж можна назваць простытуткай таго, у кім так многа здаровых жывых парываньяў, у каго душа поўніцца такімі цэльнымі, такімі шчырымі пачуццямі?

Жыццё над ёй пасьмяялася, добра пакомчыла яе. Ня жыццё, а лад той злачынны стары. Яна адна з тых незадаволеных, злосных, што поўны вострага магутнага протэсту, што гатовы гэты протэст абярнуць у гарачую ўпартую чыннасьць, у дзейнае парываньне. Яна прышла цяпер да нас. Я ня верыў адразу, мне сьмешна было. Цяпер ужо ясна мне, што яна сапраўды прышла. Прышла, бо зразумела, што яна—наша, што протэст яе—гэта наш агульны протэст, які выліўся ў рэвалюцыю, што незадаволенне яе—гэта адвечнае агульнае незадаволенне ўсіх, каго ціснуў, ламаў стары лад.

Яна, відаць, кахае мяне. Сьмешна неяк—ні з таго ні з сяго... А я?—Мне з ёй лягчэй, я забываюся на тую. Я гавару з ёй, як з таварышом, і яна разумее мяне. З гэткай можна рука ў руку працаваць і змагацца. Гэткая ня здрадзіць... Цікава толькі, чым кончыцца гэта...

30

Тэлеграма

4-VII-19 N. Партком.

Стан справы не дазваляе выехаць зараз кропка падрабязна даносе.

Гроцкі.

31

Камандзіру атраду т. Мякушу

З гэтай запіскай прыдзе да цябе дзяўчына. Яна можа нам дапамагчы. Як—аб гэтым яна сама раскажа. Памойму ёй мож-на даверыць. Як ты думаеш? Зірні на яе сваім сур'ёзным, жор-сткім поглядам, знаеш, такім, як ты часам глядзіш на банды-таў, і твой інстынкт падкажа табе, хто яна й што. Прысылай спраўна даносы аб рабоце. Я ведаю, што ты ня любіш гэтага „пэцканья паперы“, але, братка, так трэба. Бывай!

5 ліпеня 19 г.

Старшыня Рэўкому Гроцкі.

32

Гроцкаму

Дзяўчыну тваю атрымаў у цэласьці. Глядзеў на яе больш, чымся ты загадаў, але, апрача вялізных чарнюшчых вачэй, ні-чога ня ўбачыў. Прыгожая дзеўка, дабро. Ё, здаецца, свая. Мы з ёй адразу зьнюхаліся. Атрад пасылаю ў мястэчка на чале з Кузьмёнкам. Будзем працаваць з дзяўчынай. Ты ня думай там абы-што... Ды не, ані ў зуб, цэлай астанецца. Як трэба будзе падмога, накажу. Аб усім, што ўзнаеш пра мяне, ані пісьні, бо сам ведаеш, адным словам—бывай!

Мякуш Саўка.

33

П р о т о к о л

пасяджэньня N-га павятовага комітэту РКП(б)
ад 8 ліпеня 1919 г.

С л у х а л і:

II. Аб барацьбе з бандытызмам.

Дакладчык т. Н. З кожны днём мы атрымліваем з Чарняўскае во-ласьці ўсё горшыя й горшыя весткі. Бандытызм расьце, ахапляе ўсё боль-шы раён і пагражае перакінуцца ў суседнія воласьці. Сялянства спагад-на адносіцца да бандытаў і варожа да ўлады. З офіцыяльных даносаў старшыні Рэўкому Гроцкага гэтага ня відаць, усе яны працяты оптымі-стычным настроем, але сябра таго-ж рэўкому т. Зянькевіч, стары надзей-

П а с т а н а в і л і:

1) У другі раз прапа-наваць т. Гроцкаму не-адкладна здаць справы т. Зянькевічу і зьвіцца ў партком.

2) Паставіць на від т. Гроцкаму яго недысцы-плінованасьць, якая выя-вілася ў невыкананьні загаду парткому.

3) Выслаць у Чарняў-скую воласьць дадатко-вую вайсковую сілу.

ны партыец, і іншыя таварышы за-
сыпаюць лістамі і тэлеграмамі аб
крытычным становішчы ў воласьці і
ўсе ў адзін голас тлумачаць гэта ня-
здольнасьцю і няўмеласьцю Гроцкага.
На тэлеграму, якою Гроцкі быў вы-
кліканы сюды, ён адказаў вось як (чы-
тае тэлеграму Гроцкага). Нам трэба
дакладна абгаварыць гэта пытаньне,
абмеркаваць усё і прыняць канчатко-
выя і самыя энэргічныя меры, бо .

34.

Тэлеграма

9—VII—19 Чарняўка. Рэўком.

Высылаецца вайсковая дапамога кропка Гроцкаму здаць
справы Зянькевічу і неадкладна зьвішца партком

Сакратар парткому (подпіс)

35.

Гроцкаму ўва ўласныя рукі.

Прысылай атрад у вёску Сёмкава сягонья ў ночы. Зраб
так, каб аб гэтым ня знаў ніводзін чалавек. Асабліва сьцера-
жыся Зянькевіча. Чаму—аб гэтым, пэўна, дазнаешся, як прачы-
таеш перасланую разам з гэтым запіску. Я выпадкова ада-
браў яе ў аднаго хлапца, які адмовіўся даваць якія-б ня было
тлумачэньні. Хлапца я здаў пакуль што ў Кудлатаўскі комбед,
а запіску табе пераслаў. Прыгледзься да пісьма і параўнай
яго з пісьмом некаторых нашых. Пакуль што—бывай. Чакаю
людзей.

9—VII—19 г.

Мякуш Саўка.

36.

Сьцеражыся дзяўчыны, Нінай завуць, простытутка. Яны
апошні час з Гроцкім нешта вадзіліся і потым, здаецца, яна па-
шла ў атрад к Мякушу. Мей гэта на ўвазе. З Гроцкім хутка
разьвітаемся, справа йдзе добра.

37.

Добры дзень, Гроцкі!

Пішу табе з саменькіх лап зьвера. Цікава, га? Я ў за-
хапленні проста, таму можа й лёгка мне граць сваю ролю.
Каб ты ўбачыў мяне, якая я добрая артыстка. Я ня ведала,

што маю такі талент. А што асабліва цікава, гэта тое, што гульня мая—гульня са сьмерцю. Так, жыцьцё маё, як кажуць, вісіць на валаску. Я бачу, што ён нібы грохі дагадваецца. Мо' гэта й ня так, але ўсё роўна: калі што, дык першая куля прызначана мне. Ё ведаеш, Гроцкі, я ані-ні не баюся. Я проста не пазнаю сябе. Мне так радасна, добра. У мяне-ж цяпер так поўна, так многа чаго ў жыцьці. Цяпер мне ўсё асьветлена наперадзе.

Ты знаеш маё жыцьцё. Ты знаеш, што ў ім было трохі і пекных старонак. Праўда, яны разбаўляліся, гінулі ў агульнай цямноце, але-ж былі ўсё-ткі, як ні кажы. Ё вось я раўную цяпер самыя лепшыя часіны майго жыцьця з цяперашнім. Выходзіць, што там і сотае часткі ня было таго, што я цяпер адчуваю.

Адно кепска. Надта няпрыемна бывае, калі прыходзіцца з ім... ну, ты сам ведаеш што... Але й тут я нашла спосаб збавеньня. Я, заплочыўшы вочы, уяўляю цябе, нібы ня з ім я, а з табой... Ты сьмяешся? Вядома што сьмешна. Я-ж пішу табе так адкрыта аб усім, аб усім чысьценька. Ты ня злуй за маю балбатню, я-ж так даўно не гаварыла ні з кім папрыцельску.

Цябе, можа, цікавіць, як ён да мяне? Мо' думаеш, ён за кахаўся ў мяне? Ды не, тут прасьцей. Кожнаму зьверу самка патрэбна. Ну, а дзе-ж яе знайсці? Як ты ведаеш, мы з ім раней сустракаліся і ён улічае мяне за звычайную простытутку.

Ну, дык вось, мой любы таварыш (выбачай, што назвала так), у мяне больш шансаў на тое, што мяне заб'юць. Ё нейкае дурацкае працуваньне шэпча мне, што гэта будзе напэўна. Мабыць, мы з табой ня сустрэнемся больш. Мне хочацца табе шчыра-шчыра падзякваць, бо, як ні кажы, а праз цябе я знашла сабе шлях. Ё яшчэ адна просьба табе. Калі мяне ня будзе і калі ты ўспомніш часамі мяне, дык успамінай, як жанчыну, якая цябе моцна-моцна кахала. Ты паверыш цяпер, я знаю, бо маніць мне няма ніякага сэнсу. Ну, выбачай таварыш, за гэту мімавольную сантымэнтальнасьць. Бывай!

Ніна.

38

Тэлеграма.

9—VII—19. Н. Партком.

Заўтра выяжджаю кропка здаю Грышчанку

Гроцкі

39.

Сакрэтна.

Час. камандзіру атрада Кузьмёнку.

Загадваю зараз-жа арыштаваць сябра рэўкому Зянькевіча і трымаць пад надзейнай вартай да асобнага распараджэння. Падрыхтаваць атрад да выступлення сягоння ў ночы. Выхад атраду з мястэчка павінен прайсці няпрыметна. Аб часе выступлення я дам загад асабіста. Я буду знаходзіцца з атрадам.

Старшыня рэўкому Гроцкі.

9—VII—19 г.

40.

У Н-ю павятовую надзвычайную комісію.

Разам з гэтым перадаецца на Ваша распараджэнне правадыр шайкі бандытаў Заслаўскі і 15 яго таварышоў згодна прыкладзенага спісу, забраныя ў ночы з 9 на 10 ліпня ў в. Сёмкаве. Падрабязнасьці забраньня бандытаў у даносе камандзіра атраду т. Мякуша. Адначасна перадаецца быўшы сябра вал. рэўкому Зянькевіч, які накрыты ў здрадзе і зносінах з бандытамі, што відаць з прыкладзенай пры гэтым запіскі, якая напісана, відочна, яго рукой. У мясцовай ячэйцы атрыманы толькі што неофіцыйныя весткі, якія прымушаюць сумнявацца ў яго сапраўднай належнасьці да РКП(б).

Час. старшыня Чарняўскага рэўкому Грышчанок.

№ 179.

10 ліпня 1919 г.

41.

(З газэтнае хронікі)

Ліквідацыя банды Заслаўскага.

9 ліпня г. г. ў в. Сёмкаве, Чарняўскай воласьці, атрадам па змаганьні з бандытызмам злоўлен правадыр шайкі бандытаў Заслаўскі і яго 15 таварышоў. Падрабязнасьці забраньня бандытаў вось якія:

За тры дні да гэтага ў банду пранікла пад абліччам простытуткі адна мясцовая дзяўчына, якая сышлася з Заслаўскім і ўвашла ў курс жыцця банды. Узнаўшы, што Заслаўскі рыхтуецца ў ночы на 10 ліпня даведацца ў в. Сёмкава, дзяўчына паведаміла аб гэтым мясцовы рэўком. У тую самую ноч у в. Сёмкава быў выслан атрад, які абкружыў хату, дзе быў Заслаўскі, і пасля ўпартага адпору з боку бандытаў яны ўсе былі забраны, апрача трох, забітых на месцы. Сам Заслаўскі забраны жывым, але цяжка паранены. З боку атраду—пяць паранены і тры забіты. Сярод забітых—старшыня мясцовага рэўкому т. Гроцкі. Таксама забіта й тая дзяўчына, якая была з бандытамі і выдала іх.

Злоўленыя бандыты пакіраваны ў надзвычайную комісію, якой цяпер вядзецца сьледства з мэтай выкрыцьця рэшты ўдзельнікаў банды.

42.

Н-скі павятовы партыйны комітэт з жалем паведамляе аб гэройскай сьмерці, на фронце барацьбы з бандытызмам старшыні Чарняўскага рэволюцыйнага комітэту
Ігната Рыгорава Гроцкага.

Ня пішы чорт ведае як

Сдэна-сатыра

С Ц Э Н А

Нейкая, не абы-якая ўстанова грашовых спраў. Вялікі пакой. Многа сталоў (чым больш, тым лепш). На кожным стане розных папер, папак з паперамі, усякіх канцэлярыскіх прылад—ліку няма. За кожным сталом сядзіць чалавек і кожны—то піша, то ляпае на шчотах, то так нешта вылічвае, чухаючы то пад носам, то яшчэ дзе йначай (дзе сам хоча, там і чухае). А напроці, перад публікай, пры самай задняй сьцяне—абгароджанае балясамі невялікае месца (як катух),—гэта каса. З-за балясаў вельмі часта пакваецца шырокі, як калясо, з падстрыжанымі, трохі сівымі валасамі твар касіра.

А С О Б Ы

Народу на сцэне чым больш, тым лепш. На агульным фоне бухгалтараў, сакратароў, загадчыкаў, перапісчыкаў, рахункаводаў, рэгістратараў і людзей, якія прыходзяць за ўсякімі справамі, вызначаюцца яскрава вось якія асобы:

Мікалай Мірмановіч—малады чалавек, так год 23, перакладчык брошур, розных папер, артыкулаў (з гэтага хлеб есьць). Адзеты так, як прыказана апошняю модаю: шэрая сарочка, увабраная ў порткі, амэрыканскага фасону. Парожні портфель у руках.

Старшы бухгалтер, Бранзельс—малады й здаровы. (Чырвонага колеру і буйнага складу). Вялікі кіраўнік усімі сталамі.

Малодшы бухгалтер, Куніцкі—высокі, худы, востры, як ражон. Год пад 30. Мае доўгі нос.

Памоднік старшага бухгалтара, Верабей—быўшы стары чыноўнік. Год яму пад 52. Гаворыць глуха й паважна. Вусы і тоўсты нос з вузенькімі ноздрамі.

Памоднік малодшага бухгалтара, Карась—год пад 40. Вусы, востранькая бародка й маленькі носік з вялікімі ноздрамі. Голас, як у сухотлівага: тоненькі, сіплы—ледзьве дух адцягае. А гаворыць скоранька, заікаючыся.

Памоцнік памоцніка старшага бухгалтара, Блізкабач—за барадою й вусамі твару ня відно. Лысы. 65 год.

Памоцнікавага памоцніка памоцнік, Максім Максімавіч Гвозд-Угэтакны—40 год. Усё на ім акуратна: і падстрыжана, і падбрыта, і зашпілена. Усім стараецца дагадзіць. Усім прыветна ўхмыляецца.

Антон Калістратавіч Барабаш—загадчык усяго гэтага аддзелу. Стары спэц-практык. Ё паджылы, і важны.

Кур'ер Цімошка Віляй—40 год.

Д З Е Я

Як паднімаецца заслона, усе сядзяць і пішуць. Прыгнуліся да папер і забылі ўсё. Толькі ўсе (і чым часцей, тым лепш) адкашліваюцца: гм, гм, кх, гм. Ляпаюць шчоты, скрыпяць пер'і. Раз-по-разу чуецца, як хто-небудзь пачынае сабе пад нос: „Значыць, дваццаць пяць рублёў сюды, пятнаццаць сюды. Два нулі... 7785 з палавінаю рублёў!..“

Уваходзіць Мірмановіч. Аглядае ўсе сталы—куды-б тут падыйсці. Нарэшце падыходзіць да Бранзельса. Дае з портфэля паперку і кладзе на стол.

Бранзельс. Што вам?

Мірмановіч. Атрымаць грошы за пераклад брошуры.

Бранзельс (*разглядаючы паперу*). Рэзолюцыя, значыць, тав. Барабаша ёсць, значыць, неўкасыніцельна грошы выдаць дваццаць адзін рубель і 98 кап. з палавінаю. Цяпер, акругліўшы суму, будзе 21 рубель і 99 капеек. (*Устае й абарочваецца цераз усю залю да Куніцкага і на тонаў з павышае голас*). Тав. Куніцкі! Паколькі, значыць, гэты таварыш пераклаў брошуру, якую наша ўстанова выдае, пастолькі яму, гэтаму, значыць, таварышу, палагаецца выдаць 21 руб. і 98 кап. з палавінаю, згодна рэзолюцыі тав. Барабаша ад сяго чысла, на заяве гэтага, значыць, таварыша, Мірмановіча!..

Мірмановіч. Не Мірмановіча, а Мірмановіча.

Бранзельс (*наставіўшы палец*). Тс-с-с!.. А акругліўшы суму, будзе 21 рубель і 99 капеек. (*Мірмановічу*). Што вы хочаце сказаць?

Мірмановіч. Я не Мірмановіч, а Мірмановіч!

Бранзельс (*глядзіць на паперу*). Ня можа быць!

Мірмановіч. Як ня можа, калі я сам тут, і гавару!

Бранзельс. Ня можа быць.

Мірмановіч. Чаму?

Бранзельс. Бо тав. Барабаш не такі чалавек, каб накла- даць рэзолюцыі абы на якіх паперах.

Мірмановіч. Чаму, якаяж мая папера?

Бранзельс. А такая ваша папера, што вы стараецеся ўбіць мне ў галаву, што завецца Мірмановіч, а ў вашай паперы напісана Мірвановіч.

Мірмановіч. Ня можа быць.

Бранзельс. Можа!

Мірмановіч. Яж сам пісаў.

Бранзельс. Няхай мне хоць сам камісар грашовых спраў піша, а я прадзелу праступіць не магу. (*Яшчэ павышае юлас да немачымасьці і абарочваецца да касіра*). Таварыш касір, можаце вы выдаць грошы па заяве ад сяго чысла і з рэзолюцыяй тав. Барабаша ад сяго чысла, на якой напісана Мірвановіч, а палучацель гаворыць, што Мірмановіч.

Касір (*высоўвае твар і калупае ў носе*). Не магу!

Бранзельс. Грошай, значыць, ня будзе.

Мірмановіч. За што-ж я брошуру перакладаў?!

Бранзельс. Паднімеце хадайніцтва нанова, ды замест *в* напішэце *м*.

Мірмановіч. Дык там-жа *м*.

Бранзельс. Такое *м* ня пішацца. У *м* трэба, каб верхнія канцы былі роўныя, а тут у вас левы канец дык тырчыць угору, як у заядлага сабакі хвост.

Хрыплы голас з-за задняга стала, недзе з кутка. У заядлага сабакі хвост ня вельмі тырчыць угору, а трохі як-бы кілбасою закручаны.

Другі голас (*таксама недзе ззаду*). Няпраўда, Аляксей Іванавіч, тав. старшы бухгалтар праў. Заядлы сабака заўсёды хвост угору носіць.

Першы голас. Каму вы гаворыце!? Павашаму, значыць, я сабак ніколі ня трымаў? Ды я нашчот сабак, сабаку зьёў.

Другі голас. Чаго ня ведаю, таго не скажу. Можа вы й не аднаго сабаку зьелі, але я, уручаю галавой, што на сабачы хвост ніколі не прыглядаліся.

Раптам выходзіць на сярэдзіну пакою кур'ер.

Кур'ер (*падыходзячы да стала, за якім спрачаюцца аб сабаках*). Аляксей Іванавіч праў. Нашто вам што; ды ў мяне ў самога, у маладыя гады, быў сабака. Паехаў я, значыць, раз у

Палтаву, а адтуль думаў паехаць у Кацярынаслаў, аж бачу ў Палтаве на самай галоўнай вуліцы йдзе старшы мундзер-ахвіцэр з малодшым яфрэйтарам; я, праўда, узяў пад казырок...

Карась (*перабіраючы паперы*). Яфрэйтарскі чын быў адзін ні малодшых ні старшых яфрэйтараў ня было... Занясеце, тав. Віляй, наверх таварышу Цынктуру вось гэтыя паперы.

Кур'ер бярэ паперы й выходзіць.

Мірмановіч. Дык як-жа будзе з грашыма?

Бранзельс. Пішэце новае хадайніцтва.

Мірмановіч. Я з прынцыпу ня буду пісаць.

Бранзельс. Можэце ня пісаць. (*Садзіцца й пачынае ляпаць на шчотах*).

Мірмановіч (*з вялікім смуткам аглядзеўшы ўсе сталы*). Доўга вы будзеце мяне за нос вадзіць?

Бранзельс (*раптом усхваціўшыся з крэсла і хватаючы паперу з рук Мірмановіча*). Ды паглядзеце вы самі. Што гэта м. ці в. У вас, малады чалавек, ёсьць галава ці не?. Таварыш Куніцкі ці можа быць такое м, ці не?

Куніцкі вылазіць з-за свайго стала й падыходзіць да стала Бранзельса. Глядзіць у паперу.

Куніцкі. Не магу точна сказаць... Таварыш Верабей, як павашаму?

Падыходзіць Верабей і глядзіць.

Верабей. Таварыш Карась, ідзеце гляньце.

Карась падыходзіць.

Карась. Чорт яго ведае, вельмі-ж адзін канец угору за дзёрся, добра кажа, як у заядлага сабакі хвост... Таварыш Блізкабач, можа вы экспэртызу зробіце?

Падыходзіць Блізкабач.

Блізкабач (*інецца да паперы цераз сьпіны друіх*). Як мне здаецца, дык такога м ня бывае й быць ня можа. Трэба хіба пазваць Максіма Максімавіча Гвазда-Угэтчнага, ён на гэтым зубы зьдае. Максім Максімавіч!!!

Голас з кутка. Панёс наверх ордэр падпісваць.

Голас Бранзельса. Пазавеце кур'ера.

Блізкабач выходзіць зваць кур'ера... Цераз хвіліну ўваходзяць яны ўдвух.

Бранзельс. Тав. Віляй, пазавеце зьверху Максіма Максімавіча.

Кур'ер выходзіць і прыходзіць з Максімам Максімавічам.

Блізкабач. Максім Максімавіч! Ці можа гэткае м быць? **Максім Максімавіч.** А хто яго ведае. Цяперашнім сьветам чаго ня можа быць!

Усе з вялікім расчараваньнем адступаюць на крок ува ўсе бакі ад стала і, растапырыўшы рукі, стаяць і маўчаць.

Кур'ер (*ледзячы ў паперу*). М можа быць усякае. За старым нажымам, я памятаю, начальнік палаты, ды, бывала, калі напіша, дык о ў яго, як і выходзіць, а б ні на адну літару не падобна, а больш усяго падобна да густога грэбеня, якім бабы малым дзецям усякую брыду з галавы вычэсваюць. Так што бывала, уг-га, каб мне столькі здароўя, колькі было ў канцэлярыі клопату, пакуль яго пісаніну разьбяруць. Аднак-жа, нічога, разбіралі, ды з гэтага хлеб елі. Уг-га, каб мне столькі здароўя!..

Голас касіра. Падавайце ардзяры! Публіка чакае!

Бранзельс. Рабі тут што хочаш... Пазавеце хіба тав. Барабаша.

Кур'ер ідзе зваць Барабаша.

Барабаш. Што тут такое? Тэлеграма важная прышла?²⁾

Бранзельс. Вось тут ваша рэзолюцыя на паперы,¹⁾ у якой ні пачаткаў ні канцоў ня відаць.

Барабаш (*перапалохаўшыся*). Ну?!

Бранзельс. Ці м ці в—чорт яго разьбярэ! Рабі што хочаш.

Барабаш (*разглядаючы паперу*). Дзела запутана. Я не прыглядаўся. Даручаецца вам, тав. Бранзельс, выясніць справу і пасьля паведаміць мяне. Я чалавек точны!

Заварочваецца й выходзіць. Усе разыходзяцца й садзяцца за свае сталы.

Бранзельс (*адзін перад Мірмановічам з папераю ў руках*). Рабі што хочаш. Сам заварыў кашу, а цяпер расхлёбвай! Каб ім у жываце хлёбала! (*Крэчка й чухаецца*). Ага! тав. Віляй, занысеце ўсю гэтую музыку наверх, аддайце таварышу Цынкатуру, няхай сам разьбярэцца, ды раскажэце яму ўсё, у чым справа!

Кур'ер (*выходзячы з паперай*). Распачнуць, трасца іх мацеры, валынку, ды і наводзяць цэлы дзень паніку. А ты насіся то ўзад, то ўперад, як ганчак... А каб іх ногі не насілі, каб іх! (*Ляпае дзвярыма*).

Бранзельс садзіцца й пачынае гортацца ў паперах. Усе маўчаць, лічаць, шалясьцяць паперамі, кашляюць; адхаркваюцца, моцна смаркаюцца. Касір выдае людзям з касы грошы. Мірмановіч адыходзіць у бок, садзіцца на канапку й пачынае драмаць.

Бранзельс (*сам сабе*). Няхай разьбіраецца там, ён на паўтара чырвонцы больш бярэ ў месяц.

Ціхі голас у кутку. Не на паўтара, а на 15 руб. і 44 капейкі.

Другі голас. Таварыш Бранзельс акругляе суму.

Першы голас. Ага!..

Зноў усё ціха. Раптам уваходзіць кур'ер. Дае тую самую паперу Бранзельсу.

Кур'ер. Таварыш Цынкатур заявіў, каб самі разабраліся.

Бранзельс (*бярэ паперу*). Ды яны-ж і зубы свае зьядаюць на тым, што ўсё заяўляюць! (*Мірмановічу*). Вось што, малады чалавек! У нас сягоньня серада, а вы зайдзеце ў пятніцу. Да пятніцы я пастараюся выясніць справу.

Мірмановіч выходзіць. Бранзельс глядзіць на паперу; пасля паволі падсоўвае яе пад шчоты на сталe. Круціць галавою, цмокае і закапваецца ў паперы.

Голас касіра. Ардзяры!

Голас з кутка. Падпісваю.

Нехта за заднім сталом пачынае душыцца кашлем.

ЗАСЛОНА.

Мандат

(Байка)

Аслу раз выдалі мандат,
Няйначай памылкова,
(Такія і ў людзей памылкі не наўда,
Але аб іх пасьля размова).
Ад шчасьця гэтага ў Асла
Аж галава кругом пашла
І выляцеў з яе апошні розум.
Як п'яны, стаў Асёл, хоць быў цвярозым:
Такога ўраз задаў „разумнік“ тону,
Такога шуму нарабіў, такога звону,
Што не спрачаліся жывёлы ані крышку
І палічылі ўсе Асла за „шышку“.
— Ну й розум! Вось, дык галава!—
Ня раз гучэлі хвалы словы;
Другі, дык чуць не цалаваў
Капыцікі Асловы.
А „галава“ з мандатам у поўмэтра
Стаіць над ясьлямі ў хляве,
Ніводнай думкі ў галаве—
Жуе авёс, псуе сабе паветра.
Пры гэтым бедныя жывёлы
І чхнуць баяцца без дазволу.
Адзін васьць толькі Лыска,
Калі Асла пабачыць блізка,
Заўсёды лае— „гаў-гуў-гуў!
Цярпець я дурня не магу“!
Ды толькі Лыска той сядзеў на ланцугу.

Бывае іншы раз і з нашым братам,
Што галаву замяняюць мандатам;
Наробіць шуму такі тып,
А дурні й ліжуць капыты.

Ну й людзі! ну й суседзі!

I

Ціха. Цёпла. А відно-віднюсенька, хоць ты йголки зьбірай. І кудысьці цягне, і чагосьці хочацца. Вунь нават месяц і той вандруе па-над вёскай—прыемна і яму пагуляць у такую сьветлую ноч. Вось ён стуліўся за кучаравую пахучую ліпку і хоча падслухаць, што гавораць на прызьбе Мікола з Ганулькаю. Глядзіць між вецьця ліпы, а сам дзівіцца, а сам сьмяецца. Што ён убачыў такое цікавае?.. Такі дасьціпны гэты месяц, такі ён сквапны падглядзець, дзе што робіцца ўначы. Вунь утаропіўся ўжо ў акно Рыгоравай хаты, заглядзеўся на Рыгораву жонку. Глядзіць на яе дзябёлыя лыткі, на яе шурпатыя калені, а яна сьпіць і ня чуецца. Ён падымаецца ўсё вышай і вышай. Рыгор ня сьпіць, ён бачыць усе месяцавыя штукі і жончыны белыя ногі. Бачыць і ня думае пра іх—не пяршыня. Дзесь у мыцельніку загула муха. Ня вытрымала мушынае сэрца хараства ночы—запела, аб каханані, напэўна.

Паўлюку ў акно таксама глядзіць месяц, бо і ў Паўлюка ёсьць жонка, яшчэ маладзейшая, як у Рыгора, і калені не такія шурпатыя. Паўлюк таксама бачыць усе месяцавыя штукі, але таксама ня думае пра жончыны ногі, бо і ў Рыгора акрамя жонкі ёсьць конь, і ў Паўлюка апрача жонкі ёсьць кабыла. І Рыгораў есьці хоча, і Паўлюкова сьвятым духам ня жыве. А выган зьбіты, а выган зрыты, а выган счэрнены, а запрагаць заўтра трэба.

— Павяду я за Бярэзьнік—думае Рыгор.—У мяне там парніца, а ў Паўлюка—віка. Я каня спутаю на мураве, а сам незнарок задрамлю. Калі конь увойдзе ў Паўлюкову віку, дык што-ж я тут вінават?..

— Павяду я ў Карчоўе,—думае Паўлюк.—Там у мяне нічога няма, а ў Рыгора—канюшына. Я кабылу спутаю на мураве, а самога мяне зморыць сон. А калі кабыла ўскочыць у Рыгораву канюшыну, дык я-ж тут ні прычым.

А месяц глядзіць у вокны, а месяц сьмяецца.

Асьцярожна, каб не пабудзіць жонкі, зьлез Рыгор з пасьцелі, узлажыў порткі, апрануў бравэрку і ціханька вышаў.

Паўлюк тымчасам таксама асьцярожна зьлез, таксама ўзлажыў порткі і, апрануўшы бравэрку, вышаў.

Рыгор узяў каня і па загуменьні павёў яго за Бярэзьнік.

Паўлюк таксама ўзяў кабылу і сьцежкаю між жыта павёў яе ў Карчоўе.

А месяц за імі, а месяц дзівіцца, а месяц сьмяецца.

Вось і Забярэзьнішча, вось і Карчоўе, вось і шэрань расы на стоптанай каровамі мураве. І Рыгор путае каня, і Паўлюк простую ня пускае.

— Хаця-б чэрці Паўлюка ня прыгнالی,—думае Рыгор, лажучыся на мураве за Бярэзьнікам.

— Хаця-б нячыстая сіла Рыгора ня прынесла,—думае Паўлюк, лажучыся на ўзьмежку ў Карчоўі.

А месяц дзівіцца, а месяц сьмяецца.

Вось Рыгор незнарок задрамаў за Бярэзьнікам, а Паўлюка змарыў сон у Карчоўі. Цярэбіць Рыгораў конь Паўлюкову віку, жадае свайму гаспадару ўсяго найлепшага і спакойнае ночы. Латашыць Паўлюкова кабыла Рыгору канюшыну, хваліць свайго гаспадара і таксама жадае яму спакойнае ночы.

А месяц схавайся, а месяц не глядзіць. Нашто? Каб яшчэ за сьведку запісалі?

Ня прыгнالی чэрці Рыгора ў Карчоўе, ня прынесла нячыстая сіла й Паўлюка за Бярэзьнік,—не дарэмна пажадалі жывёлы спакойнай ночы сваім гаспадаром.

Вось залямантавалі птушкі, абудзілі сонца. Узадралася яно (няма калі спаць—лета), глянула з-за бору адным вокам і зачырванелася—ні то залавала, ні то засаромілася, убачыўшы непарадкі.

Прачнуўся Рыгор за Бярэзьнікам, схамянуўся і Паўлюк у Карчоўі.

— Добра, што ніхто не нашоў,—падумаў Рыгор, бяручы каня.

— Добра, што нікога ня прыгнала сюды,—падумаў Паўлюк, бяручы кабылу.

А сонца глядзіць, а сонца дзівіцца.

II

Але-ж як хутка цяпер гэты час бяжыць: вось толькі ўчора была субота, сёння ўжо і нядзеля. А раз нядзеля, дык і бліны. А раз бліны, дык і мачанка. А раз яна мачанка, дык і мачаць яе павінны. Вось і мачаюць людзі. Рыгор таксама намачаўся. Добра такі намачаўся, аж паясьніца ўелася ў живот. Намачаўшыся, ён вылез, а вылезшы—перахрысьціўся. Хочаце верце, а хочаце не, а перахрысьціцца ён перахрысьціўся, я гэта сам на свае вочы бачыў. Ну, а раз перахрысьціўся, дык ужо-ж за стол больш няма чаго садзіцца. Вось і рашыў ён пайсьці ў Карчоўе паглядзець канюшыны.

Паўлюк таксама намачаўся, у яго таксама паясьніца ўелася, і ён таксама рашыў пайсьці паглядзець, толькі не ў Карчоўе, а за Бярэзьнік і не канюшыны, а вікі.

Прышоў Рыгор у Карчоўе, прышоў і Паўлюк за Бярэзьнік.

І бачыць Рыгор—паўганок канюшыны яго стоптана—адны капыты ды падсохшыя конскія яблыкі.

І ў Паўлюка паўганок, і ў Паўлюка капыты, і ў Паўлюка конскія яблыкі.

— Ах, каб яго чэрві елі! Ах, каб яго пранцы! Вось народ! Вось заразы! Ну няхай-жа бы дзе з краю прыпусьціў, дык не—поўганей зьбіў, каб яму грудзі ўзьбіла. Ну-у-у, каб ведаў, хто!—лаецца Рыгор, стоячы ў Карчоўі.

— Гэта-ж трэба дадумацца!—прывёў у віку каня пасьвіць. Ах, каб цябе сьляпога вадзілі! Каб ты не даждаў аглядаць яго! Вось людзі! Вось суседзі! Зьбіў, стаптаў, зьеў ды яшчэ й напаскудзіў, каб ты кроўю... Ну-у-у, каб ведаў, хто!—лаецца Паўлюк, стоячы за Бярэзьнікам.

А сонца дзівіцца, а сонца сьмяецца.

Дый было чаго пасьмяяцца. Я сам сьмяяўся-б, каб бачыў гэту штуку.

Б. Мушкацін.

Да вывучэння ленінізму.

Ня глядзячы на ўсе манэўры, накіраваныя за апошні час супроць нас капіталістычнымі краінамі, мы ўсё-ж знаходзімся цяпер у кругабегу адноснага зацішша. Сапраўды, беспасрэднай небяспекі з боку фронтаў няма. Да вядомага часу, значыцца, мінуў кругабег „буры і націску“.

Гэткім чынам, знаходзіць поўнае апраўданне тая ўвага, з якой моладзь падводзіць сабе агульны тэорэтычны фундамант. Жыццё паставіла нам чарговымі заданнямі атрыманьне вед у навуках *дакладных* (матэматычныя, інжынерныя і інш.) і *гуманітарных* (літаратура, гісторыя, філэзофія і інш.), і мы выконваем гэту задачу ў меру сваіх сіл.

Асобнае месца ў нашай абыдзённай працы і тэорэтычнай падрыхтоўцы займае вывучэнне ленінізму. І не дарма наглядаецца цяпер, асабліва з боку моладзі, такая вялікая цікавасьць да літаратурнай спадчыны Леніна.

Часамі творчасцю Ёўладімера Ёльліча цікавіцца стыхійна. Да пытанняў вывучэння яго твораў падыходзяць амаль бяз сыстэмы. А гэта ўжо ў вядомай меры пахне модай і „юбілейным“ уздымам, супроць чаго мы павінны рашуча паўстаць.

Адна справа „азнаямленьне“ з ленінізмам і паўсюджаньне ідэй Леніна ў найшырэйшых грамадах працоўных, зусім іншая справа—*вывучэнне ленінізму*. Першая звязана з нашай абыдзённай агітацыяй і прапагандай ў грамадах ува ўсіх яе праявах, а другое—з школамі, курсамі і самаадукацыяй. У даным артыкуле гутарка йдзе больш аб апошнім.

Для паспяховага вывучэння ленінізму патрэбны наступныя прадпасылкі: элемэтарная падрыхтаванасьць, вызначэнне сабе сыстэмы ў працы і пераход на працяжную „ўстаноўку“.

Аб якой-жа элемэтарнай падрыхтаванасьці тут ідзе гутарка? Вось-жа Адлер, адзін з правадыроў II Інтэрнацыяналу, сьцьвярджае, што бальшавікі—водлуг яго думкі—адмо-

віліся ад навукі Маркса, а прапагандуюць больш за ўсё навуку Леніна, і толькі. Наколькі гэта сцверджаньне зьяўляецца недарэчным—даводзіць шмат ня трэба. Яно гаворыць толькі аб тым, наколькі ідэолёгі „конструктыўнага соцыялізму“ не разумеюць характару і прыроды нашае рэволюцыі. Але аб гэтым—між іншым. Мы-ж павінны пазбыцца памылкі, якая магчыма з другога боку.

Як можна дакладна і сьвядома вывучыць такія клясычныя творы Леніна, як „Разьвіцьцё капіталізму ў Расіі“, „Імпэрыялізм, як навейшы этап капіталізму“, „Аграрная праграма расійскай с.-д.“ і інш., без элемэтарных вед з галіны тэорэтычнай эканоміі, прычым школы Маркса. Для таго, каб добра разабрацца ў „Што рабіць“, „Крок наперад, два назад“ і інш.—трэба ведаць асноўныя моманты разьвіцьця рэволюцыйнага руху і гісторыі партыі, хоць апошнія самі па сабе зьяўляюцца кавалкамі гэтай гісторыі.

Ужо паданья два прыклады даволі яскрава сьведчаць аб тым, што для вывучэньня Леніна патрэбна марксыцкая падрыхтоўка і агульная падрыхтоўка.

Але гэтага не выстарчае: патрэбна таксама *сыстэма*. Можна мець агульную падрыхтоўку, а бяз сыстэмы ў працы вельмі памалу пасувацца наперад. Некаторыя чамусьці думаюць, што творчасць Леніна трэба вывучаць у хронолёгічным парадку. Гэткі кірунак можа абцяжарыць разуменьне ленінізму таму, хто толькі пачынае працу. Ці ня лепш пачаць з твораў, якія адносяцца да кругабегу рэволюцыі, г. зн. таго кругабегу, які нам блізкі і знаёмы.

Але і гэтага мала. Трэба спыніцца на паасобных пытаннях, а менавіта: навука Леніна аб сялянстве, аб пролетарскай дыктатуры, аб нацыянальным пытаньні, аб імпэрыялізьме, аб Інтэрнацыянале і г. д. Усё гэта вывучаць паступова.

Гэткім чынам, крок за крокам, мы здолеем асягнуць тую вялікую спадчыну Леніна, якая завецца *ленінізмам*. На гэта будзе патрэбны ня месяц, ня два. Дзеля таго і трэба, пачынаючы справу, вызначыць працяжную „ўстаноўку“.

Гэта—што тычыцца самаадукацыі¹⁾. На шлях самаадукацыі

1) Кожнаму, хто становіцца на шлях вывучэньня ленінізму, трэба перапрацаваць вельмі карысныя кнігі Сталіна і Кержанцава на гэту тэму і набыць таксама „Указатель к сочинениям Ленина“ Бытранскага. Б. М.

ў ленінізьме павінен стаць кожны партыец, комсамалец і кожны, хто ня хоча застацца ад жыцьця. Зразумела, што ў першую чаргу гэта адносіцца да ўсёй моладзі.

Справа навучаньня ленінізму і папярэднім грамадзянскім навукам у нашай школе стаіць вельмі дрэнна. Трэба гэта пытаньне перагледзець, ухіліць „казённы падыход“ да яго і ня гнацца за шырокімі праграмамі. Галоўное, на гэтым пытаньні трэба спыніць грамадскую думку партыі і комсамолу і здаровае кіраваньне адпаведных органаў.

То-ж у школах, а асабліва вышэйшай, мы вывучаем усялякія навукі дзеля мэты найлепшага наладжаньня жыцьця чалавецтва. Ня ў меншай меры трэба вывучаць ленінізм¹⁾—навуку, якая выяўляе сабой марксызм у справе, якая паказвае чалавецтву шлях да вызваленьня з дрыгвы капіталізму з яго бязупыннымі войнамі, жабрацтвам і эксплёатацыйй дзсяткаў соцень мільёнаў працоўных.

---

1) Ад рэдакцыі: Да гэтага часу на беларускай мове выдрукаваны наступныя творы Ўл. І. Леніна:

1. „Аб коопэрацыі“.
2. „Аб рэлігіі“.
3. „Дзіцячая хвароба „лявізны“ ў комунізьме“.
4. „Дзяржавай рэволюцыя“.
5. „Мысьлі аб эаномічнай політыцы“.
6. „Крок наперад, два крокі назад“.
7. „Новая эаномічная політыка“.
8. „Соцыяльная рэволюцыя й заданьні асьветы“.
9. „Тактыка бальшавізму“.

Рэволюцыя 1905 году і адраджэнне беларускай культуры

Страціўшы ў XVI—XVIII стагодзьдзях сваю дзяржаўную незалежнасьць, Беларусь паступова пачала траціць і свае культурныя дасягненні. У кожным разе, разьвіцьцё культуры спынілася. Галоўнай прычынай была дэнацыяналізацыя інтэлігэнцыі: яна адыходзіла ці да расійскай, ці да польскай культуры.

Дзеля адсутнасьці на Беларусі разьвітай прамысловасьці, а значыцца, і значных кадраў пролетарыяту, які мог бы арганізаваным шляхам весьці змаганьне і за палітычнае і за культурна-нацыянальнае вызваленьне краіны, — актыўнага змаганьня ня было. Сялянства, падзеленае і аслабленае ў змаганьні рэлігіяй (каталікі, праваслаўныя, а раней — уніяты), імкнулася да стварэньня ўмоў матэрыяльнай забясьпечанасьці. Адгэтуль — яго вандроўкі на чыгункі, на шахты, а пазьней — у Амэрыку.

Разглядаючы стан беларускае культуры ў часе гэтага заняпаду, а значыцца, да пачатку XX стагодзьдзя, — бачым жыцьцёвымі і трывалымі некалькі яе галін:

- а) народная вусная творчасьць,
- б) народная песьня (мэлёдыя) і музыка,
- в) народны орнамант і каляровасьць (тканіны, вышываньні, карункі, разьбярства).

Мастацкая літаратура, выяўленчае мастацтва, культывізаная музыка — зьніклі. Старыя друкаваныя кнігі і рукапісныя багацьці — нішчыліся або вывозіліся ў другія, „больш культурныя“ гарады.

Здавалася, ня будзе выйсьця з гэтага становішча.

Адылі, два фактары абудзілі двухвяковы сон краіны.

Першы. — Царская Расія, на якую цюкалі і ў Польшчы і заганіцаю, вінавацячы ў захваце і русыфікацыі „польскіх“ зямель — Беларусі, — пачала зьбіраць матэрыялы, каб давесьці сваё права на наш край. А довады грунтавала, галоўным чынам, на

мове. Некалькі вучоных (Насовіч, Шэйн) пачалі запісваць народныя песьні, казкі і інш.

Гэткім парадкам зьявіліся друкаваныя зборнікі народнай вуснай творчасці, а затым і слоўнік, у якім зьмешчана было каля 30.000 беларускіх слоў. З аднаго боку, зборнікі гэтыя выклікалі другіх дасьледчыкаў (Раманаў, Сяржпутоўскі), з другога—далі ў рукі інтэлігэнцыі, якая выходзіла з Беларусі, матэрыял да вывучэньня сваёй краіны, заахвоцілі да гэткага вывучэньня. Наколькі гэта так, даводзіць хоць-бы той факт, што сяляне на Магілёўшчыне куплялі зборнікі народных казак Раманава і трымалі іх, як літаратуру для чытаньня.

Адным словам—пачалося нацыянальнае ўсьведамленьне інтэлігэнцыі і актыўнага сялянства.

Другі фактар, які адыграў ня меншую ролю—разьвіцьцё і пашырэньне украінскага руху. Студэнцтва, маладыя вучоныя, якія трымалі сувязь з Украінай, набіраліся адвагі, смеласьці і пачыналі думаць, радзіцца, а пасья і працаваць над адраджэньнем беларускай культуры.

Найбольш яскравым прыкладам зьяўляецца Францішак Багушэвіч. Як вядома, шмат год свайго жыцьця ён правёў на Украіне, там жа атрымаў вышэйшую адукацыю. Там-жа, дадаем мы ад сябе, атрымаў ён і ўпэўненасьць у справе вызваленьня беларускага сялянства ад чужых культурных уплываў.

Даволі прачытаць яго прадмову да зборніку вершаў аб роднай мове, каб пераканацца ў гэтым.

У вагуле, два гэтыя фактары падрыхтавалі грунт да далейшай працы, падрыхтавалі, хоць і ня ў значным ліку, працаўнікоў. І Багушэвіч, і Лявіцкі, і Каганец—вялі бязупынна сваю працу па пашырэньні сьведомасьці соцыяльнае і нацыянальнае між беларускага працоўнага народу. Але аднэй з самых галоўных перашкод была адсутнасьць выдавецкіх магчымасьцяў.

Літаратура на беларускай мове—была нелегальнай, недазволенай. Некаторыя кніжкі друкаваліся заганіцай (Кракаў, Пазнань, Лёндон), частка (адозвы, лістоўкі)—падпольным парадкам. Толькі пасья 1890 г. зьяўляецца пераклад „Сыгналу“ Гаршына, зроблены Лявіцкім, калі ён сядзеў у бутырскай тур-

ме, ды ў 1902-3 г. г. невялічкія выданьні („Калядная пісанка“, „Вязанка“—вершы Янкі Няслухоўскага).

Варта ўспомніць, што зборнік вершаў Няслухоўскага „Вязанка“ быў праведзены праз царскую цензуру пад відам напісаных на баўгарскай мове. У іншым выпадку яго не дазволілі-б.

Вось прыблізнае становішча беларускай культуры да рэвалюцыі 1905 году:

а) народная творчасць, часткаю выяўленая ў этнографічных зборніках;

б) невялікі лік надрукаваных заганіцай і забароненых уладай зборнікаў Багушэвіча;

в) таксама невялікі лік дазволеных выданьняў на беларускай мове;

г) выданьні на расейскай і польскай мове аб Беларусі.

Беларуская Рэвалюцыйная Грамада, а ў далейшым Соцыялістычная—пачала арганізоўваць і накіроўваць па шляху змаганьня тых працаўнікоў, працоўных інтэлігэнтаў і рабочых, якія выхаваліся і загартаваліся на памянёных выданьнях. Лік гэтых, нацыянальна-ўсьвядомленых працаўнікоў ня быў вялікім. Даволі ўспомніць прыказку ворагаў беларускага руху, якія казалі: „Ўсіх беларускіх дзеечоў можна пасадыць на адной канапе“.

У кожным разе, гэтыя дзеечы, не шкадуючы ні здароўя, ні жыцьця, ня спыняліся перад перашкодамі і варожасьцю з боку чорнай сотні расійскай і польскай.

З часам да іх далучылася поэтэса Цётка (Пашкевічанка).

Яе агульнавядомыя вершы тысячамі экзэмпляраў паўсюдзіліся між рабочых віленскіх заводаў і сялянства.

Цікава адзначыць, што ня толькі Беларуская Соцыялістычная Грамада, але і расійская с.-д. партыя, пашыраючы сваю чыннасьць на Беларусі, ужывала беларускую мову ў выступленьнях і г. д.¹⁾

Праца беларускіх актывістых прывяла да таго, што сялянскі зьезд, які адбыўся ў сакавіку 1905 году ў Менску выказаўся „за тэрыторыяльную аўтономію Беларусі з соймам у Вільні, за захват абшарніцкіх зямель і лясоў і г. д.“²⁾

¹⁾ Ф. Турук, Белорусское движение, ст. 14, увага 1-ая.

²⁾ Там-жа, стар. 14.

У далейшым праведзены быў шэраг арганізаваных забасто­вак, рэволюцыйных выступленьяў.

Ня ўсё, аб чым марылася ў той час, удалося здзейсь­ніць. Землі абшарніцкія засталіся непадзеленымі аж да Вялі­кага кастрычніка 1917 году.

Царская рэакцыя ў 1905 і 1906 годзе задушыла паўстань­ні рабочых Масквы і Ленінграду. Лёгка справілася яна і з рэ­волюцыйным рухам на Беларусі. Але ня здолела яна, ды і не асьмелілася ў той час, задушыць праявы беларускага культур­нага руху.

Гэты рух, дзякуючы першай рэволюцыі 1905 году, зна­шоў сваё выяўленьне ў зьяўленьні першай беларускай газэты (верасень 1906 году), якая выходзіла ў пачатку пад назвай „Нашай До­лі“, а затым — „Нашай Нівы“.

Ня спыняючыся на падрабязковым аналізе гэтага круга­бе­гу, аб якім павінны будуць зьявіцца адмысловыя і грунтоў­ныя досьледы, мы спынімся толькі на кароткай характарысты­цы, каб зьвярнуць увагу нашай моладзі на вывучэньне яго.

Проф. Ул. І. Пічэта ў сваім нарысе аб адраджэньні беларускім („Савецкая Беларусь“, жнівень 1925 г.) між іншым за­значае, што разьвіцьцё кожнай культуры апіраецца на тры мо­манты: *стварэньне літаратурнай мовы, стварэньне культурных каш­тоўнасьцяў і клясавай інтэлігенцыі, як наісьцельніцы і выяўніцы гэтых каштоўнасьцяў.*

Беларуская газэта „Наша Ніва“, якая ўзьнікла дзякуючы рэволюцыі 1905 г., праводзіла якраз гэткую працу.

Што адносна літаратурнай мовы—„Наша Ніва“ імкнулася быць зразумелай ува ўсіх куткох нашае краіны, пры розна­стайнасьці мясцовых гаворак. Удалы падыход да гэтага пы­таньня дазволіў дасягнуць добрых вынікаў—мова „Нашай Нівы“ легла ў аснову нашай сучаснай літаратурнай мовы, яна-ж дазволіла выпрацаваць асноўныя палажэньні беларускай гра­матыкі (гл. прадмову да граматыкі Б. Тарашкевіча).

Павялічыўся лік пісьменьнікаў і поэтаў, што дазволіла нормальнаму разьвіцьцю процэсу „естественного отбора“. Так, толькі за першыя тры гады свайго існаваньня „Наша Ніва“ зьявіліся 246 вершаў 61 поэты, 91 апавяданьне з 36 пісьменьнікаў

Пісьменьнікі гэтыя, выхоўваючыся самі на газэце, выхоўвалі сваёй творчасцю новыя кадры актыўных змагароў. Даволі значыць, што „Наша Ніва“ выхавала гэткага поэту, як Янку Купалу, а ў далейшым і Якуба Коласа, Зьмітрака Бядулю і інш.

І трэці момант—„Наша Ніва“ стварала клясавую інтэлігенцыю: настаўніцтва, агрономаў, дактароў.

Зусім зразумелым будзе той факт, што гісторыкі нашай літаратуры называюць кругабег ад 1905 да 1915 году кругабегам нашаніўскім.

Пачатак яго, крэпка зьвязаны з рэвалюцыяй 1905 году, зьяўляецца сапраўдным пачаткам адраджэньня беларускае культуры. Ён заслугоўвае ўсебаковай увагі нашай моладзі, якая імкнецца сьвядома працаваць над разьвіцьцём і пашырэньнем яе і надалей.

Іл. Барашка

Справа з абвесткамі ў г. Гомлі

(Гістарычная нататка з часоў рэвалюцыі 1905 году¹)

Рэвалюцыйны рух 1905 г., узварухнуўшы ўсе пролетарскія гушчы народаў, насяляючых тагочасную Расійскую імперыю, да змаганьня з царскім урадам і яго прысьпешнікамі—чыноўнікамі, выклікаў з боку апошніх суровыя рэпрэсіі і ўціск. Монархічна настроеныя царскія прыслужнікі, лёзунгам у якіх было: „православная народность и единодержавие“, імкнуліся ўсімі сваімі мерапрыемствамі загасіць рэвалюцыйны запал у рэвалюцыйна-настроенага, абуджанага рэвалюцыйнымі падзеямі ў імперыі, гарадзкога пролетарыату і бяднейшага сялянства.

І зачастую царскае чынавенства, з мэтай дагадзіць вышэйшай уладзе, да таго перагібала кій монархічнай політыкі, што пасля, даведаўшыся, вышэйшай уладзе прыходзілася „чырванець“, патраціць шмат часу дзеля разважаньняў, каб як-небудзь выпрастаць гэты кій, праводзіць сваю політыку, політыку монархічнай рэакцыі.

Як нельга лепшым довадам выказанаму вышэй, зьяўляецца „Переписка по поводу издания временно исполняющим должность Гомельского полицеймейстера Хлебниковым об'явлений в г. Гомеле“, якая захоўваецца ў Гісторыка-Рэвалюцыйнай Сэкцыі Цэнтральнага Архіву БССР.

Невядома, чаму Магілёўскім губарнатарам быў прызначаны на пасаду часова выконваючага абавязкі гомельскага паліцмайстара Рагачоўскі іспраўнік Хлебнікаў, які, прыехаўшы ў г. Гомель 22 ліпеня 1905 г., адразу, жадаючы паказаць сябе рызыкаўным і суровым выканальнікам законаў, ахоўваючых „мир и спокойствие царю и народу русскому“, выдае наступную абвестку, тэкст якой прыводзім цалком:

¹) Па неагалошаных вестках.

Об'явление.

Несмотря на то, что законом воспрещаются всякие сходбища и собрания на улицах, площадях и других общественных и частных местах для совещаний и действий, противных общественному порядку и спокойствию, а также и всякие не вызываемые необходимостью остановки и сборища на тротуарах, улицах и площадях, независимо цели таковых сборищ, некоторые улицы города Гомеля ежедневно занимают толпой, нарушающей спокойствие и тишину, а также установлено, что собирающиеся на улицах имеют целью преступную пропаганду. На мирное предложение чинов полиции разойтись, из толпы раздаются оскорбительные выражения и даже были случаи, что как в чинов полиции, так и в патрули из толпы стреляли и бросали камни. Предупреждаю жителей гор. Гомеля, что мною для рассеяния таких сборищ будут приняты энергичные и действительные меры; на выстрелы же и бросания камней из толпы отвечать будут стрельбой. Кроме того патрулям со стороны их начальства разъяснено, что как только из толпы последует выстрел или бросят камни, они имеют право, не ожидая указания полиции, употребить в дело оружие.

Ввиду изложенного считаю нужным предупредить жителей гор. Гомеля, дабы они остерегались появляться на улицах, где собираются толпы, также во избежание несчастных случаев приняли-бы меры не пускать детей, так как последнее время замечается, что при сборище неблагоприятных лиц, всегда имеются при них малолетние.

22 июля 1905 года.

Вр. И. Д. Полициймейстера **Хлебников** ¹⁾.

У вадказ на абвестку Хлебнікава Гомельскім Комітэтам Бунду, сумесна з Гомельскай організацыяй Палескага комітэту РС-ДРП была выдадзена у пяцітысячным ліку лістоўка:

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Ко всем.

Новый полициймейстер сразу ознаменовал себя геройским подвигом—он объявил, что разгонит биржу ²⁾, что примет „энергичные и действительные меры“, что на

¹⁾ „Переписка“, л. 5.

²⁾ Тэрмін „біржа“ ў рэволюцыйным руху вядомы, як месца сходак рэволюцыянэраў. На „біржы“ абгаварваліся некаторыя пытаньні, вызначаліся дні сходаў, організацыі і г. д. У Гомлі біржа была па Кузьнечнай вул., у Менску—па Савецкай (ад рогу Ленінскай да рогу Комсамольскай, правы бок).

выстрелы толпы он прикажет отвечать стрельбой. Ответ наш короток: по прежнему рабочие будут мирно гулять по Кузнечной, по прежнему они не станут вызывать столкновения с полицией, но если царская свора нападет на нас—жертвы неизбежны: мы биржи не уступим, мы не оставим ни одного средства борьбы для ее защиты, мы также примем „энергичные и действительные меры“, и в этой новой схватке мы предоставим нашим товарищам—рабочим полную свободу действий. Мы слишком привыкли не бояться жертв, тем более они не испугают нас тогда, когда так близко наше торжество—гибель самодержавия.

Гомельский Комитет Бунда.

Гомельская организация Полесского Комитета РС-ДРП.

Тип. Бунда. Печ. 5000 эк., 22 июля ¹⁾.

Лістоўка была распаўсюджана раніцою 23 ліпня сярод дэманстрантаў, якія сабраліся былі на Кузьнечнай вуліцы і разагнаны прыставам Гашкевічам ²⁾).

Ня глядзячы на абвестку Хлебнікава, ня глядзячы на ўстанаўленьне па горадзе конных разездаў і патрулей па Кузьнечнай вуліцы—рэвалюцыйны ўздым працоўных ня толькі не згасаў, але яшчэ больш разгортаўся ў вялікае полымя.

22-га ліпня, а 7 гадзіне ўвечары, на Кузьнечнай вуліцы сабраўся натоўп моладзі, які пры паяўленьні Хлебнікава быў разышоўся, аднак жадаў дэманстрацыйна сабрацца на іншых вуліцах гораду, але казакі прымусілі разыйсьціся па хатах.

Каля 11-й гадзіны ў ночы ў той дзень вялікі натоўп сабраўся быў на Замкавай вуліцы—і быў разагнаны казакамі.

А 10-й гадзіне раніцою 23 ліпня па Кузьнечнай вуліцы зноў быў сабраўся натоўп дэманстрантаў, сярод якіх распаўсюджвалася прыведзеная вышэй лістоўка.

Услед затым натоўп сабраўся на Гуменнай вуліцы і быў разагнаны разездам казакаў. Пры праездзе казакаў па Гуменнай вуліцы дэманстранты пахаваліся ў двары, адкуль пачалі пальбу з рэвольвераў і кідалі каменні. Казакі, у моц загаду па гарнізоне, адказалі стрэламі. Па чутках, тут быў забіты адзін чалавек і некалькі ранена.

¹⁾ „Переписка“, л. 3.

²⁾ „Переписка“, л. 1.

Частка натоўпу, разагнага з Гуменнай вуліцы, сформавалася на Конным пляцы. Казакі нагайкамі мігам разагналі дэманстрантаў.

Каля 4 гадзіны 23 ліпня натоўпы, у большасьці моладзь, сабраліся былі па Троіцкай і Магілеўскай вуліцах і з выкрыкамі з трох бакоў накіраваліся да месца перакрэсткі гэтых вуліц. Прыстаў Гашкевіч з патрулём пяхоты злучыцца не дапусціў. Натоўп быў разагнаны, частка адціснутых знікла па вуліцах, другая-ж накіравалася на Румянцаўскую вуліцу, дзе казакі, на чале з самым Хлебнікавым, была разагнана.

А 8 гадзіне ўвечары 23 ліпня дэманстранты гэбрэі сабраліся былі ў вялікай сінагозе, адкуль кідалі каменні і стралялі па ваенным патрулі і поліцэйскіх. Сінагога была ачэпленена, аднак, з дэманстрантаў затрымана ўсяго 22 чалавекі, большасць з іх знойдзена ў скрынях лавак. Пры вобыску нічога ня знойдзена.

З прычыны зацішша пасьля гэтага, аб 11 гадзіне ў ночы патрулі былі зняты.

24 ліпня зраньня па горадзе было спакойна.

А 1-й гадзіне ў дзень у праяжджаючага на рамізьніку Хлебнікава была кінута бомба. Аднак, бомба не разарвалася. Узарваны быў усяго толькі капсуль. Кідаючага бомбу затрымаць не ўдалося; ён знік у натоўпе па Мільённай вуліцы¹⁾.

Падзеі 22—24 ліпня выклікалі за сабою новую абвестку, тэкст якой, як угледзіць сам чытач, не вытрымоўвае аніякай крытыкі:

Объявление.

За мое 4-х дневное пребывание было уже два раза покушение на мою жизнь через бросание бомб.

Негодяи, бросившие бомбы—евреи. *Предупреждаю, что всякою еврея, принадлежащего к отбросам еврейского общества и называющего себя демократом, на пути моего следования по городу, будут расстреливать на расстоянии 50 шагов впереди от моего экипажа сопровождающие меня казаки, о чем и отдано распоряжение.* За эти дни в разезды и патрули из многих домов в войска посылались выстрелы, и при допросе домовладельцев, последние отнекивались тем, что раз у них сдана квартира, они за неё не отвечают, при проверке же оказывалась квартира не занятой. Объявляю, что в таких случаях приказ по Гарнизону стре-

¹⁾ З рапарту Хлебнікава ад 25 ліпня 1905 г. № 450, „Переписка“, л. 1.

ляць в оскорбителей воинских чинов будет применяться к дому, независимо, кто там живёт, а потому г. г. домовладельцы обязаны строго следить за тем, чтобы не имели туда доступ крамольники.

Двухкратное покушение на мою жизнь не остановит меня в принятии энергических мер к подавлению безобразия, и я призываю Гомельское общество к мирному течению жизни, памятуя, что даже безвредная толпа людей, препятствующая свободному движению публики, наказуется законом.

Последнее явление замечено мною по Румянцевской улице, где я заметил группы евреев—солидных и по возрасту и по положению. Против этого мною будут тоже приняты меры.

Вр. И. Д. Полициймейстер **Хлебников** ¹⁾.

Ї вось тэкст гэтай абвесткі і зьяўляецца перагібаньнем кія монархічнай політыкі. Як-ні-як, а ў часы першай рэвалюцыі 1905 г. царскаму ўраду волей-няволей прыходзілася лічыцца з новай, рэвалюцыйна-грамадзкай думкай, лічыцца дзеля таго, каб згладжаць надворныя шурпатасьці з мэтай правядзеньня сваёй уласнай політыкі, політыкі самаўладства і вялікадзяржаўнасьці.

Хлебнікаўская ахова „закону“ і барацьба з крамолай у гэтай абвестцы дасягнула свайго апогэю; мала таго, законы так бараніліся Хлебнікавым, што, жадаючы захаваць у цэласьці адны законы, ён нарушыў законы другія.

Увесь тэкст абвесткі прасякнут чорнасотніцкай ідэалёгіяй.

Магілеўскі губарнатар, атрымаўшы разам з рапартам Хлебнікава і абвестку, прызнаў: „Такую редакцию объявления я нахожу неправильной, поэтому предлагаю Вашему Высокоблагородию сделать разъяснение о том, что предворение о действии оружием со стороны войск может относиться лишь к лицам активно проявляющим свои преступные действия“²⁾, і акрамя гэтага, згодна тэлеграфнага распарадженьня „Товарища министра, Заведывающего Полицией, Свиты Его Величества Генерал-Маиора Трепова“, які прызнаў: „объявление Хлебникова совершенно недопустимым, дискредитирующим власть и потому подлежащим отмене“³⁾, было прапанована Магілеўскім губарна-

¹⁾ „Переписка“, л. 4.

²⁾ З адносьніку Магілеўскага губарнатара ад 26 ліпня 1905 г. № 1012. „Переписка“, л. 6.

³⁾ „Переписка“, л. 7.

тарам „немедленно принять меры к снятию со столбов и мест расклейки Вашего второго об'явления, как подлежащего отмене“¹⁾.

А ў дадатак да адмены гэнэралам Трэпавым была выказана думка: „о необходимости устранения Рогачевского Исправника Хлебникова от исправления должности Полициймейстера в гор. Гомеле, где означенный чиновник изданием этого об'явления уже дискредитировал авторитет своей власти“²⁾.

Дорага абышлося Хлебнікаву перагібаньне кія праз выданьне гэтай абвесткі, і, ня глядзячы на тое, што ўпартая рэакцыйная політыка праводзілася ўрадам як да, так і пасля адмены гэтае абвесткі ў г. Гомлі, аднак, прышлося публічна, офіцыйна прасіць прабачэньня ў „от Могилёвского губернатора об'явлении“, якое пачынаецца словамі: „Временно исправлявший должность Гомельского Полициймейстера, Рогачевский Уездный Исправник издал 22-го³⁾ июля сего года об'явление, которое вызвало жалобы со стороны некоторых обывателей города Гомеля и подвергалось критике во многих органах печати. Редакция этого об'явления настолько неудачна, что, при буквальном толковании, даёт полное основание к осуждению не только с точки зрения законности, но и по существу. Издано оно было после целого ряда преступных покушений, направленных против воинских и полицейских чинов, составлено спешно, необдуманно и в выражениях, не соответствующих важности предмета“⁴⁾.

На гэтым справа з абвесткамі Хлебнікава заціхла, не заціх толькі той рэволюцыйны ўздых пролетарыяту, не заціхлі бізун жандара й нагайка казака, якія цэлы 1905 г. з сьвістам уядаліся ў сьпіны рабочых-барацьбітоў.

Справа з абвесткамі Хлебнікава—яскравы довад звычайнага перагібаньня кія дробным чынавенствам ва ўгоду вышэйшай уладзе.

¹⁾ „Переписка“, л. 8. У шыфраванай тэлеграме губарнатару Хлебнікаў, між іншым, пісаў: „Относительно об'явлений исполнено; хотя почти все еврейми сорваны“. „Переписка“, л. 10.

²⁾ Адносьнік Дэпартаманта поліцыі ад 5 жніўня 1905 г. № 9918. „Переписка“, л. 11.

³⁾ Лічба ў абвестцы губарнатару напэўна памылковая. Другая абвестка Хлебнікава адносіцца да 24-25 ліпня. *Іл. Бар.*

⁴⁾ „От Могилёвского губернатора об'явление“ „Переписка“, л. 19.

Ад. Бабарэка

Лірыка Міхася Чарота

I

Бурныя хвалі рэвалюцыі вынеслі на ніву беларускай літаратуры цэлую пляяду маладых поэтаў і пісьменьнікаў. На ўзораных кастрычнікавым плугам „няўродлівых“ загонах узышоў чырвонаю шчоткаю Маладняк. Ё вась у самай яго сярэдзіне па-над рэчкай імглістай скалынае-калыша „ваду, што дажджом налілася сьвінцовым“, будзіць балота гучным сьпевам і кліча жыцьця вясну шумліва-мяцежны і сумны Чарот.

Яго „гучны акорд песьні новай“ абшуквае далі, „у сэрцах скрыжалі“ знаходзіць і пакідае па камянэх сьляды.

„У вершах песьняра адчуваецца сіла сучаснай жыцьцёвай творчасці, каторая йдзе ўкола нас“. Яго верш „бадзёрыць нашу думку, падымае настрой і кліча да барацьбы і працы“. Так кажа Ёгнатоўскі ў сваім нарысе „Мотывы лірыкі беларускага песьняра Чарота“.

Ё калі так шуміць Чарот для тых, хто кажа: „наша радасьць—яго (Чарота) радасьць, наша гора—яго гора¹⁾, то другія толькі „часткова“ знаходзяць у яго песьнях „асьвяжаючую плынь сапраўдна-пролетарскай поэзіі“, якая ўнесена ім у беларускае пісьменства²⁾.

Ну, а для трэціх „большинство“ песень Чарота „так сказаць, на злобу дня—в коммунистическом духе“ і сам Чарот для гэтых „ничего не говорит о необходимости заменить старую культуру новой лучшей... не указывает для этого ни способов, ни средств“, кажа акадэмік Карскі і ставіць пытаньне: „А где же изображение идеальной жизни, необходимой принадлежности всякой поэзии?“³⁾

¹⁾ Ёгнатоўскі—„Мотивы лірыкі Чарота“.

²⁾ М. Пятуховіч—М. Чарот—„Завіруха“.—Полымя № 1, стар. 84.

³⁾ Е. Карский—Белоруссы, т. III, вып. III, стар. 406.

Чацьвертыя разам з першымі знаходзяць у Чарота адбітак быту, настрояў і пачуцьцяў селяніна і рабочага¹⁾.

І нарэшце ўсе сыходзяцца на адным—гэта па прызнаньні за Чаротам таленавітасьці і на адчуваньні ў шуме песень Чарота чагось новага.

А ці трэба казаць, як нашумеў Чарот сваімі „Босымі на вогнішчы“. Сярод гэтага шуму й самому Чароту давялося выслушаць часамі жорсткія і шурпатыя напады. Праўда, гэтыя напады часта падобны былі да закідаў акадэміка Карскага, якія як убачым далей, ня маюць пад сабою грунту.

Але ўсе мы любім слухаць песьні Чарота „На купальне“ любім Чарота за яго *сьмелы* і бадзёры тон у песьні, якая сваім мяцежным шумам будзіць абурэньне і ўзьнімае „братоў-панураў“ з гразі балот да новага сьвету, да вялікай будучыны. І кожны стараецца разгадаць таямніцу яго поэзіі, яго творчасьці, якая адных зачароўвае, а другім „нарэзвае сэрца“. Дык у чым жа загадка чаротаўскай песьні?

Праўда, цяжка разьвязваць гэтую загадку і заставацца зусім аб'ектыўным у той час, калі поэта на нашых вачох разьвіваецца і шуміць навейшымі песнямі. Апроч таго, сам Чарот дае прадмову да свайго зборніку вершаў „Завіруха“ дзеля таго, „каб паставіць у вядомыя межы“ сваіх чытачоў і крытыкаў. У гэтай прадмове Чарот папярэджвае, што ў зборніку дарэмна шукаць якой-небудзь вызначанай мастацкай ці політычнай праграмы. „Яе пакуль што няма“,—кажа Чарот, адзеньваючы сваю творчасць раньняга пэрыяду. Зараней скажу, што і мы ня будзем шукаць таго, чаго няма.

Але спрабуем падыйсьці да разьвязкі вышэй адзначанай загадкі, паставіўшы такія пытаньні: папершае—адкуль, з якога абкружэньня, з якіх нагляданьняў і ўплываў выходзіць Чарот, як poeta сялянскай паўстаўшай беднаты; падругое—ці ёсьць у Чарота свая мастацкая тэхніка і калі ёсьць, то ў чым яна; патрэцяе—ці ёсьць у Чарота мастацкі адбітак жыцьця і, нарэшце, чацьвертае—ці выяўляе Чарот свой уласны мастацкі твар і калі выяўляе, то ў чым зьмяшчаецца гэта індывідуальная крыніца сьвету, якім асьвечаны ўсе чаротаўскія малюнкi і вобразы.

¹⁾ М. Байкоў.—Пытаньне беларускай культуры і шлях беларускай інтэлігенцыі.—Польмя № 5-6, стар. 104.

II

Перш, чымся перайсьці да разьвязаньня пастаўленых пытаньняў, я мушу агаварыцца, што адказы на гэтыя пытаньні абмяжуюцца разглядам творчасьці Чарота раньняга пэрыоду, а іменна—творамі, зьмешчанымі ў першым зборніку Чарота „Завіруха“¹⁾.

Калыска поэзіі Чарота—гэта беларуская вёска „сярод поўных сьлёз балот“, сярод неўрадлівых палеткаў, парэзаных вузкімі шнурамі.

Прасторы палёў, апавітыя стужкамі адвеку шумлівага лесу; параскіданыя на палетках векавечныя курганы; аксамітныя лугі-сенажаці; выганы з люстэркамі рэчак і азёр ды з „соннымі выгарамі“, што зьліваюцца з неагляднымі для вока балотамі, якія галамі цягнуцца амаль праз усю Чэрвеншчыну (радзіма Чарота); кучкі алешніку, бярэзьніку, параскіданыя на гэтых балотах; хмызьнякі; туманы, што часта зьвісаюць мяшкамі; крыжавыя дарогі сярод гэтых малюнкаў; зімы з мяцеліцамі, заваямі ды завываньнем ветру ў полі; летам звон птушыны, які зьліваецца ў адно сугалосьсе з песьнямі жней і касцоў; блакітная высь, часта ахварбованая то ў грымотныя, то ў лёгкія, пухкія хмаркі,—вось тая прырода, на прыполе якой гадаваўся за працаю або ля стадка поэта Чарот. Тут крыніца калі ня шырокіх малюнкаў, дык тых чаротаўскіх „мазкоў“ прыроды, праведзеных яго рукою амаль ня ў кожным вершы. Крыніца тых вобразаў, якія Чарот выхапляе з роднай прыроды не як самамэту, а як сродак дзеля выпуклейшага адбітку перажыткаў і настройў, якія выплывалі з іншых крыніц. Вось чаму праз гэтыя дэсані прыроды, пераплеценныя з душэўнымі перажываньнямі ў чаротаўскіх песьнях, павявае сумна-вясёлым шумам бароў, шумам калосьсяў вузкага загону, званам птушак, посьвістам кос, злучаным у „адзіны нячутны хор“ з гукамі ліры поэты, пахам балотнай травы, усьмешкаю сніх васількоў, песьняю ночы „ква-кум-бінь“, посьвістам злой віхуры, громам пярэна і зьвязаньнем маланкі²⁾.

¹⁾ Праца гэта напісана ў 1923 годзе і зьяўляецца адным з разьдзелаў задуманае мною вялікай монографіі аб усёй творчасьці М. Чарота.

²⁾ Гл. вершы ў зб. „Завіруха“: „Я зноў, дзе поле каласамі“—126 стар., „Вясну пяю“—129 стар., „Буралом“—132, „Русалка“—123, „Родныя птушкі“—111, „Завіруха“—3, „Жывое балота“—8 стар. і інш.

Але „спрадвеку заплаканы край“ быў ня толькі радзімаю поэты, які з прыроды гэтага краю чэрпае сабе патрэбныя хварбы і гукі для тых ці іншых „мазкоў“, які з яе пасмаў тчэ дэсані на ўбор свае песьні. Гэты край быў і ёсьць крыніцаю яго выходняй мастацкай псыхікі, гэты край з яго прыгнечанай люднасьцю падаў голас Чароту для асноўных мотываў яго поэзіі, а іменна—мотываў соцыяльнага парадку.

Чарот вырас у беднай сялянскай сям’і ў вёсцы Рудзенск, у сям’і, якая мела надзелу шэсьць дзесяцін. Беднасьць і праца—вось настаўнікі малога Міхася. Удзень летам ён увесь час працаваў разам з усімі на полі, сенажаці або каля хаты, а ў ночы разам з вясковымі хлопцамі езьдзіў на начлег пасьвіць коні. „Беднасьць, цяжкая праца і нядоля—вось першыя падарункі, каторыя атрымаў ад сваёй „добрай фэі“ наш хлопчык-пясняр“,—кажа Ёгнатоўскі!). Я дадам, што тут крыецца і другая крыніца творчасці поэты. Тут крыніца нагляданьняў над сялянскім жыцьцём, выведаньне яго на сваёй уласнай сьпіне. Тут першае азнаяменьне з „гожасьцямі“ дарэволюцыйнага ладу, які падвойным цяжарам абвальваўся на плечы беларускага селяніна—гэта соцыяльнай няроўнасьцю і нацыянальным прыгнечаньнем. Тут і карэньні тых мотываў і малюнкаў, якія зазвінелі пра нацыянальнае і соцыяльнае гора беларускага селяніна. Тут карэньні і тых поклічаў да змаганьня і новай працы, якія потым вырываліся крыкам душы ў песьнях Чарота. Ужо тут пачынаецца, быць можа яшчэ несьвядомае, накупленьне тых пачуцьцяў і настройў, якія складаюць духоўны капітал поэты. Сам poeta так характарызуе гэту другую крыніцу свае творчасці:

Ведай, сьвет, што я сын мужыка-бедака,
Які доўга ў нядолі стагнаў...
Ўзгадавала мяне яго чорна рука,
Акупала нядолі адвечнай рака,
Голад, холад мне ў твар пазіраў...
Дні ішлі... Ў беднай вёсцы пеў песьні народ,
Разганяў гэтай песьняй нуду...
Ў полі жыта ў снапох, нібы той акалот,
Хата згніўшая ўся, хлеў стары без варот,—

1) У. Ёгнатоўскі.—„Мотивы лірыкі беларускага песьняра Чарота.“,—стар. 4.

Вось якую я бачыў бяду...
 Ёсе казалі, што й сын, як і бацька,—мужык,
 Перад панам свой горб будзе гнуць...
 Што з другімі людзьмі ён ня пойдзе у лік,
 Запрацуе сабе лапці з ліпавых лык,
 Вольнай песьні ня будзе ён чуць...¹⁾

Вось якіх хварб і якога колеру накапляўся капітал у сьвядомасьці поэты. Ён іскрамі сачыўся ў сэрца Чарота з гэтай другой крыніцы і запальваў там „помсты пажар“.

Але, каб выбіцца на сьвет, каб гэтым „помсты пажарам“ ахапіць як мага шырышы круг — дзеля гэтага патрэбен быў таўчок, які-б расчыніў насыцеж душу поэты. Патрэбна было ўсьведамленьне ў аколічнай беднасьці, каб пачаць свой духоўны капітал рэалізаваць у слове, у шумна-мяцежнай песьні для абгачэньня свайго краю, для барацьбы з той бядою, якую бачыў поэта. І такім таўчком зьявілася першая няўдача на жыцьцёвым шляху Чарота. Гэта—няўдача пры першым паступленьні ў Маладэчынскую сэмінарыю. Яна адкрывае дагэтуль яшчэ неабуджаную чаротаўскую ліру па струнах якой у першы раз і зазвінела крыніца соцыяльнага гора. З гэтай няўдачай і выбіваецца ня волю, на сьвет затаенная сіла творчасьці. Сам Чарот кажа так: „... у гэту цяжкую хвіліну свайго жыцьця мне захацелася голасна засьпяваць, і я пачаў свой першы верш:

Сеньня і ўчора
 Толькі сьлёзы, гора.
 А чаго я плачу—
 Дурны небарачу?
 Плач! Ніхто ня чуе,
 Ніхто не шкадуе...
 Ёсе разгоняць хмары
 Віхры і пажары²⁾.

З гэтага часу поэта не разлучаецца з ліраю, якая на сум і тугу аклікаецца бунтарскім тонам.

Прабываньне Чарота ў Маладэчынскай настаўніцкай сэмінарыі (з 1913-га па 1917 г. г.) паглыбляе ў яго соцыяльна-нацыянальную сьвядомасьць. Тут-жа, у сэмінарыі, западае ў сэрца поэты і іскра, якая потым запалала пажарам пратэсту.

¹⁾ М. Чарот.—„Завіруха“, стар 43.

²⁾ Ёгнатоеўскі. „Мотывы лірыкі Чарота“, стар. 8.

„Тут я, кажа Чарот, належаў да клясы мужыкоў, якія ня ўмелі гаварыць, як трэба было, для якіх патрэбен быў кій, а ня вольнае выхаваньне. Гэты падзел на вучняў-мужыкоў і на вучняў-інтэлігэнтаў адразу натаўкнуў маю думку, што і ў вёсцы ёсьць той самы падзел на мужыкоў і паноў. З гэтага часу я пачынаю цікавіцца, чаму гэта так“¹⁾. І хоць Чарот тут ня можа знайсці адказу на паўстаўшае перад ім пытаньне, у душы яго адкладаецца абурэньне. Прачынаецца ў ім сьвядомасьць нацыянальная і соцыяльная. Гэта адчыняе перад поэтам шырэньшы прыліў тых крыніц, якія да сэмінарыі несьвядома прабіваліся ў яго душу. Абуджаная ж пад уплывам аднаго настаўніка (Меліхава) цікавасьць да чытаньня кніг дае магчымасьць Чароту яшчэ на школьнай лаве павялічыць круг крыніц для сваёй творчасці і ясьней адчуць сваё месца сярод жыцьцёвага віру. Гэта-ж дапамагае поэту ўсьвядоміцца ў тых задачах, якія высоўвае перад ім жыцьцё. Аўтары-клясыкі будзяць думку Чарота і падаюць яму новыя тэмы для творчасці. Гэта думка цяпер уся скіроўваецца на вёску, а вершы ўжо дыхаюць гневамі. „Памятаю, кажа Чарот, І. І. Рэйнікі прачытаў мой гневамі пранікнуты верш і сказаў паціху ў калідоры: „Рана, пташачка, запела, кабы кошачка ня зьела, але нічога, пішэце, у вас ёсьць талент. Толькі пішэце больш аб прыродзе. Навошта вам браць такія тэмы, аб якіх баяцца іншыя пісаць. Гэткіх вершаў нідзе не надрукуюць“. Я нічога не адказаў яму. Але з гэтага часу мне яшчэ больш хацелася пісаць такія вершы, каторых ня можна друкаваць“²⁾. Так усьведамляецца poeta і так адбываецца накапленне духоўнага капіталу ў яго сьвядомасьці, адгэтуль-жа пачынаецца і галоўная крыніца яго песень на нацыянальныя мотывы³⁾.

У восень 1917 году, пасля сканчэньня сэмінарыі, Чарота мобілізуюць у армію. Служба ў арміі яшчэ больш рэзка акрэсьлівае яго псыхіку, як селяніна і селяніна-беларуса. З гэтага часу ён стала пачынае працаваць на загонах беларускай літаратуры. А навокала гудзе й разьнімаецца ўшыркі рэволюцыйная завіруха. На Беларусі адбываюцца адна за адной палітычныя зьмены. Тут сьпяраша Кастрычнік, потым нямецкая оку-

¹⁾ Ігнатоўскі—„Мотывы лірыкі Чарота“, стар. 10.

²⁾ *ibidem*.—стар. 11.

³⁾ Глядзі вершы „Звон“, „Званар“ і інш.

пацыя, потым зноў Савецкая ўлада—усё гэта з новай шырынёю разгортае перад Чаротам нявычэрпныя крыніцы для творчасці. Усё гэта дапамагае здолеўшым ужо прабіцца на сьвет крыніцам яшчэ з большаю сілаю і смеласьцю бурліць у чаротаўскіх песьнях. Тым больш, што ў 18 годзе Чарот зьвяртаецца па дэмабілізацыі на Беларусь і залічваецца ў Менскі Пэдагогічны Інстытут. Тут ён перажывае польскую окупацыю, у часе якой, як сьведчыць Ігнатоўскі, „ліру песьняра замяніла вінтоўка барацьбіта-комуністага“. Чарот працуе ў падпольнай арганізацыі. Пара белапанскага панаваньня на Беларусі дала ня мала матэрыялу для творчасці поэты¹⁾.

Нарэшце мір з Польшчай. Беларусь аказалася падзеленай. Па гэты бок мяжы Беларусь вольная. Пачынаецца мірная праца. Пачынаецца новае вялікае будаўніцтва—ажыцьцяўленьне імкненьня да таго *Вялікага*, у імя якога гучэла завіруха. Гэта канчатковае *Вялікае*—комунізм. Праз соцыяльна-нацыянальнае адраджэньне—да канчатковай мэты. Адзіная задача высунена жыцьцём. І тут крыецца ўжо магутная крыніца чаротаўскай творчасці.

Адгэтуль-жа пачынаецца зьліваньне ўсіх крыніц у вадзіны сынтэз. Паўстаўшая бядняцкая вёска—вёска беларуская „сярод поўных сьлёз балот“, ахопленых рэвалюцыйнай завірухаю і яе вялікая будучына—той маяк, які асьвятляе прасторную дарогу працоўнай беднаце, а разам з тым і самому поэце,—вось у якую плынь зьліваюцца ўсе крыніцы творчасці Чарота. Прычым з гэтага часу плынь гэта ахварбоўваецца ў колеры творчасці самых працоўных мас Беларусі. Шырыня і магутнасьць гэтай апошняй і самай жыцьцёвай крыніцы выяўляецца апошнімі творамі Чарота, як „Чырвонакрылы вяшчун“, „Чырвоныя вяснянкі“, „Беларусь лапцюжная“ і інш.

Вось якавы крыніцы творчасці Чарота. У іх б'ецца надзвычайнай сілы рэвалюцыйны ўздым, вялікая нянавісьць да старога і гromам раздаецца магутны кліч да новага сьветлага жыцьця.

Жыцьцё беднага працоўнага беларускага люду, захапленьне змаганьнем, закліканьне да новае працы, соцыяльнае абуджэньне, нацыянальнае ўсьведамленьне—гэткія тэмы і настроі жывяць песьні Чарота.

¹⁾ Глядзі вершы: „Адплата“, „Адарваным“, „Мне сьнілася“, „Як імя яму“, „Разьвітаньне“, „Работа йдзе“, „Беларусы“, „Апошні крык“ і інш. Тут-жа „Крыніца“ і аповесьць Чарота „Сьвінапас“.

III

„Мой зборнік, кажа ён у прадмове да „Завірухі“, хутчай дынаміка, чым статыка“. А для ажыццяўленьня дынамікі ў слове патрэбна і асобая мастацкая тэхніка. Чароткажа: „Агонь рэвалюцыі—гэта агонь вулькана, ён распаўляе ўсё... І пакуль яшчэ рана гаварыць аб тых формах, у якія можна ўліць гэту вогнядышачую лавіну. Пакуль яшчэ рана гаварыць аб мастацкай праграме. Можна толькі яе вызначыць, ставіць першыя вехі. Можна дзеля таго, што якар ёсьць. Маяк відаць“...

І Чарот, калі не сказаць, што даў асобную мастацкую тэхніку ў першы пэрыод свае творчасці, то вехі грунтоўна паставіў. Але пакуль выйсьці на свой мастацкі шлях, ён прашоў па тых сьцежках, якія пратоптаны яго папярэднікамі (Купала, Багушэвіч, А. Гарун, Цётка і Багдановіч). Праўда, гэта ўпадбнасьць (вершы „Беларусы“, „Звон“, „Званар“, „Пад крыжам“, „Вечарамі“ інш.) у Чарота хутка праходзіць. Крыніцы творчасці ўжо ясна кажуць, якім павінен быць шлях Чарота па сваім асноўным мотыве. Гэты мотыў—змаганьне рэвалюцыйнай працоўнай беднаты за будучае сьветлае жыцьцё—акрэсьлены закончана. Вось чаму і „Невядомая“ сказала Чароту:

... Грай, поэт, бяз жалю,
Твая хай ліра не заплача...
Вясёлы сьпеў пачуюць далі,
А сьлёз і блізка не пабачаць.

І поэта паслушны „Невядомай“. Хоць слоў яе больш ня чуе,

Але вясёла, гучна граю...
І толькі цяжка сам сумую,
Бо сын гаротнага я краю¹⁾.

Гэта вясёлая гучнасьць, злучаная ў адно з ціхім затаёным сумам,—вось асноўны тон песьні Чарота. Гэты тон і складае самую галоўную асаблівасьць чаротаўскай творчасці, якая яго аддзяляе ад сваіх папярэднікаў і кладзе пачатак новай плыні ў беларускай літаратуры. Гэта прабліск таго новага *маладога*, якое з часам становіць сутнасьць амаль усёй маладнякоўскай творчасці.

¹⁾ „Завіруха“, стар. 83.

Я пясняр лясоў, балота
 І загонаў каласістых...
 Мае песьні—шум чарота
 Па над рэчкаю імглістай.
 Мае песьні—песьні долі,
 Шопат зор у паднябесьсі...
 Хай ляціць, жыве на волі
 Гучны вокліч мае песьні.
 Мае песьні—песьні буры,
 Гоман лесу ў непагоду,
 Страшны посьвіст злой віхуры,
 Сьмелы кліч майго народу.
 Мае песьні—песьні волі,
 Гымн паўстаўшых на прадвесьні..
 Хай нясецца, хай ніколі
 Не загіне вокліч песьні!')

Так характарызуе сам Чарот сваю песьню. Як бачым, тон гэтай песьні—гэта акорд сугучнасьці нізін і высі зорнай. Гэта тон жывой бурлівай рэальнасьці, атуленай у мяккі колер рэвалюцыйнай романтичнасьці („шопат зор у паднябесьсі“). Гэта тон ад оптымістычнага сьветаадчуваньня.

З асноўнага мотыву выплываюць і ўсе элемэнты поэтыкі Чарота: прыёмы стылю, прырода вершу, мотывы і інш.

Сюжэты Чарота зьвязаны з сялянскаю беднатаю. Поэта выхапляе іх з жыцьця бядняцкай вёскі. Так, зварот бацькі дамоў з Сібіры, куды ён быў сасланы за тое, што „шчасьця людзям жадаў“ („Незнаёмы“), апавяданьне лірніка-старца пра мінулыя часы („Песьня лірніка“), вітаньне з вёсак у часе імперыялістычнай вайны („Пад крыжам“) і інш. У вершах Чарота чырвонаю ніткаю праходзіць нацыянальнае і соцыяльнае гора беларускай вёскі, праз іх прасьвечваецца гразь балот, гнілая хата, няўродлівыя палаткі. Усё гэта штурхае на змаганьне і працу, на збудаваньне новага жыцьця. Гэткая канва песельнага сюжэту Чарота. У сваіх вершах поэта выяўляе перажываньні рэвалюцыйнай сялянскай беднаты. Гэтыя перажываньні зьяўляюцца прадметам рэвалюцыйнай завірухі.

1) „Завіруха“, стар. 10.

Адносна літаратурных жанраў першага пэрыяду творчасьці Чарота трэба сказаць, што ў яго мы можам наглядаць песьню сынкрэтычнага характару. У гэтым сэнсе яна глыбока дэмакратычна. Чарот пераважна любіць песьню-вокліч, песьню актыўнай дзейнасьці, а не статычнага адбітку рэальнасьці або сваіх уласных перажываньняў. Але поруч з гэтай песьняю ў Чарота спатыкаем ужо ў першым пэрыядзе яго творчасьці і ліра-эпічную мініатуру („Незнаёмы“, „Пад крыжам“, „Два“ і інш.). Гэты від потым разьвіваецца ў Чарота ў поэму.

Песьня Чарота ўбіраецца ім ня толькі ў „збітыя вобразы“, якія ствараюць „уражаньне аднастайнасьці“ і пазбаўляюць зборнік „Завіруха“ „мастацкай сущэльнасьці“¹⁾. Поэта сваю песьню атуляе ў вобразы буры, віхроў, завірухі, мяцеліцы, агню—якраз тыя вобразы рэволюцыйна-романтычнага парадку, у якіх і льга было адбіць „завіруху“ сярод поўных сьлёз балот. Але апроч гэтага спосабу параўнаньня і ўвасабленьня зьяў прыроды ў зьявы людскога жыцьця, які пераняты Чаротам ад сваіх папярэднікаў (Купала), poeta ўжо ў разглядаемы мною пэрыяд творчасьці заплятае з вобразаў вянок, як „з васількоў блакітных летам“. Гэты вянок—якраз тыя мастацкія вехі, пра якія ўпамінае Чарот сам у сваёй прадмове. Гэта якраз адзін з пунктаў новай мастацкай праграмы, новага мастацкага *маладога*, якое складае адну з асаблівасьцяў чаротаўскай поэтыкі. Яго можна характарызаваць, як прынцып злучэньня „ў адзін нячутны хор“ гукаў ліры і „посьвісту кос“ пры рэалізацыі духоўнага капіталу поэты. Перанясэнне мэтодаў штодзённай будзённай працы ў практыку мастацкай творчасьці—вось сэнс пастаўленай Чаротам мастацкай вехі.

Адзначаным прынцыпам вызначаецца і выбар выяўленчых сродкаў у Чарота. У яго вобразах праз непрыглядныя малюнкі рачавістасьці прасьвечваюцца мяккія, блакітныя ўзоры вольнай шыры, праз „незасеяны пустыр“ „зорак сенажаць“, Вось пара прыкладаў:

Я зноў, дзе вольхам і бярозам
Купае сонца галаву
І жменяй згорнутыя сьлёзы
Расою сыпле на траву²⁾.

¹⁾ М. Пятуховіч—М. Чарот, „Завіруха“, Польша № 1, стар. 84.

²⁾ Глядзі ўвесь верш „Я зноў, дзе поле каласамі“, стар. 126.

або з другога вершу:

У высі зорак сенажаць
Вартуе мясяц—дзед двурогі,
Ня хоча раніцу спаткаць,
і лесам хмар ідзе бязногі¹).

Ды іначай і быць не магло. Крыніцы чаротаўскай творчасці вымагалі адпаведных свайму характару мастацкіх сродкаў. „Жыцьцё калыша далі“,—гаворыць Чарот у вадным з сваіх вершаў²). А раз гэта так, то ясна, што зьявы гэтага жыцьця—зьявы прагляднай рачавістасці—павінны былі ў песьні атуляцца сьветам гэтай далі. Уся веліч гэтага калыханьня павінна была рэалізавацца ў адпаведных па сваёй размахыстасці мастацкіх сродках. І яно так і ёсьць. Так, вобразы, што адбываюць у сабе барацьбу, барацьбу рэволюцыйную, дыхаюць у Чарота некаторага роду гіпэрбалічнасьцю:

Як рэчка берагі, змываюць увесь прастор
Краіны роднае крыві гарачай хвалі
І людзі усе ў крыві, усе ў крыві дарогі...³)

Часта спатыкаюцца выразы: „мора крыві“, „кроў ракою“ і г. д. Адгэтуль і „сьлед пяра крывавы“⁴) у самога Чарота. Наогул, трэба заўважыць, што вобраз крыві ў Чарота зьяўляецца вобразам цаны тае вялікай будучыны, за якую йдзе змаганьне. Пажар у Чарота ня звычайны; ён шугае да нябёс⁵). Куля пролетарыя дастае і за хмары⁶). Сьлёзы ліюцца, як дожджык⁷).

Каб быць зямлі ўладаром, каб быць „богам“, трэба прайсьці „шлях пакуты“⁸), кажа Чарот у вершы „Гудзе звон“. Вось гэты „шлях пакуты“ і выклікае ў поэты згущэньне мрочных хварб пры яго ажыцьцяўленьні ў мастацкім слове, бо яно неабходна для выхаваньня новага бясстрашнага чалавека („адважнага путніка“). А таму і зямлю поэта называе магілаю⁹), ба-

1) Верш „Вясну пяю“—стар. 129.

2) „Завіруха“—стар. 47.

3) Іб.—стар. 77.

4) Іб.—стар. 49.

5) Іб.—стар. 59.

6) Іб.—стар. 60.

7) Іб.—стар. 106.

8) Іб.—стар. 51.

9) Іб.—стар. 5.

лоты ў яго поўны сьлёз¹⁾, неба палівае зямлю сьвінцовым дажджом²⁾, само жыцьцё—сьмерць і хаўтуры³⁾, народ—цень крыжоў⁴⁾, карагод людзей—крыж і магіла⁵⁾, сьпеў душы—віхуры⁶⁾, народ—дзіця вечнай буры⁷⁾, кулі ня сьвішчуць, а пяюць песьні⁸⁾, гул гармат—гэта музыка⁹⁾, моладзь—гэта прамень пасьля ночы¹⁰⁾, кабеты—гэта вясковыя кветкі¹¹⁾ і г. д. Гэта такі ўжо мастацкі прыём у Чарота, што, каб адчыніць заслону будучыны, ёй перш за ўсё ўзьнімае з сучасных нізін каўшы няпрыгледных адмоўных зьявішч, каб цераз іх адмаўленьне ўгледзець праз „потнае вакно“ аблік вялікай будучыны. Вось чаму кідаецца ў вочы ў яго песьнях характарызаваньне праз эпітэт „сонны“ і роднага краю, і гаю, і выгараў, і палёў, і зямлі (уплёў Купалы). І далей: самы сон „цяжкі“, людзі панурья, людзі балотныя, вёска ўбогая, цень пужлівая, чорная, шлях цярністы, сьмертны, рука чорная, крыж цяжкі, ноч чорная, нямая, цёмная, вецер шалёны, сьпеў сумны, лес стогнучы, віхура злая, посьвіст страшны, бор адвечна сумны, іскры сьнежныя, дождж сьвінцовы, непагода шалёная і г. д.

Гэта як-бы канва. А з другога боку—„Зорак сенажаць“. З другога боку подых магутнай жыцьцёвасьці. Вось чаму Чарот нават балоты характарызуе такімі эпітэтамі, як агнявыя, жывыя. Народ наш—гэта крыніца жывое вады¹²⁾. Кліч народа—сьмелы. Хвалі бястрашныя. Бура вечная. Пярун агнявы. Шум гучны. Загоны каласістыя. Сонца агністае. Сонцавей залаты. Ніва прыгожая, вольная. Жыта сінявокае. Дарога чырвоная. Песьня вясялая. Песьня родная, пекная. Ліра гучная. Пажар сьвяты. Жыцьцё разудалае і разьвясялае.

Такому характару мастацкіх сродкаў якраз адпавядае характар крыніц творчасці Чарота. Яны сабою вызначаюць і рэшту выяўленчых сродкаў, у якіх таксама выяўляецца ўсё той-жа

1) „Завіруха“—стар. 5.

2) Іб.—стар. 3.

3) Іб.—стар. 5.

4) Іб.—стар. 5.

5) Іб.—стар. 13.

6) Іб.—стар. 15.

7) Іб.—стар. 13.

8) Іб.—стар. 16.

9) Іб.—стар. 48.

10) Іб.—стар. 59.

11) Іб.—стар. 66.

12) Іб.—стар. 9.

вышэй мною адзначаны прынцып чаротаўскай творчасці. Так, перанясеннем метадаў працы штодзённай у практыку мастацкай творчасці вызначае сабою характар такіх метафорычных выказаў, як пацяруха жыцця, хаўтурныя напевы ветру, ведер з полымем ткуць свабоды ўзор, рукі новых дзён зламалі ночы вечнай крыльля, магіла вякоў, вянок вечнай волі, шопат зор, ноч памірае, баль сьмерці, пажар помсты, струны душы, дзень будучы—страньнік у адзеньні сьвятых пазалот і інш. Наогул, тут трэба заўважыць, што Чарот у сваіх песнях трымаецца прынцыпу канкрэтызацыі адцятых разуменьняў.

У параўнаньнях Чарот выходзіць з таго-ж прынцыпу. Ён часта чэрпае іх з крыніцы зьяў прыроды для больш рэльефнага выяўленьня зьяў з людскога жыцця, або наадварот. Адцятае Чарот раўняе амаль заўсёды з канкрэтным, праз што ўжо ў раньні пэрыод творчасці выяўляецца шырыня размаху мастацкага выбражэньня паэты:

...Спрадвеку стогне лес,
Як з ворагам ў апошняй бойцы раць...
...Бураломныя гады,
Як хмары чорныя, нясуцца над зямлёю...
...І хутка ўсё бяжыць,
Нібы у летні дзень авечкі чарадою...¹⁾

Родная прырода, зьявы вясковага жыцця—вось галоўная крыніца чаротаўскіх параўнаньняў. Тут, як бачым, агульныя крыніцы творчасці вызначаюць сабою і крыніцы мастацкіх сродкаў. Так, хаты—гэта жабрачкі²⁾; месяц—белы конь³⁾ (крыху рызыкаўнае параўнаньне), або дзед двурогі⁴⁾; сонца выплывае крыніцаю⁵⁾; дні прашлі, як хмаркі на небе⁶⁾; сьлёзы ліліся, як дожджык⁷⁾; пяе ў полі хор калёс, як старац з ліраю разьбітай⁸⁾; і толькі сум, як змрок які нахлыне⁹⁾ і інш. Ад апошніх параўнаньняў павявае ўжо сьцісла чаротаўскаю мяккасьцю і задушэўнасьцю. Ёсьць у Чарота і параўнаньні другога парадку, праўда ў зусім

1) „Завіруха“—стар. 12.

2) Їв.—стар. 127.

3) Їв.—стар. 127.

4) Їв.—стар. 129.

5) Їв.—стар. 130.

6) Їв.—стар. 116.

7) Їв.—стар. 106.

8) Їв.—стар. 130.

9) Їв.—стар. 114.

нязначным ліку, а таму нельга іх лічыць характэрнымі для Чарота. Гэта такія, як „загартуй ты свой верш, як у горані сталь“¹⁾ (з працы рабочага); „смяюся моцна, як лясун“²⁾ (з народнай міталогіі); „птушак пералівы звяняць, як струнаў перабор“³⁾ (адчуваецца ўплыў М. Багдановіча); „як тыя гарады, Гамора і Садом, загіне гэты край ад буры ліхалецтва“⁴⁾ (літаратурнае параўнаньне, але ня зусім удалае).

Духам народных загадак вее ад вобразу ночы ў вершы „Я зноў, дзе поле каласамі“:

...Як неба ў чорную аўчыну
Зашые самую зямлю...⁵⁾

або ў вершы „Касавіца“:

Касцоў песьціць рукою санцавей залаты,—
Чэша променем сноп галавы⁶⁾.

Гэта прыметы пастаўленай Чаротам мастацкай вехі ў выбары выяўленчых сродкаў.

Апроч вызначанага ўбору чаротаўскай песьні, крыніцы яго творчасці вымагалі ад поэты таго ці іншага і мэтрычна-рытмічнага аформленьня. Характар крыніц нагадоўвае пра тое, што рамкі мастацкай тэхнікі з гэтага боку павінны раздацца ўшыркі. І трэба сказаць, што хоць Чарот у першы перыяд свае творчасці не дае яшчэ цалком новага ў гэтай галіне, але ў яго рытміцы дыхае новая плынь на канве старых мэтрычных размераў. Широка ўжываючы іпостасы, Чарот надае размерам сваю ўласную асаблівасьць. Найбольш уласцівым для яго размерам зьяўляецца ямб з варыяцыямі ад 3 да 6 стоп і нават з пераходам вольны ямбічны верш. З усіх 72 вершаў, зьмешчаных у зборніку „Завіруха“, ямбама напісана 28. Чаротаўскі ямб—гэта размер бадзёрасьці, рэволюцыйнай мяцежнасьці, з яго б’е жывая крыніца веры ў сілы народу, у яго перамогу і ў дасягненьне „Вялікай будучыны“. Такім размерам напісаны вершы: „Буралом“ (132), „Заціхне бура“ (131), „Два“ (39), „Я іду“ (14), „На шляху адраджэньня“ (22), „Мне сьнілася“ (45) і інш. У рамкі гэтага размеру

1) „Завіруха“—стар. 26.

2) Іб.—стар. 90.

3) Іб.—стар. 126.

4) Іб.—стар. 132.

5) Іб.—стар. 128.

6) Іб.—стар. 79.

Чаротам асджаны і яго ўласны ціхі сум і плач „З сучасных настройў“ (89), „Невядомая“ (88). На канве гэтага-ж разьмеру сплечены ім і вянкi васільковых вобразаў у вершах „Я зноў, дзе поле каласамі“ (126) і „Вясну пяю“ (129). Павяваньне ад гэтага разьмеру адважнай мяцежнасьці, якая зьліваецца з за-таенным сумам у вадзін акорд, атулены вянком васільковых вобразаў—вось у чым асаблівасьць чаротаўскага ямбу. Іпастасуе Чарот свой ямб найбольш пірыхіем у розных стопах, але найчасцей у трэцяй.

Другі разьмер, які зьмяшчае ў сабе ўвесь запал і крык душы Чарота, — гэта парыўчы і лёгкі анапэст, іпастасуемы амфімакрам, бакхіем і іншымі стопамі. Гэтым разьмерам напісаны „Завіруха“ (3), „Скокі на магілках“ (6), „Бунтар“ (11), „Гром“ (17), „На чырвонай дарозе“ (33), „Песьня лірніка“ (91), „Незнаёмы“ (99). Для прыкладу даю апісаньне гэтага разьмеру ў вершы „Завіруха“. Гэта 3-хстаповы анапэст з іпастасам амфімакрам на 1 стапе (у 12 радках з 28), бакхіем на 1, 2 і 3-йя стапе (3 выпадкі) і молосам на 1-ай стапе (1 выпадак). Радкі 5, 6 і 27 падоўжваюцца да 4 стоп. Гіперкаталектычны жаночы канчатак падоўжваецца да дактылічнага (7 выпадкаў), 12-ты радок цалком пераходзіць у дактылічны, дзякуючы папярэдняму складанаму канчатуку. Такі канчатак не асякае гучэньня і як-бы дае прастор для працяжнасьці папярэдняга высокага гуку. З боку інструмантоўкі—праз увесь верш чырвонаю ніткаю праходзяць націскныя „е“ (33) і „о“ (29) (з рэшты а—14, у—12, і—9, ы—5) і пераважаюць алітарацыі па „з“, „дз“ і „ц“ у 1 і 5 строфах і на „р“ у 2 і 4 строфах. Калі ўзяць усё гэта пад увагу, а менавіта гучаньне вершу на „е“ з прысьвістам сычачых і плаўнага „р“ і перабойна-парыўчы рытм яго, то сапраўды ствараецца ўражаньне не завываньня нуднай завірухі, а гулянку „мяцеліцы сьмерці“ у вершы.

Над балотам гудзе завіруха...

Ведзьмай носіцца з краю да краю,

І зьмятае з зямлі жыцьця пацяруху...

Неба сьвінцовым дажджом палівае...¹⁾

З іншых разьмераў—дактылем напісаны 4 вершы і амфібрахіем—9.

¹⁾ „Завіруха“—стар. 1.

На гэтым я спыняю разгляд мастацкай тэхнікі Чарота ў яго першы перыод творчасці. Я пакідаю ў старане пытаньне аб кампазыцыі, рыфмоўцы і інш. Я толькі зазначу, што гэтыя апошнія, як і вышэй мною разгледжаныя бакі мастацкай тэхнікі Чарота, падпарадкаваюцца ім ня столькі сьцісла мастацкім заданьням, колькі падначальнай функцыі ўпэўніваньня і эмоцыянальна-валявога ўплыву. Сама мова вершаў „Завірухі“ ў большай частцы носіць характар размоўнай і мовы поэты-прамоўцы. Вялікі лік простых, абрыўных, пыталых і клічных сказаў, як ня трэба лепш сьцьвярджаюць гэта зазначэньне. Нават больш таго, ёсьць цэлыя вершы, пабудованыя па прынцыпе прамойнай кампазыцыі слоўнага матэрыялу. Так, верш „Як імя яму“ пабудован з усё нарастаючых пыталых сказаў, якія ў апошніх дзевяці строфах разьвязваюцца ўзмацненым адказам. У гэтым вершы чатыры штрафы пачынаюцца пытаньнем „як імя яму“. Далей, пятая штраф словам „замоўклі“, пасля чаго ідзе констатаваньне адмоўных адносін пэўнай грамады і нарэшце 6 штраф пачынаецца ўзмацненым: „так ведайце ўсе“ — даецца разьвязка¹⁾). Наогул, трэба сказаць, што Чарот па сваёй мастацкай тэхніцы першага перыяду творчасці зьяўляецца ў пераважнасьці поэтам актывістым-трыбунам.

Для больш акрэсьленага выяўленьня мастацкай тэхнікі Чарота неабходна дасканальнае дасьледваньне кожнага твору ня толькі Чарота, але і яго папярэднікаў і сучасьнікаў. Пасля гэтага льга будзе зрабіць належныя параўнаньні і выявіць з дакладнасьцю і ўва ўсёй паўнаце спэцыфічна чаротаўскае. Гэта адна з тых задач, якія стаяць перад маладою беларускай навукаю ў сучасны момант.

Я ў сваёй працы імкнуўся вызначыць толькі контуры чаротаўскай мастацкай тэхнікі, выявіўшы агульныя прынцыпы яго творчасці ў раньні перыод. І гэтага якраз досыць для таго, каб сказаць, што Чарот у першы перыод свае творчасці знаходзіцца яшчэ ў стане шуканьня новых мяхоў для новага віна. Крыніца яго творчасці ў гэты перыод пераліваецца ў тыя формы, якія дасталіся ў спадчыну ад мінулага. Чарот бунтуецца ў гэтых формах, рассоўваючы цесныя рамкі іх праз ужываньне ў практыцы мастацкай творчасці мэтодаў штодзённай

1) Глядзі стар. 41.

рэвалюцыйнай працы, праз злучэнне ў „адзін нячутны хор“ гукаў ліры і „посьвісту кос“. У гэтым тое новае мастацкае *маладос*, якое ўнесена Чаротам у беларускую поэзію.

IV

Цяпер паўстае пытаньне—што-ж зьмясьцілася ў гэтых формах тыповага, ці ёсьць у Чарота адбітак жыцьця й якога, якія адбываюцца праз яго агульныя настроі?

Ужо вызначанья крыніцы творчасьці гавораць, які кут жыцьця павінен адбіцца ў песьнях Чарота. Гэта перш за ўсё той „спрадвеку заплаканы край“, дзе „чорнай хмараю дж-джлівай стаіць на ўзгорку шумны бор“, дзе „рэчкі і выгары блішчаць люстэркай між балот“, дзе „глебе шэпча чары вясельным громам небасход“, дзе „птушак пералівы зьвіняць, як струнаў перабор“. Гэта той край, дзе балоты спавіты лазьнякамі, дзе пяскі, камяніцы, дзе „дзёрнам зрасьліся загоны“, дзе „расьце палын, асот“, дзе „ў нізінах лес бяроз, на ўзгорку—шумны бор“ і „вербы над рэчкай шумяць“. Гэта той край, дзе поле парэзана на вузкія загоны, спавітыя „паясамі зялёных меж“. Увесну гэтыя загоны ўбірае авёс „зялёным аксамітам“, алетам „шэпчуць жыта каласы чароўную казку“ пра русалак. У гэтым кутку „вольхам і бярозам купае сонца галаву і жменьны згорнутыя сьлёзы расою сыпле на траву“. У цэнтры гэтага пэйзажу „ўбогая вёска, усімі забытая“. Тая вёска, дзе „хата старая, стрэхі садратыя, хлеў аж хістаецца згнілы“, дзе „хата старэнькая стаіць пры балоце“, дзе „заплаканы вочы старых жабрачак—родных хат“. Гэта тая вёска, якую абкружаюць „неўрадлівыя палеткі“, „незасеяны пустыр“, „мора траў“ ды пушчы. Гэту вёску вартуюць збудованыя вякамі курганы ды крыж згніўшы і „восямі зьнізу ўвесь абабіты“, а „чуць вецер павее—дрыжыць“. Вось які кут Беларускага краю дае Чарот у сваіх песьнях. Гэта тыповы малюнак беларускага пэйзажу намалёваны Чаротам у агульных рысах, асобнымі мазкамі, раскіданымі па ўсіх вершах. Гэта малюнак бядняцкай Беларусі.

Жыве ў гэтым краі народ, які завецца: *беларусы*. Займаецца гэты народ земляробскаю працаю. У яго „рукі ўсе ў мазолях“, пот вьядзе вочы. Ён спрадвеку „сьлязамі, потам паліваў родныя абшары“ ды „ў беднай вёсцы пеў песьні, разганяў гэтай песьняй нуду“. Гэта той народ, які носіць „лапці з ліпа-

вых лык“. Ён і зьяўляецца гэроем песьні Чарота. Вакол гэтага гэроя і канцэнтруюцца чаротаўскія малюнкi і вобразы жыцця, працы і змаганьня працоўнага люду.

Праўда, у творчасьці Чарота першага пэрыоду не знаходзім акрэсьленых тыпаў і вобразаў ані беларускага селяніна, ані беларускага рабочага. Не знаходзім таксама шырокіх малюнкаў беларускага быту. Няма тут і вобразаў ні беларускіх характараў, ні акрэсьленай псыхікі беларускага працоўнага люду. Гэтага і нельга патрабаваць ад поэты ў той час, калі „гудзела завіруха“, калі сам poeta быў адным з актыўных удзельнікаў барацьбы. Яго поэзія ў той час была яго вінтоўкаю, была толькі зброяй рэвалюцыйнай уплывовасьці на масы. Выяўленьне-ж беларускіх тыпаў і характараў, выяўленьне псыхікі працоўнага люду—гэта задача, якая патрабуе свайго разьвязаньня ад беларускіх поэтаў і пісьменьнікаў у сучасны пэрыод—пэрыод мірнай будзённай працы.

Аднак, ня глядзячы на гэта зазначэньне, у Чарота мы знаходзім агульныя рысы жыцця беларускага люду, раскіданыя асобнымі мазкамі ў яго песьнях. Гэтыя рысы выяўляюць галоўным чынам соцыяльны і нацыянальны бок жыцця беларускай бядняцкай вёскі.

Соцыяльна-нацыянальнае гора адсвечваецца амаль ні ўва ўсіх вершах Чарота першага пэрыоду. „Кароўка, конік свой“, „свіней і авечак патрохі“—вось якава маемасьць беларускага селяніна, які „ня горш, як другія жыў“¹⁾. А ў тых-жа, што горш жывуць і якіх мільёны, як кажа Чарот, „у полі жыта ў снапох, нібы той акалот, хата згніўшая ўся, хлеў стары без варот“—вось якая бяда ў гэтых²⁾. „З голаду, холаду людзі там плачуць“³⁾. Ёх купае „нядолі адвечнай рака“, „у голадзе й холадзе гадуюцца дзеці“⁴⁾. Яны „перад панам свой горб“ гнулі, з другімі людзьмі ня йшлі ў лік⁵⁾. Яны толькі песьняй разганяюць нуду, але і песьня іх жаласная. Беларус у кожнай песьні „ад сэрца долю праклінае“⁶⁾. „Зьдзек, паняверка, царства тырана“ нішчылі яго сілу⁷⁾, „крыўда, здзек

¹⁾ „Завіруха“—стар. 101.

²⁾ Іб.—стар. 43.

³⁾ Іб.—стар. 104.

⁴⁾ Іб.—стар. 43.

⁵⁾ Іб.—стар. 43.

⁶⁾ Іб.—стар. 107.

⁷⁾ Іб.—стар. 27.

па-над каркам панавалі“. Вось агульны малюнак соцыяльнага гора, які адсвечваецца з песень Чарота.

Але гэтага мала. З соцыяльным горам беларускага селяніна цесна звязана і нацыянальнае. Праз той край, які знашоў сабе адбітак у песнях Чарота, „дарогі дзеве ўюцца: адна йдзе на захад, другая — на ўсход; на гэтых дарогах заўсёды снуюцца людзі чужыя, — то ўзад, то ўпярод“¹⁾. Гэтыя чужыя людзі і зьвілі былі „царства тырана“. Ад гэтых людзей і было другое гора — гора нацыянальнае. Народ працаваў, а яго „за працу з веку ў век жывёлай абзывалі“, а краіну, дзе жыў гэты народ — „людзі панурья“ — „звалі ўсё дзікай“²⁾. Краіна дзікая, людзі-жывёлы — васьмь якавы былі нацыянальна-соцыяльныя адносіны гэтых чужых людзей. Беларусі і беларусоў як-бы і ня было. Беларусы як-бы спалі. Яны маўчалі ў няволі. Пад уціскам гэтай няволі беларус пачаў нават „сароміцца мовы сваёй“³⁾. Такі малюнак нацыянальнага гора дае Чарот у сваіх песнях.

Соцыяльна-нацыянальная няволя — асноўная выходная тэма чаротаўскіх песень. Яна зьяўляецца адначасна і тым фонам, на якім паэта малюе вобразы „вечнай буры“, „завірухі“, „віхраў“ — вобразы клясавага змаганьня, якое йдзе ў „спрадвеку заплаканым краі“. На гэтым-жа фоне рысуюцца Чаротам і ўсе дзейныя асобы барацьбы. Праўда, яны выяўляюцца толькі ў агульных рысах і ў падзяленьні на два клясавых лягеры. Праца і капітал⁴⁾ — вось сыягі гэтых дзейных асоб. Гэта-ж і тыя асноўныя сілы, якія, адна другую спрадвеку адмаўляючы, родзяць змаганьне.

Зьмест першай сілы ў песнях Чарота выяўляецца ў такім відзе: працоўны беларускі люд — „людзі балотныя, панурья“; мужык і рабочы; кабеты, якія жылі, „дзе гора, бяднота, дзе мора ад поту і сьлёз“, якія „былі нібы і ня людзі“, у якіх „ад працы балелі і плечы, і грудзі і, знак быў — крывава мазоль“⁵⁾; араты, якога праца йшла на падаткі⁶⁾, каваль, у якога пад молатам

1) „Завіруха“ — стар. 104.

2) Іб. — стар. 78.

3) Іб. — стар. 76.

4) Іб. — стар. 39.

5) Іб. — стар. 66.

6) Іб. — стар. 84.

жалеза гнецца¹⁾; сьмелая і магутная моладзь— „надзея сьвету й цеплаты“²⁾; песьняры, „што будзілі людзей“³⁾, ды старац-лірнік, што пад вакном мужыка беларуса сьпявае песьню пра мінулыя часы прымусу⁴⁾. Другая сіла—гэта „людзі чужыя“—паны, крывапіўцы-багачы, поп, што казань кажа ў цэркві, ды прыстаў, для якога жыцьцё было разгулам⁵⁾.

Ад змаганьня між гэтымі дзьвюма сіламі „спрадвеку тут шумяць кусты“, бо першая сіла апынулася ў няволі ў другой. Тая песьня, што „захавалася пад прымусам“, гаворыць, „што і мы колісь вольна жылі“⁶⁾. А старац-лірнік у сваёй песьні дае малюнак змаганьня, якое адбывалася ў даўныя часы. У гэтай песьні адчыняецца адна з старонак рэвалюцыйнага змаганьня ў спрадвеку заплаканым краі:

... калісь тут, на нашай зямлі
 Ёйшло за волю і веру змаганьне,
 Панскі зьдзек як сьцярапецць не магла
 І паднялі казакі паўстаньне.
 ... з касой, з сякерай ў руцэ
 Пагарджаны народ сабіраўся
 Між балот і лясоў, на рацэ
 У казацкі ён стан гуртаваўся.
 ...той стан стаў усіх вызваляць
 З ланцугоў і чужацкай няволі,
 Стаў суда ён і праўды шукаць,
 Стаў шукаць для людзей лепшай долі⁷⁾.

І тут-жа ўспамінаюцца імёны „ваякаў-атаманаў казацкіх, што з адвагаю білісь яны, як Нябаба, Антон Галавацкі“. У другім стане быў вораг Януш Радзівіл, які „вёскі паліў і мужыкоў забіваў“. Такі абразок змаганьня выхаплены Чаротам з далёкай мінуўшчыны.

Другі абразок знаходзім у вершы, прысьвечаным 9 студзеня 1905 году. Той дзень, калі „цар рускі загад даў страляць ля палацу рабочых людзей. Кроў лілася ракою тады...“⁸⁾

1) Завіруха—стар. 56.

2) Іб.—стар. 58.

3) Іб.—стар. 11.

4) Іб.—стар. 91.

5) Іб.—стар. 20. 60.

6) Іб.—стар. 87.

7) Іб.—стар. 91.

8) Іб.—стар. 32.

Але апроч гэтых агульных зарысавак адкрытай барацьбы Чарот дае малюнак і ціхага змаганьня ў вёсцы ўбогай, дзе сілы няроўныя. Яно праводзілася Рыгорамі, якія жадаюць людзям шчасьця, якія стаяць за шчырасьць і праўду і ў адплату за гэта ім надзявалі на рукі і ногі жалеза ды ссылалі ў Сібір:

На ногі і рукі жалеза надзелі,
К сонцу бліжэй павялі...
Мяне ў сьлед пагналі з роднай хаты,
Быццам ня трэба і жыць¹⁾,—

так апавядае жонка пра свайго гаспадара, які вярнуўся з ссылак, але такім, што яна й не пазнала.

Далей вайна, калі з агнямі і мячамі шукалі праўды:

Убогую вёску, што ціха стаяла,
Чужынцам прышло дзе бываць,
Таксама вайна зруйнавала—
Ня можна было і спазнаць²⁾.

Вось як беды прыходзілася перажываць таму люду, які жыву ў спрадвеку заплаканым краі. Але народ усё-ж такі не загінуў: не дарма-ж ён „празван і нядоляю крыніцай жывучай вады“³⁾. Дачакаўся ўрэшце і ён новай буры, тэй буры, якая „слабаму—радасьць, а моцнаму—страх“, якая стала нішчыць „няволю, зьянявагу, пануру“, якая віхрам стала зьмятаць да лепшага шлях⁴⁾. Загула завіруха, якая „зьмятае з зямлі жыцьця пацяруху“:

Бура ломіць дубы і бярозы-сталеткі,
Выварочвае хвоі з карэньнем...
І ўзыходзяць з-пад сьнегу чырвоныя кветкі—
Непагоды шалёнай насеньне⁵⁾.

Гэта тая бура, якая завецца вялікай Кастрычнікавай рэволюцыяй. Гэта тая завіруха, якая завецца грамадзянскай вайною з усімі яе адменьнямі на Беларусі. Так, польская окупацыя, якая пакінула пасля сябе „адны руіны“ на Беларусі, знаходзіць адбітак у песьні Чарота:

1) Завіруха—ст. 101.

2) Іб.—стар. 105.

3) Іб.—стар. 9.

4) Іб.—стар. 13.

5) Іб.—стар. 3.

Ноч прышла. Ад дыму хмары..
 Адусюль нясецца крык..
 Горад Менск увесь ў пажары,—
 Баль спраўляе польскі штык.

Найміт шляхціца-магната
 Польскай арміі салдат
 Беднату б'е, коле брата,
 Адступаючы назад...¹⁾

За ім прышоў „чырвоны барацьбіт і ўсе ўздыхнулі. Люд працоўны стаў вялік. І зладзеям сьмерці кулі шле ў здагон чырвоны штык“. Край „вечнай пакуты зноў у праменьнях свабоды“. Нарэшце Рыскі мір, які дзеліць Беларусь папалам, і на захадзе:

...вось там навесьлі цені.
 Там вечар-вялікан хавае небасхіл..
 І людзі блукаць там ня маюць болей сіл.
 І просяцца яны аб хуткім вызваленні²⁾).

А тут пачынаецца будаўніцтва. „Селянін і рабочы ўдвух стары сьвет агнём паляць, руйнуюць і на вогнішчы новы будуюць, панаваць у якім будзе: молат і плуг³⁾).

Вось якая гісторыя барацьбы, гісторыя адвечнага змаганьня даецца ў агульных рысах у песьнях Чарота пэрыяду 1917—22 гадоў.

З агню гэтага змаганьня Чарот выхватвае абразкі людзей таго новага роду, які йдзе на зьмену старому. Гэта вобраз сына і маткі ў вершы „Разьвітаньне“. Тэй маткі, якая не заліваецца сьлязамі пры выпраўленьні сына ў салдаты, а тэй, якая жагнае сына ў армію Чырвоную і кажа:

Сьмела йдзі, сыноч, у войска,
 Барані ты волю:
 Кожны сам сабе павінен
 Здабыць лепшу долю.
 За народ змагайся бедны,
 Каб і ён быў вольны..
 Два сынкі ужо ваююць,
 Дык і ты будзь здольны.

¹⁾ „Завіруха“—стар. 47.

²⁾ Іб.—стар. 34.

³⁾ Іб.—стар. 64.

І далей:

Ты ня біся з бедным братам,
Што, як ты, працуе,
А заві яго на помач..
Прыдзе—як пачуе.
Не шкадуў ні куль, ні шаблі
Для магната-пана,
Хай у бойцы ён спазнае
Мужыка-Сьцяпана.

Гэта матка ведае, што
Вёска ўся цябе пахваліць,
Што ты быў салдатам,
За зямлю што з панам біўся,
Каб быць ўсім багатым...

І поруч з гэтай маткай сын, які абяцае споўніць просьбу маткі і які адказвае матцы:

За народ, за яго волю
Буду сьмела біцца.
Пакажу панам зладзеям,
Што ў мяне ёсьць сіла,
Абы куляў, вострых шабляў
На вайне хваціла¹⁾.

Другі вобраз новага чалавека—гэта вобраз таго, хто „завецца байцом-комунарам“. Ён „у жыцці пагардліва крыж цяжкі нясе за свабоду“, ён не баіцца агню, у змаганні жыцця не шкадуе, ён „праменьнем іскравым вядзе нявідучых па шляху“, „б'ецца за праўду на сьвеце за згоду“, ён будзе жыццё, „на варце стаіць адраджэння“, ён „агнём іскраметным народ запалае“²⁾. Гэта чалавек з новай сталёваю воляй, гэта „бясстрашны путнік“ к вялікай будучыне, вобраз якога выхаплены Чаротам з таго стану, які перамог ворагаў свабоды ў спрад-веку заплаканым краі і сьвяткуе першы май „у знак пабеды вольнай працы“³⁾.

Другі стан на захадзе, куды зьяцеліся ўсяго сьвету
Ўсе крывапійцы-багачы,
І там шчэ вольна, без запрэту
Лятаюць, нібы крумкачы.

1) „Завіруха“—стар. 37-38.

2) Іб. стар. 41.

3) Іб—81.

Гэтыя дажываюць там свой век з замерам, „каб зноў вярнуць няволі век“. Недабіткі іх засталіся тут. Яны—поп, прыстаў ды „дзье бабулькі“—

Ворагі свабоды шэпчацца паціху,
Чуюць, што падходзіць іх апошні дзень...
Страшна ў дзень расплаты: моляцца бяз дыху
І снуюць між намі, нібы мёртвых цень¹).

Жывуць яны тым, што ходзяць у царкву, стукаюць паклоны ды ўспамінаюць „бляскі, дні жыцьця-разгулу“, як калісь жылі.

Так выяўляецца ў творчасці Чарота першага пэрыоду вобраз рэвалюцыйнага змаганьня з яго дзейнымі асобамі. Гэта змаганьне за клясавае вызваленьне, а цераз яго вызваленьне і сацыяльнае, і нацыянальнае таго народу, які абзываўся ўсё жывёлаю, таго краю, які слыў за „дзікі“ край.

Вобраз яго досыць поўна акрэсьлены ў песьнях Чарота, чаго нельга сказаць пра другі бок жыцьця, а менавіта—пра працу. З гэтага боку ў Чарота знаходзім толькі агульны вобраз хутчэй працоўных настройў пасья перамогі, чымся выяўленьне процэсаў працы.

На чырвоных плямах хату вольнай працы
Мы будзем дружна... Гэй, дзівіся сьвет!
Рукі ўсе ў мазолях, пот ліе у вочы..
Цяжка... Што-ж!.. Нічога! Прыдзе й нам спачын.
Дні мы ўсе працуем, мы працуем ночы,
Новы сьвет будзем дружна, як адзін.
Сьвет стары мы палім—гэта наша справа.
Хто з людзей пасьмее кінудь нам папрок?
Будавалі ўсё мы—нішчыць маем права.
Хай усё затопіць нашай працы сок²).

Гэта настроі, падобныя да тых, якія выяўляе і расійскі паэта Кірылаў, адбіваючы психолёгію рэвалюцыйных мас у вярхах:

„Во имя нашего завтра сожжем Рафаэля,
Музеи разрушим, растопчем искусства цветы“.

Апроч гэтага ў Чарота знаходзім адзін толькі вобраз працы—гэта касавіца:

1) „Завіруха“ стар.—19.

2) Їб—стар. 19.

... Забялелі шнуры ад кашуль мужыкоў,
 І калышуцца хваляй рады...
 Сьвіст касы, звон мянташак, брускоў,
 Ды ад ног на балоце сляды.

За пракосам пракос выплывае у міг
 З мора вечна-зялёнай травы...
 Касцоў песьціць рукою агнявей залаты,—
 Чэша променем сноп галавы.

Эх і цяжка касцом... рукі, плечы баляць,
 Хмара глянэ з-за лесу, як дым,—
 Граблі ў рукі—сухое зграбаць!..
 Ў касавіцу спачынак ня ім...¹⁾.

Гэта праца, якая ня ведае працоўных гадзін, а цягнецца ад усходу да захаду сонца. Справаджаецца яна песьнямі ды вяселасьцю, бо „ад працы ня плача наш брат“.

Нарэшце, трэба яшчэ зазначыць на нізку тыповых настрояў рэвалюцыйнай пары, якія адбываюцца ў творчасьці Чарота.

Перш за ўсё, гэта моцная вера народу ў сваю будучнасьць. „Народ ужо верыць, што будзе вялікім, што праўдаю стануць чароўныя сны“²⁾. Вера ў свае сілы:

Эх, ня трэба нам ахвяры,
 Прасіць вас ня будзем.
 Вось як зьнікнуць гэты хмары—
 Самі ўсё здабудзем“³⁾.

Вера ў абуджэньне творчага духу ў народзе:

Мы верым—узбудзіцца воляю
 Дух творчы усёй грамады...
 ...Мы створым жыцьцё нявіданае,
 Збудуем палац да нябёс⁴⁾...

Вера народа ў перамогу над голадам, калі апошні ахапіў быў Паваложжа:

Верыць ён: хутка кончацца мукі,—
 Голад зможа саха, серп і молат⁵⁾.

Вера ў сілы тых братаў, якія адарваны гранічнай мяжою:

Мы верым ў вашу сілу...
 ...Хто пабудуе мур, які-б дзяліў наш кут?

¹⁾ „Завіруха“—стар. 79.

²⁾ Іб.—стар. 12.

³⁾ Іб.—стар. 107.

⁴⁾ Іб.—стар. 9.

⁵⁾ Іб.—стар. 74.

Зруйнуем мы яго дашчэнтэ там і тут,
Хоць гэта дасца нам і цяжка і балюча ¹⁾.

І, нарэшце, вера ў канчатковую перамогу рэвалюцыі:

Край новы узрасьце тады на бураломе—
Машыны будзе век, ня трэба будзе конь,
Бляск электрычнаства там хмара не заслоніць,
Людзкое будзе ўсё: зямля, вада, агонь...²⁾

У гэтым апошнім і выяўляецца той ідэал, якога не заўважыў Карскі. Гэта той маяк, які стаіць на чырвонай дарозе і шлях да якога праз змаганьне і працу.

Поруч з гэтымі настроймі знаходзяць адбітак у песьнях Чарота настроі другога парадку, настроі нуды. Але гэта нуда ад імклівасьці да шырыні, нуда, якая родзіць імкненьне да няспынай працы і змаганьня:

Эх, хлопцы, жыцьцё разудалае,
Толькі сэрца вось ные праклятае...

бо... ..Вось бяда, што балота наўкола сяла,
Селі-б у чоўні... на хвалях—гайда!
Увесь-бы сьвет аплылі, была-ні-была,
Мо'-б зусім запрапала нуда! ³⁾

Ды апроч балота—

Крыжы стаяць—пакуты знак.
Там ціха сьпяць байцы за волю...
Мільёны дзетак-небарак
Там між магіл шукаюць долі... ⁴⁾

Вось галоўны куток жыцьця і настройў, які адбіўся ў творчасьці Чарота. Бядняцкая Беларусь, убогая вёска, працоўны бядняк-сялянін, яго жыцьцё ў коле змаганьня і працы, само змаганьне і рэвалюцыйныя настроі—вось той круг чаротаўскай рачавістасьці, які выяўляецца на фоне асноўнае тэмы—соцыяльнага і нацыянальнага разьняволеньня.

V

Перад намі, такім чынам, прашлі асноўныя моманты мастацкай працы Чарота—крыніцы яго творчасьці, прыёмы, прыдапамозе якіх ён успрынятае ад жыцьця ператварыў у вобразы,

¹⁾ „Завіруха“—стар. 48.

²⁾ Іб.—стар. 132.

³⁾ Іб.—стар. 94.

⁴⁾ Іб.—стар. 89.

мотывы і малюнкi, нарэшце тыповая чаротаўская рачавістасць, як рэзультат яго мастацкай працы над нагляданым матэрыялам. Цяпер паўстае апошняе пытаньне: дзе-ж пазыцыя самога Чарота ў тых вобразах, малюнках і перажытках, якія ён стварыў, дзе той сьвет, якім ён асьвятляе сваю вёску, балоты, завіруху, дзе яго асабовыя адносіны да жыцьця?

Ігнатоўскі ў „Мотывах лірыкі Чарота“ гэтак вызначае грунт сьветагляду Чарота: „У жыцьці йдзе класявая барацьба ўласнікаў капіталу з людзьмі працы. Рабочыя й сяляне змагаюцца й павінны змагацца з фабрыкантамі й панамі. Павінна быць збудавана ўлада рабочых і сялян, каторая забяспечыць іх політычна-соцыяльныя правы. Адвечная барацьба паміж капіталам і працаю абавязкова закончыцца перамогаю працы¹⁾. Поўнае выяўленьне сьветагляду Ігнатоўскі бачыць у вершы „Два“, дзе Чарот увасабляе двух уладароў сьвету: капітал і працу, якія з веку ў век змагаліся, „гулялі сьмерці баль, каб славы ўзяць вянок“. Праца перамагае. „І вось на полі тым, дзе скончан бой вялікі, пабеды йграе гымы убогі пастушок“²⁾. Бязумоўна, Чарот пад тым сьцягам, дзе напіс: „Уладыка сьвету—Праца“.

Але гэта крыніца індывідуальнага сьвету ў Чарота мае свой уласьцівы яму колер. Перш за ўсё, яны ў бязьмерным каханьні свайго краю. У гэты колер задушэўнага каханьня атулены і ўсе вобразы спрадвеку заплаканага краю. І калі Чарот на чужыне ў 17 годзе казаў, зьвяртаючыся да бога:

Каб ведаў ты толькі, як край свой кахаю,
Як міл ён для сэрца майго,—
Заўсёды я думкай ў тым краі вітаю,
Я толькі живу для яго...³⁾,

то ў 19 годзе вуснамі ўбогага пад крыжам ён кажа:

О, краю мой родны, усімі забыты!—
Я, сын твой, цябе не забуду.
Хай буду я куляй варожай забіты,—
Ня кіну таго, хто паіў і карміў.
Ня кіну ніколі цябе, мая вёска!
Пад крыжам лешп лягу ў зямліцы сваёй!!!⁴⁾

1) Ігнатоўскі—„Мотывы лірыкі Чарота“, стар. 27.

2) „Завіруха“—стар. 40.

3) Іб—стар. 117.

4) Іб—стар. 106.

У колер гэтага актыўнага каханьня з адценьнямі цікавага затаеннага суму ахварбованы чаротаўскія малюнкi беларускай прыроды і выяўленьні такіх пачуцьцяў, як каханьне да дзяўчыны, як веры народнай у русалак (вершы „Сьветлая ноч“, „Вечарам“, „На могiлках“, „Русалка“, „Вясну пяю“ і інш).

Гэта каханьне, якое часамі пераходзіць у замілаваньне, узмацняецца моцнай верай у творчы дух свайго народу, таго народу, які і нядоляй празваны крыніцай жывучай вады. У вершы „Заціхне бура“, які памечаны датаю 1922 г., Чарот, зварочваючыся да народу, кажа:

Няхай рагочуць, няхай ня вераць,
Што ты, магутны, ўсіх зьмяцеш.
Мужык працоўны сам будзе мераць
Сваю зямельку ад меж да меж¹⁾.

Гэта вера ў поўнае адраджэньне Беларусі. І Чарот „у цішы вясеньнай, цёплай ночы“ бачыць нават сон, што—

...зямля апошняй скібы
Засыпала краіны той парэз,
Які мяжою быў—дзяліў адну сялібу.
На месцы тым пастаўлен здэку хрэст.
І крою тэй, што брызнула з глыбокай раны,
Залішы чырваньню увесь прастор,
Узбуджаны народ ўсім ворагам няждана
Ў адплату піша сьмертны прыговор²⁾.

Каханьне роднага краю, вёскі, беднага народу і вера ў яго сілы зліваецца ў адно цэльнае з верай у вялікую соцыяльную будучыну, якая ў Чарота атуляецца романтичным замілаваньнем.

Дзень будучы прыдзе к нам страннікам
У адзеньні сьвятых пазалот³⁾.

Гэта чыста сялянскае з налётам, я-б сказаў, нават містычнасьці ўяўленьне будучыны падобна да таго, як адбываецца яно ў расійскага сялянскага паэты Ключова:

И хоть смерти косой тлетворною
Нам грозит из лет седых,
Он придет нерукотворный
Век колосьев золотых“.

1) „Завіруха“—стар. 131.

2) Іб.—стар. 46.

3) Іб.—стар. 6.

Шляхі да яго—абуджэньне народу, змаганьне за соцыяльнае і нацыянальнае вызваленьне, зруйнаваньне старога сьвету і праца па пабудове новага. Ё Чарот сам вызначае сваё месца на гэтых шляхах:

Я шумлівы чарот, я мяцежны бунтар,
 Я балота буджу гучным шумам,
 У вадзе я живу і абмыт дажджом хмар,
 Але змоўкнуць ня дам сваім струнам.
 Уздыму дух людзей, прабуджу іх ад сну,—
 Славу, будучнасьць я ім прарочу..
 Я мяцежны бунтар, клічу жыцьця вясну,
 Клічу к працы свабоднай і творчай¹⁾.

Яго зброя—песьня, мастацкая творчасць. Чарот ведае, які ўплыў можа зрабіць яна на масы, бо чуў, як пасья сьпеваў лірніка-старца народ закрычаў: „Хай казацтва жыве, як ўпярод, хай жыве атаман іх вялікі!“²⁾ Мастацкая творчасць—гэта зброя клясавага змаганьня. Ё поэта любіць песьню-кліч. Ё ён заклікае народ абудзіцца, з ёю зьвяртаецца да каваля, аратыга, кабеты вясковай, моладзі, да тых, што плакалі над Рагнедаю, і да маладых песьняроў. Усіх ён імкнецца ўзбунтаваць, узняць на змаганьне, на працу. Ё ці трэба казаць, што яго кліч не застаўся голасам у пустыні. Ужо адно існаваньне Маладняка, яго пашырэньне і разьвіцьцё сьцьвярджае правільнасьць чаротаўскай позыцыі ў мастацкай творчасці. Але гэта ня толькі ад закліканьняў, а і ад таго, што сама Чарот—сын працы, што ён сам ідзе „цяжкім шляхам між лясоў краіны, порасьлем балот“ у даль. Ё ідзе, шукаючы новага сьвету і

У ясны дзень і непагоду
 Кладу я шлях свайму народу,
 Пакуль ў сьнягох жыцьця ня згіну³⁾.

Ё ідзе наперад, не баючыся „мяцеліцы сьвінцовых куль“, дзеся таго, каб пралажыць шлях свайму народу. Часамі ў гэтым шуканьні поэта блукае „між небам і зямлёй, вобмацкам шукаючы долі, блукае з жаданьнем разьбіць „потнае вакно вялікай будучыны і глянуць, якія колеры хварбуе новы сьвет“⁴⁾.

1) „Завіруха“ стар.—11.

2) Ёв. стар.—92.

3) Ёв. стар.—15.

4) Ёв. стар.—22.

Часамі сьпеў душы—віхура
 Прымусіць доўга быць панурым,
 Нібы бяздольну сірацінку¹⁾.

Але поэта ня спыняе свайго цяжкага шляху, бо ён ба-чыць, „як красуе жыта, як ярныка сьцэле поле“, там, дзе ўчора слаўся воблакам дзірван, як „ходзіць брат па волі і сам сабе ня верыць, што цяпер ён пан, што ён пан вялікі сваёй шчырай працы, што сабе будзе ён цяпер палацы“... Тут крыніца яго новых уздымаў, тут крыніца новай энэргіі, якая ўліваецца ў ду-шу поэта.

І я зноў дыбаю, іду без супачыну.
 Назад паглядаю ці ідзе народ...
 Сьлед мой шлях паката, сьлед мой не загіне,
 Хоць яго і топча захад і усход²⁾.

Сьмела й адважна тады ляціць песьня Чарота. Яе водга-лас „віхрам у полі скача“, і чаротаўскае „я“ зьліваецца ў ма-гутнае „мы“. У ім яно бястрашна. Будучы-ж адно, адданае на волю самому сабе, яно атуляецца сумам, яно гучыць дысо-нансам:

Я нейкім чорным туманом
 Усё жыцьцё сваё спавіты...
 ...Ізноў пад гукі лірных струн
 У чорных колерах ўсё бачу...
 Сьмяюся моцна, як лясун...
 І ціха...ціха...ціха плачу³⁾.

Як гэтыя радкі ня вяжуцца з яго закліканьнямі:

Гдзе пець песьні нам сумныя, нудныя,
 Краю даволі ўжо сьлёз!

Дзьве плыні адчуваюцца ў тых тонах, якімі асьвечвае Чарот свае вобразы, малюнкi і перажыткі. Адна—гэта бунтар-ска-рэвалюцыйная, оптымістычная, а другая — індывидуальна-пэсымістычная, з якой і выплывае прынцып падымаць заслону бу-дучыны праз выяўленьне чорных хварб рачавістасьці і праз іх адмаўленьне. Падобна да расійскага поэта Кірылава, у Чарота ў першы пэрыод яго творчасці няма яшчэ згоднасьці між „я“ і „мы“. „Мы“ Чарота зьмяшчае ў сабе і грукат машын і песьні фабрык.

1) „Завіруха“—стар. 53.

2) Іб.—стар. 15.

3) Іб.—стар. 89.

Мы пад грукат машын песьні фабрыкаў
Пераскочым курган і бяздоньне балот...

А „я“ яго абмяжоўваецца толькі „вольнай шыр’ю палёў“ і яму хочацца з ветрам-хватам пранесьціся па краі, прывітаць вольну шыр і памаліцца песьняй ліры на „незасеяны пустыр“¹⁾, а не пераскакваць, як гэта гучыць ад „мы“.

„Я“ і „мы“ Чарота сынтэзуюцца толькі ў агульнай рэволюцыйна-романтычнай настраёвасьці, як адбітку валявой мэтаімкнёнасьці ў заўтрашняе.

Вось той індывідуальны сьвет, які пралівае Чарот на сваю творчасць першага пэрыоду.

Прасачыўшы па ўсіх этапах лірыку Чарота пэрыоду 1917-22 гадоў, можна сказаць, што Чарот у гэты пэрыод зьяўляецца песьняром рэволюцыйных настрояў і пачуцьцяў, а ня мыслі. „Дума ня йдзе на пажытак“, кажа ён сам у вершы „Да працы“. Гэта песьняр-актывісты і трыбун. Яго песьня—гэта зброя рэволюцыйнай уплывовасьці на масы. Яго поэзія звязана з родным краем, вёскаю, хатаю, загонам, з рэволюцыйным бядняцкім сялянствам, якое йдзе за рабочымі, з яго жыцьцём, працаю і змаганьнем. Ё ўсё значэньне творчасці Чарота першага пэрыоду ў тым, што яна сваім „гучным шумам“ у нашу народніцкую па духу поэзію ўнесла першую плынь новасялянскай рэволюцыйнай сьветасьці. Чарот першы на беларускіх загонах ажыцьцёвіў на практыцы марксыцкі погляд на літаратуру, як на зброю клясавага змаганьня. Ён-жа першы даў пачатак „злучэньню гукаў ліры з посьвістам кос у адзін нячутны хор“—пачатак мастацкай творчасці, як зброі рэволюцыйнага выхаваньня працоўных беларускіх мас. У гэтым маладнякізм Чарота—песьняра паўстаўшай беларускай сялянскай беднаты.

Я пяю, што пяе селянін.

А ты чуеш? Ёграе заводаў гудок,

Ў кузьні гучна зьвініць каваля малаток,—

Пра адно мы пяём, як адзін.

¹⁾ „Завіруха“—стэр. 127.

Кнігапіс

Янка Купала. *Збор твораў.* Т. I., Жалейка, Гусьляр, in 1/8-
Менск, 1925 г., БДВ, кошт 2 руб.

Творы пісьменьнікаў старэйшага пакаленьня параскіданы ў розных часопісях або выдрукаваны зборнікамі, якія цяпер дастаць вельмі цяжка. Патрэба-ж у азнаямленьні з іх творчасцю ўзрастае безупынна. У першую чаргу вымагаюць гэтага школы, тэхнікумы і г. д. Мы не аднойчы ўжо зазначалі гэта на сваіх старонках. З нецярплівасьцю прыходзіцца чакаць і збору твораў Максіма Багдановіча, і Цёткі, і Каганца. Дзеля гэтага прыходзіцца толькі вітаць і яшчэ раз вітаць выхад з друку I тому твораў нашага слаўнага поэты—Янкі Купалы. Будзем спадзявацца, што і другі том ня прымусяць чакаць сябе.

Што тычыцца зьместу I тому і яго ацэнкі, дык мы лічым патрэбным зазначыць так: у ім зьмешчаны два зборнікі—„Жалейка“ і „Гусьляр“, тыя зборнікі, якія натхнялі адраджэнцаў нашаніўскае пары на змаганьне за вызваленьне Беларусі і гадавалі пісьменьнікаў малодшага пакаленьня.

Об'ектыўная крытыка дала свае водзвывы аб памянёных зборніках у свой час.

Мы канчаем толькі пажаданьнем, каб наш poeta ня спыняўся ў сваёй творчасці і надалей.

Між іншым, выдадзены том вельмі прыгожа. Нават вокладка, якія часамі ў нашых выданьнях рэжуць вока сваёй „бязграматнасьцю“, скомбінавана вельмі ўдала, проста.

Прыходзіцца пашкадаваць, што цана крыху завялікая—2 руб.

М. А.

Хроніка

О Зьезд маладнякоўскіх арганізацый склікаецца на 25-28 лістапада. У 11-м нумары „Маладняка“ будуць зьмешчаны матэрыялы да зьезду і да 2-й гадавіны існаваньня аб'яднаньня, якая прыпадае на 28 лістапада. Матэрыялы будуць рассылацца па філіях Маладняка.

О Вясной гэтага году павінна было адбыцца сьвяткаваньне 85-й гадавіны ад дня нараджэньня *Ф. Багушэвіча* (радз. 1840 г.) і 25-ай ад дня сьмерці (памёр 1900 г.). У зьвязку з разьездам сяброў маладнякоўскіх арганізацый на лета, ЦБ Маладняка перанесла сьвяткаваньне на час ад 15 да 20 кастрычніка. Гэты дзень будзе адзначаны ў філіях наладжаньнем урачыстых сходаў з удзелам грамадзянства, на якіх будуць рабіцца даклады, прысьвечаныя памяці *Ф. Багушэвіча*, а таксама будуць выконвацца яго творы.

О Ададзены ў друк чарговыя нумары маладнякоўскай кніжніцы (бібліятэкі):

№ 11. **Кузьма Чорны**—аповяданьні.

№ 12. **Паўлюк Трус**—вершы.

О У ліпені месяцы сябры ЦБ Чарот, Дубоўка і Вольны, а таксама *З. Бядуля*, аб'ехалі Ўсходня-Паўночную Беларусь (Ворша, Віцебск, Полацк, Невель), дзе наладзілі шэраг літаратурных вечароў, галоўным чынам на настаўніцкіх курсах, што значна ажывіла працу маладнякоўскіх філій.

О Полацкая філія Маладняка прыступіла да выданьня зборніку, прысьвечанага 400-лецьцю беларускага друку і *Ф. Скарыне*.

О Вышлі з друку выданьнем Дзяржаўнага Выдавецтва наступныя маладнякоўскія творы:

1. „Трысьцё“—вершы. Ул. Дубоўкі.

2. „**Ваўчаняты**“—роман А. Александровіч, А. Вольны, А. Дудар.

3. „**Паўстанцы**“—інсцэніроўка вершам—А. Александровіч.
Друкуецца зборнік вершаў Крапівы—„**Крапіва**“.

О Для ажыўленьня чыннасьці Маскоўскай філіі ў Маскву
командыраваны сябра ЦБ Маладняка Н. Чарнушэвіч. Ён-жа
будзе працаваць пры СНК Саюзу ССР у якасьці рэдактара
беларускіх выданьняў.

Паштовая скрынка

Я. Гаю, М. Нікановічу, Кошалю—вашы матэрыялы перададзены ў рэдакцыю „Маладога Аратага“.

Н. Бараначнікаву (Магілеў). Прысланыя для адзыву матэрыялы атрымалі; перасылаем Магілеўскай філіі Маладняка, дзе і атрымаеце адказ. З свайго боку раім вам дасканальна, вывучыць якую-небудзь адну мову, каб пісаць на ёй. А то ў вашых творах парасійску шмат беларускіх слоў.

М. Залётнаму—твае вершы перадаем у часопісь „Малады Арата“. Апавяданьне надрукуем. Шлі новыя матэрыялы.

Я. Падабеду. Як бачыш, твой верш „Ростань“ друкуем. Рэшту—ня будзем, бо яна друкавалася ў іншых мясцох, а мы перадрукам не займаемся. Гонорар вышлем поштаю. Шлі новыя творы і паведамляй аб культурным жыцці Калініншчыны. Не забывайся, што гэта наша самая лепшая акруга ў адносінах да адраджэньня беларускай культуры. Вярбуй падпісчыкаў на „Маладняк“.

В. Бор. Верш „Разальюцца хай песьні у сіні“ надрукуем у № 10. Шлі яшчэ.

А. Атава. Слуцк. „Іду з жніва“ друкаваць ня будзем. Вы працуеце ў філіі Маладняка—вучэцеся. Ня можна маладнякоўцу даваць гэтакія слабыя радкі:

На захадзе па небу чырвань разьліваецца...

Пад небасхілам цягнецца істужкаю далёкі гай.

Апошні промень сонейка за гаем тым хаваецца,

Заметна халадком ў паветры пацягае...

Папершае—дрэнная тэхніка. Падругое—трапляюцца русізізмы. А ўрэшце—тэма гэта вымагае іншага падходу, іншай распрацоўкі. А то ў вас выходзіць на мотыў „Свежо по долинам“... Вашы іншыя творы, друкованыя ў Слуцку, сьведчаць, што працаваць вы можаце. Шлеце новыя творы.

Л. Каплану. Адрываю з поэмы друкаваць ня будзем. Пачакаем усю поэму.

А. Звонаку. Маладнякоўцы пісалі пра песьню шмат. Адзін Язэп Пушча даў са тры вершы. Значыцца, няма чаго перапяваць адну тэму: давай самыя песьні. Гэты верш ня пойдзе.

Язэпу Мазуркевічу. Тваё апавяданьне „Бранявік“, бачыш, надрукована. Гонорар вышлем поштай. П'есу перадаем на конкурс, абвешчаны 30 жніўня 1925 г. у „Савецкай Беларусі“. Верш да друку не падходзіць.

С. Ярмаку, Бязьмену, А. Асацэ, В. Казлоўскаму, Б. Лебядзе, Ігн. Крывіцы—прысланыя вамі творы друкавацца ня будуць. Працуйце, шлеце новыя.

Зьмест

Літаратурна-мастацкі аддзел. Стар.

1. Алесь Дудар —Шанхайскі шоўк (поэма)	3
2. Адам Бабарэка —Вобразы бяз рамак і асадкі (імпрэсіі)	21
3. Алесь Гурло —Разьвітаньне (верш)	28
4. П. Тычына —Ой ня крыйся прырода (верш з украінскай поэзіі)	30
5. Мазуркевіч —Бранявік (апавяданьне)	31
6. Язэп Пушча —Не закілаць (верш)	42
7. ” —Узагрудзі (верш)	43
8. Язэп Падабед —Ростань (верш)	44
9. М Зарэцкі —12 (схэма літаратурнай ілюстрацыі)	46

С а т ы р а.

10. Кузьма Чорны —Ня пішы чорт ведама як (сцэна-сатыра)	65
11. Крапіва —Мандат (байка)	71
12. ” —Ну й людзі! ну й суседзі! (апавяданьне)	74

Грамадзка-політычны аддзел.

13. Б. Мушкацін —Да вывучэньня ленінізму	75
14. Туняец —Рэволюцыя 1905 г. і адраджэньне беларускай культуры	78
15. Іл. Барашка —Справа з абвесткамі ў г. Гомлі (гістарычная на- татка з часоў рэволюцыі 1905 г.)	83

Крытыка, кнігасьпіс і хроніка.

16. Адам Бабарэка —Лірыка Міхася Чарота	89
17. Кнігаспіс	120
18. Хроніка	121
19. Паштовая скрынка	123

